

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**ARAPÇA'DA ESMÂ-İ HÜSNÂ ÜZERİNE SARF VE SEMANTİK
AÇIDAN BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Hümeyra ŞENGÜL

**Danışman
Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL**

Samsun, 2019

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**ARAPÇA'DA ESMÂ-İ HÜSNÂ ÜZERİNE SARF VE SEMANTİK
AÇIDAN BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Hümevra ŞENGÜL

Danışman

Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL

Samsun, 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığımı taahhüt ederim.

... / ... / 2019

(İmza)

Hümeysra ŞENGÜL

TEZ KABUL VE ONAYI

Hümevra ŞENGÜL tarafından hazırlanan *Arapça'da Esmâ-i Hüsnâ Üzerine Sarf ve Semantik Açıdan Bir İnceleme* başlıklı bu çalışma, .../.../2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : _____

Üye : _____

Üye : _____

Yukarıdaki imzaların adı geöen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

__/____/ 2019

Enstitü Müdürü

(İmza ve Mühür)

ÖZET

ARAPÇA'DA ESMÂ-İ HÜSNÂ ÜZERİNE SARF VE SEMANTİK AÇIDAN BİR İNCELEME

Hümeıra ŞENGÜL

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran/2019

Danışman: Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL

İnsan yaratılışından itibaren yaratıcısıyla kopmaz bir bağ kurar. Bu bağ onda yaratıcısını daha yakından tanıma isteği uyandırır. Onu daha yakından tanımak ve bu kopmaz bağı kuvvetlendirmek ise; Onun varlığını ve niteliklerini bilmekle mümkündür. Allah kullarına gönderdiği ilâhî mesajda kendini güzel isimleriyle tanıtmaktadır. Bu ilâhî mesajı doğru anlamının yolu da Onu yakından tanımaktan geçer. Kula düşen görev, Onun güzel isimlerinin manalarını bilmek ve yüce yaratıcısına bu isimlerle yönelmektir. Kur'ân'ın temel hedeflerinden biri olan insanın yaratılış gayesini kavrama ve insanın yaratılışını anlamlandırma çabası, bize bu alanda çalışma yapma ihtiyacı hissettirmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde esmâ-i hüsnâ tanımı verilmiş ve bu konuyla ilgili filolojik ve kelâmi alanda yapılan tartışmalar bağlamında isim- sıfat meselesi, isimlerin sayısı ve en meşhur esmâ-i hüsnâ hadisi olarak bilinen Tirmîzî rivayetinde geçen isimlerin kelime anlamlarına değinilerek isimler için yapılan çeşitli tasnifler zikredilmiştir. Daha sonra, esmâ-i hüsnânın Kur'ân'da geçtiği kelime formları belirtilmiş ve bu alanda telif edilmiş eserler okuyucuların bilgisine sunulmuştur.

Çalışmanın asıl amacını ihtiva eden ikinci bölümde ise; esmâ-i hüsnanın Arapça sarf ilmi açısından tahlili yapılarak isimlerin köklerine inilmiş, kullanıldığı vezinler kelime yapılarına göre tahlil edilerek kelime anlamları verilmiş ve Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde geçen kullanımlarıyla örneklendirilmiştir. İkinci bölümün diğer yarısını ise isimlerin semantik açıdan yapılan tahlili oluşturmaktadır. Allah'ın zâtını, yüceliğini ve kudretini niteleyen isimlere; dil bilimcileri tanımları ve kelâm âlimlerinin yorumları ışığında manalar verilmeye çalışılmıştır. İsimlerin Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde geçen örneklerine yer verilmiş ve çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için gayret gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Esmâ-i Hüsnâ, İsim, Sıfat, Vezin, Mana.

ABSTRACT

A REVIEW ON AL-ASMA AL-HUSNA IN TERMS OF LEXICOLOGY AND SEMANTICS IN THE ARABIC LANGUAGE

Hümeyra ŞENGÜL

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences
Department of Basic Islamic of Science, M.A., July/2019

Advisor: Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Human beings have an unbreakable bond with their creator since creation. This bond makes him want to know more about his creator. Knowing him better and strengthening this unbreakable bond is only possible by knowing His existence and qualities. God introduces himself by His beautiful names in His divine message to His servants. The right way to understand this divine message is to be closely acquainted with Him. The duty of man is to know the meanings of His beautiful names and to turn to His supreme creator with them. One of the main objectives of the Qur'an is to understand the purpose of human creation and make sense of the creator of the human made us feel the need to work in this field.

In the first part of this study, the definition of Esmā-i Hüsnā is given and in the context of the philological and theological discussions on this subject the issue of noun adjective-the number of names and the most famous Esmā-i Hüsnā hadith known as the names of the names mentioned in the Tirmizi mentioning the classification of names are mentioned. Finally, the word forms that Esmā-i Hüsnā is mentioned in the Qur'an are mentioned and the copyrighted works in this field are presented to the readers' information.

In the second part, which includes the main purpose of the study Esmā-i Hüsnā is analyzed in terms of Arabic lexicology and the roots of the names are descended and the patterns in which they are used are explained from the most mentioned to the least mentioned. The second half of part is to make a semantic analysis of names. Names that characterize God's essence, glory and omnipotence are given meanings in the light of the definitions of linguists and the interpretation of theological scholars. Examples of the names of the Qur'an and hadiths are included in the Qur'an and efforts are made to better understand the study.

Keywords: Al-Asma Al-Husna, Name, Adjective, Pattern, Meaning.

ÖN SÖZ

İnsanın düşünme ve idrak etme yetisine sahip oluşu onu diğer canlılardan ayıran en belirgin özelliğidir. Bu özelliği onu yaratıldığı günden itibaren kendisini ve çevresini sorgulamaya iter. Nasıl yaratıldığı, kim olduğu, yaratılış amacı ve nereden geldiği soruları zihnini daima meşgul eden ve çözümlenmesini istediği sorulardır. İnsan bu sorgulama etkinliğiyle aşkın ve yüce bir varlığın olduğu sonucuna ulaşarak çoğu zaman kendisine gönderilen peygamberler vasıtası ile bu yüce varlığa iman ve itaat etmiş ve Onunla derin bir bağ kurmuştur.

Yüce Allah'ın gerçek anlamda tanınıp bilinmesi insan idrakiyle mümkün değildir. Çünkü o, bizim düşünüp algıladığımızın çok ötesindedir. Allah'ı en iyi ve en doğru tasvir edip tanıtan yine Allah'tır. O, Kur'an-ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde kendi isimlerini zikrederek kullarına kendini tanıtmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber de hadislerinde Allah'ın isimlerini anarak dua etmiş ve yüce yaratıcıyı bize en güzel isimleriyle tanıtmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'a nispet edilen isimler için "el-Esmâu'l-hüsnâ" tabiri kullanılmıştır. İsim kelimesinin çoğulu esmâ ile en güzel anlamında ism-i tafdil olan hüsnâ kelimesi sıfat tamlaması oluşturarak Kur'an-ı Kerim'de dört âyette bu şekilde zikredilmiş, en güzel isimlerin Allah'a ait olduğu vurgulanmıştır. Arapça'da sıfat tamlaması olan bu terkip, Türkçe'de daha çok Farsça karşılığı olan "esmâ-i hüsnâ" şekliyle kullanılmaktadır. Biz de söyleyiş kolaylığı ve yaygınlığı açısından bu terkinin "esmâ-i hüsnâ" şeklini kullanacağız.

Esmâ-i hüsnâ bize Allah'ı tanıtırken aynı zamanda vahyi daha iyi anlama ve anlamlandırma konusunda da büyük katkı sağlar. Kur'an-ı Kerim'i doğru anlamak ve yaşamak her müslümanın aslî görevidir. Bu görevi yerine getirmek için asırlarca Kur'an-ı Kerim, tefsir ve diğer İslâmî ilimler alanında çalışmalar yapılmış ve sayısız esmâ-i hüsnâ şerhleri telif edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in dilinin Arapça olması hasebiyle, bu alanda yapılacak çalışmalar Arap dilinin inceliklerine vâkıf olma konusunda hassasiyet gerektirmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmalar bizi daha doğru anlama ve yorumlamaya sevk edecektir.

Esmâ-i hüsnâ konusunda başvurulacak ilk kaynak şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'de Zât-ı İlahiyye'ye nispet edilen ve farklı kelime kalıplarında karşımıza çıkan isimlerin sayısı üçyüz onüç kadar ulaşmaktadır. Birçok hadis

rivayetinde farklı sayılarla zikredilse de meşhur esmâ-i hüsnâ hadisi olan Tirmîzî rivayetinde Allah'ın isimlerinin sayısı doksan dokuz olarak belirlenmiştir. Esmâ-i hüsnâ içerisine dâhil edilecek isimler hem Zât-ı İlâhiyye'yi niteleyen özelliklere uygun düşmeli hem de tâzim ve hürmet unsurlarını taşımalıdır.

Esmâ-i hüsnâ konusunda farklı fikir beyan edilen bir diğer konu ise isim-sıfat tartışmasıdır. Özellikle kelimeler arasında süregelen bu tartışmada Allah'ın tek bir isminin olduğu ve diğer isimlerin ancak o tek ismi niteleyen sıfatlar olabileceği görüşü de mevcuttur. Ayrıca Allah'a isim nispet etmenin onun tevhid ilkesine aykırı düşeceğini savunanlar olduğu gibi, bu isimlerin tek bir zâtı nitelediğini ve bunun tevhid ilkesine aykırı herhangi bir sebep teşkil etmediğini savunanlar da olmuştur.

Allah'ın âyette bize emrettiği gibi onu güzel isimleriyle tanıma murâdı ile hazırladığımız bu çalışmayı iki bölüme ayırdık. Birinci bölümde esmâ-i hüsnânın tanımı ve mahiyeti üzerinde durulmuştur. Esmâ-i hüsnânın sayısı konusunda farklı rivayetler zikredilerek bu konudaki en meşhur hadis olan Tirmîzî rivayetinde bahsi geçen isimler sırasıyla belirtilmiştir. İsimlerin adet olarak sınırlandırılması ve tekrarına atfedilen önem üzerinde durulmuş bu konuda öne çıkan görüşlere yer verilmiştir. Ayrıca isim-müsemma ayrımı farklı başlık altında ele alınarak bu konudaki fikir ayrılıkları ve kelâm âlimlerinin görüşleri de zikredilmiştir. Esmâ-i hüsnâ alanında yapılan çeşitli tasniflere yer verilmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde geçen esmâ-i hüsnâ formları örneklerle okuyucunun bilgisine sunulmuştur.

Çalışmanın ana kısmını oluşturan ikinci bölümde isimlerin sarf açısından tahlili yapılmaya çalışılmıştır. İsimlerin kelime köklerine inilerek yapıları tespit edilmiş kullanıldıkları vezinlere göre tasnifleri yapılmıştır. Her bir ismin Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği şekliyle âyet örnekleri ve meallerine yer verilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümü genelini oluşturan isimlerin manalarına geçmeden önce metot olarak benimsediğimiz semantik analiz yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Ardından yüce yaratıcının İsm-i A'zam olarak kabul edilen "Allah" ismi üzerinde durulmuş, kelimenin kök ve anlam bilgisi Arap dili kaynakları esas alınarak izâh edilmeye çalışılmıştır. İsm-i A'zam girişinden sonra doksan dokuz isimde sınırlamaya gidilerek Allah'ın zâtını, yüceliğini ve kudretini niteleyen isimler, üç grupta tasnif edilerek, Kur'ân-ı Kerîm âyetleri, dilbilimcilerin çalışmaları ve bu konuda çeşitli eserler ortaya koyan âlimlerin görüşleri ışığında manalandırılmıştır. İsimlerin geçtiği

hadis örneklerine de yer verilerek çalışmanın daha iyi anlaşılması ve faydalı olması amaçlanmıştır.

Tezin hazırlanmasında öneri ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Yüksel'e ve sürecin başından sonuna kadar desteğini eksik etmeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Hümeyra ŞENGÜL

SAMSUN, 2019

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	
TEZ KABUL VE ONAY.....	
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu	2
2. Araştırmanın yöntemi.....	3
3. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	3
5. Araştırmanın Kaynakları	4
6. Araştırma Konusuyla İlgili Çalışmalar.....	5
6.1. Basılı Eserler	5
6.2. Akademik Çalışmalar	7
a) Doktora Tezleri.....	7
b) Yüksek Lisans Tezi	7
c) Makaleler	8
d) Sempozyumlar.....	10
e) Çalıştay	10
BİRİNCİ BÖLÜM	11
ESMÂ-İ HÜSNÂ KAVRAMI VE İSLÂM İNANCINDAKİ YERİ	11
1.1.Esmâ-i Hüsnâ Kavramı.....	11
1.2. Esmâ-i Hüsnâ'nın Mahiyeti.....	12
1.3. Esmâ-i Hüsnâ'nın Adet Olarak Sınırlandırılması.....	13

1.4. Esmâ-i Hüsnâ'nın Adet Tekrarına Atfedilen Önem	16
1.5. İslâm İnancında İsim-Müsemma Tartışması	17
1.6. Esmâ-i Hüsnâ'nın Tasnifi	20
1.6.1. Muhtevâ Açısından Yapılan Tasnifler	20
1.6.2. Tertip Açısından Yapılan Tasnifler	22
1.7. Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadislerde Geçen Esmâ-i Hüsnâ Formları	24
1.7.1. İsim	24
1.7.1.1. Câmîd İsim	24
1.7.1.2. Müştak İsim	25
1.7.3. Mürekkeb (Birleşik) İsim	26
1.7.4. Cümle	27
İKİNCİ BÖLÜM.....	29
ESMÂ-İ HÜSNÂ'NIN SARF İLMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	29
2.1. İsm-i Fâil Vezinleri	29
2.1.1. فَاعِلٌ Vezni	29
2.1.2. مُفْعِلٌ Vezni	33
2.1.3. مُنْعَلٌ Vezni	37
2.1.4. مُفْتَعِلٌ Vezni	38
2.1.5. مُفْعَلٌ Vezni	38
2.1.6. مُتَفَعِّلٌ Vezni	39
2.1.7. مُتَفَاعِلٌ Vezni	39
2.2. Mübalağalı İsm-i Fâil Vezinleri	40
2.2.1. فَعَّالٌ Vezni	40
2.2.2. فُعُولٌ Vezni	42
2.2.3. فُئُولٌ Vezni	43
2.2.4. فَيُعُولٌ Vezni	44
2.3. Sıfat-ı Müşebbehe Vezinleri	44
2.3.1. فَعِيلٌ Vezni	44

2.3.2. فَعْلٌ Vezni	50
2.3.3. فَعْلَانٌ Vezni	51
2.3.4. فَعْلٍ Vezni	51
2.4. İsm-i Tafdil Vezni	52
2.4.1. أَفْعُلٌ Vezni	52
2.5. Mastar Vezinleri	52
2.5.1. فَعْلٌ Vezni	52
2.5.2. فَعَالٌ Vezni	53
2.6. Terkip Halinde Gelen İsimler	54
Esmâ-i Hüsnâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de Geçme Sıklığı Tablosu	55
Esmâ-i Hüsnâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de Geçme Sıklığı Grafiği	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	58
3.1. Semantik Analiz Yöntemi	58
3.2. İsm-i A'zam Olarak Lafzatullah	59
3.3. Allah'ın Zâtını Niteleyen İsimler	63
3.3.1. el-Vâhid	63
3.3.2. es-Samed	64
3.3.3. el-Hayy	65
3.3.4. el-Kayyûm	66
3.3.5. el-Hakk	67
3.3.6. el-Evvel, el-Âhir	68
3.3.7. ez-Zâhir, el-Bâtın	69
3.3.8. el-Bâki	70
3.3.9. el- Kuddûs	71
3.3.10. es-Selâm	72
3.4. Allah'ın Yüceliğini İfade Eden İsimler	73
3.4.1. el-‘Alî, el- Müteâlî	73
3.4.2. el-Azîm	75

3.4.3. el-Kebîr, el-Mütekebbir	76
3.4.4. el-Mâcid, el-Mecîd	78
3.4.5. el-Hamîd	80
3.5. Allah'ın Kudretini İfade Eden İsimler	81
3.5.1. el-Kâdir, el-Muktedir	81
3.5.2. el-Kavî	83
3.5.3. el-Metîn	84
3.5.4. el-Azîz, el-Mu'iz	85
3.5.5. el-Müzill	87
3.5.6. el-Cebbâr	88
3.5.7. el-Kahhâr	89
3.5.8. el-Vâcid	91
3.5.9. el-Melik, el-Mâlikü'l-Mülk	92
3.5.10. el-Ganî, el-Muğnî	94
3.5.11. el-Celîl, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm	96
3.5.12. el-Vâris	98
3.5.13. el-Vâsi'	99
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	103
ÖZ GEÇMİŞ	107

KISALTMALAR

b. : Bin, ibn

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

CÜİFD : Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Çev. : Çeviren

DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

EÜİFD. : Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

h. : Hicrî

Hz. : Hazreti

Nşr. : Neşreden

S. : Sayı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Thk : Tahkik eden

ty. : Tarih yok

UÜİFD. : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

yy. : Yayın yeri yok

GİRİŞ

Kâinatta yaratılan her şeyin bir amacı vardır. Varlığını sürdüren her canlı belirli bir düzende bu amaç doğrultusunda yaşar. İnsan denen varlık, fani olan bu dünyada asıl yaratılış gayesini kavrayıp hayatını bu amaç doğrultusunda idâme ettirirse gerçek manada mutlululuğa ulaşır. Çevresini ve yaşadığı hayatı anlamlandırma çabasında olan insan, akıl ve duyuları aracılığıyla kendinden yüce ve aşkın olan yaratıcısını tanıma ve tasvir etme ihtiyacı duyar. Ancak inanan insan bilir ki aşkın ve yüceler yücesi Allah, tüm tasvir ve tanımlamalardan uzaktır. Duyularla ve akılla idrak edemediği yaratıcıyı ancak isim ve sıfatları vasıtasıyla tanıma imkânı bulur. Onu tanıma, anlama ve Ona daha yakın olma ancak Onun yüce kelâmını doğru anlamakla mümkündür. Çünkü Allah ilâhî mesajı içerisinde kullarına kendini güzel isimleriyle tanıtmaktadır.

Allah Teâlâ kendisine yakın olmak isteyen kullarına kendisini güzel isimleri olan esmâ-i hüsnâsı ile anmalarını, bu güzel isimlerle O'na dua etmelerini istemiştir. Esmâ-i hüsnâyı bilen insanın Allah'la arasında kopmaz bir bağ oluşur. Bu bağ sayesinde insan bu hayatta yalnız olmadığını ve Yüce yaratıcısının her daim onunla olduğunu bilir. Allah, kullarına her durum ve şartta yakın olan, onların zorlarını kolaylaştıran, sıkıntılarını gideren, onlara adaletle, rahmetle, sevgiyle muamele eden, gücü ve kudretiyle her şeye hükmeden, lütfu ve ihsanı bol, rahmeti sonsuz olandır.

Allah'ı bu güzel isimleriyle anmak kulda her daim Allah'la beraber olduğu hissi uyandırır. Kalbi bu isimlerle sükûnet bulur, dünya hayatının gafletinden uzaklaşır, Allah'a karşı olan görevlerinde daha titiz davranır. En çaresiz zamanlarda Allah'a olan bağlılığı ve inancı onu ümitsizliğe düşmekten korur. Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan hakkıyla kulluk edemeyen insan bilir ki tövbe ettiğinde onu sonsuz merhametiyle affeden bir yaratıcısı vardır.

Her kul inancı gereği esmâ-i hüsnâyı öğrenmeli, kendisini yaratan yüce Allah'ı bu isimlerle anmalı ve yaratıcısıyla arasındaki bağı bu bilinçle kuvvetlendirmelidir. Yüce Mevlâ'ya yakın olmanın ilâhî sırrı olan bu özel isimlerle hakikate ulaşma yolunda çaba sarf etmelidir. Rızâ-i İlahiyye'yi kazanmak muradı ile hazırlanan bu çalışmanın nakıs olabileceği ihtimalini kabul ediyor, başarının yalnızca Allah'ın tevfiğiyle gerçekleşebileceğine inanıyoruz.

1. Araştırmanın Konusu

İnsanlara fikir, hukuk, emir ve yasak, dua ve ibadet gibi birçok yönden rehber olan, onların maddi ve manevi hayatlarını kuşatan, asırlardır insanlığa yol gösteren, din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin bütün insanlığa hitap eden, kıyamete kadar sürecek olan dünya hayatında insanları düşünmeye, akletmeye çağıran evrensel, kâinat kitabı Kur'ân, doğru anlaşıldığında biz insanlara kurtuluşun ve ebedî saadetin kapılarını açmaktadır.

Kur'ân'ı doğru anlayabilme ve yüce Allah'ı daha yakından tanıyabilme amacıyla birçok araştırma yapılmış ve bu alanda sayısız eser kaleme alınmıştır. Bizim de aynı amaca hizmet etmek gayesiyle hazırladığımız bu çalışmamızın konusu, Allah Teâlâ'nın bize kendisini tanıtmak için zikrettiği ve “en güzel isimler” anlamına gelen esmâ-i hüsnâsının tanıtılmasıdır. Peygamberimizin; “Allah'ın 99 ismi vardır; bunları kim ihşa ederse/sayarsa, cennete girer.” şeklindeki sözleri de esmâ-i hüsnâ'yı çok daha önemli kılmıştır. Öneme binaen esmâ-i hüsnâ konusu erken dönemden itibaren âlimler tarafından ele alınarak işlenmiştir. Nitekim esmâ-i hüsnâ ile ilgili olarak tefsir, kelâm, hadis ve tasavvuf kitaplarında yer alan bölümlerin dışında bu konuda birçok müstakil eser de yazılarak geniş bir literatür oluşturulmuştur. Genellikle “*Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ*” adı verilen bu eserler; özellikle İbn Mâce (v. 273/887) ve Tirmizî (v.279/892)'nin rivâyetlerine liste olarak ilave edilmiş 99 esmâ-i hüsnânın izahını içermekte olup daha çok konu kelâmî açıdan incelenmiştir.

Meşhur Tirmîzî rivayetinde geçen doksan dokuz isim çalışmamızın çıkış noktası olarak belirlenmiş, bu isimlerin kelime kökleri ve yapılarına göre hangi vezinlerde karşımıza çıktığı, bu vezinlerin isimler üzerindeki etkisini, manalarını ve Kur'ân'da geçtiği ayetler ve hadislerdeki kullanım şekilleri bağlamındaki anlam değişiklikleri ele alınmaya çalışılmıştır.

Bir sözcüğün kökeni, vezini ve hangi kelime grubu içerisinde yer aldığı konusu, sarf ilminin konusudur. Aynı kelimenin anlam bakımından tahliliyle ise semantik ilmi ilgilenmektedir. Her iki ilimden faydalanılarak hazırlanan bu çalışmada isimlerin en doğru ve anlaşılır şekilde anlatılması amaçlanmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın birinci bölümünde, esmâ-i hüsnâ kavramı üzerinde durularak, bu kavramla bağlantılı olan bütün konular farklı yönleriyle ele alınmıştır. Esmâ-i hüsnânın mahiyeti ve niteliği âyetler ve hadisler bağlamında incelenerek daha iyi anlaşılabilmesi için âyet ve hadislerde geçen farklı kavramlar da izâh edilmeye çalışılmıştır. Kur'ân'da geçen bütün isimler zikredilerek, kelime yapıları açısından tasnif edilmiştir. Çalışmada yararlanılan kaynakların da içinde bulunduğu Esmâ-i hüsnâ literatürüne yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise iki farklı metot kullanılarak isimler tanıtılmaya çalışılmıştır. Bunlardan birincisi; kelime kök ve yapısıyla ilgilenen, etimolojik inceleme metodudur. Arapça sarf ilminden istifâde edilerek isimlerin kelime yapıları tespit edilmiş bu yapıları hangi vezinlerde geldiği zikredilerek manaya olan katkıları zikredilmiştir. Üçüncü bölümde uygulanan metot ise semantik inceleme metodudur. Buna göre üç ayrı bölümde ele alınan isimler, türemiş oldukları kelime manalarıyla birlikte verilerek, Araplar arasında kullanıldıklarında hangi manaya delâlet ettikleri belirtilmiştir. İsimlerin manaları, bu konuda çalışmaları bulunan âlimlerin yorumlarıyla desteklenerek, âyet ve hadis örnekleriyle zenginleştirilmiştir.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Allah'ın ilâhi mesajını doğru bir şekilde anlamak ve Onun buyruklarını gereğince hayata geçirebilmektir. Öyle ki Allah'ın bize kendini tanıtmak için Kur'ân'da zikretmiş olduğu isimleri tam manasıyla anlamak bu yolda atılacak en önemli adımdır. Çünkü zât-ı İlahiyye'ye ulaşmak ancak O'nu hakkıyla tanımakla mümkün olur.

Kur'ân'da Allah'a nispet edilen ve birçok ayette tekrarlanarak yüce olduğu belirtilen isimlere büyük önem atfedilmiştir. İsimlerin önemi Zât-ı İlahiyye'yi niteliyor olmasından kaynaklanmaktadır. Esmâ-i hüsnâ'nın hangi sarf vezinlerinden geldiğini ve etimolojisini ortaya çıkarmak amaç edinilmiştir.

4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Esmâ-i hüsnâ konusu Kur'ân'da geçtiği kalıplar ve hadis rivayetlerinde zikredildiği şekliyle ele alınmaktadır. Şüphesiz her olumlu mana ifade eden niteleme Allah'a nispet edilmemiştir. Allah'ın azâmetine ve yüceliğine ters düşecek her türlü isim ve tanımlamalardan uzak durulmuş, Allah'ı tâzim ve tesbih etmede saygı unsuru

ön planda tutulmuştur. Ehl-i sünnet âlimleri manası doğru olan her şeyin Allah hakkında kullanılmasının caiz olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Örneğin; Allah için: “Ey kurtların, maymunların ve kenelerin yaratıcısı...” denilmesi câiz değildir. Aksine Allah’ı böyle zikirlerden tenzih etmek vaciptir.

Esmâ-i hüсна alanında yapılan çalışmalarda, isimler çeşitli yönleriyle ele alınmış olup, her bir çalışma, konunun anlaşılmasında farklı bir bakış açısı sunmuştur. Biz bu çalışmamızda esmâ-i hüsnâ hadisi olarak Tirmîzî tarafından nakledilen rivâyetteki doksan dokuz ismi esas alarak, bu isimlerin sarf ilmi açısından kelime kökleri ve buldukları kelime yapılarını inceledik. Esmâ-i hüsnânın semantik açıdan ele alındığı bölümde ise doksan dokuz ismi anlam bütünlüğü oluşturduğunu düşündüğümüz otuz sekiz isimle sınırlandırarak, önce Lâfzatullah olan Allah ismi başta olmak üzere Allah’ın zâtını, yüceliğini ve kudretini niteleyen isimleri üç başlık altında topladık. Üç gruptan oluşan bu isimleri manaları açısından konuyla ilgili dilbilim, kelâm, hadis ve tefsir kaynaklarından istifâde ederek açıklamaya çalıştık.

5. Araştırmanın Kaynakları

Üç bölümden oluşan çalışmamızda esmâ-i hüсна üzerine yapılan tartışmalar ve farklı görüşler üzerinde durularak Kur’ân’da geçen bütün isimlerin genel manalarına değinilmiştir. Bu süreçte esmâ-i hüsnâ alanında telif edilmiş eserlerin büyük bölümü incelenerek konu hakkında ansiklopedi maddeleri, kelâm, hadis, tasavvuf ve tefsir kaynaklarından yararlanılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümde ise sarf ve semantik açılarından tahlili yapılan isimlerin daha doğru ve anlaşılabilir olması maksadıyla, bilhassa isimlerin kökeni ve kelime yapısı bakımından açıklamaların fazlaca yer aldığı ve bu konuda çalışmalar yapmış müelliflerin eserlerine başvurulmuştur. İsimlerin kök manalarını araştırırken birçok Arapça sözlükten istifâde edilmiştir. Bunlardan bazıları İbn Manzur’un *Lisânu’l-Arab*’ı, Ebu’l-Hüseyn’in *Makâyisu’l-Luğa*’sı, Tahir Ahmed ez-Zâvî’nin *Tertîbu’l-Kâmusi’l-Muhît*’i, Ragıp el-İsfahânî’nin *el-Müfredât*’ıdır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Arap dilinin gramer ve lugat özellikleri temel alınarak yazılmış olan Zeccâc’ın *Tefsîru Esmâ’illahi’l-Hüsnâ*’sı ve Zeccâcî’nin *İştikâku Esmâillâh* adlı eseri temel kaynak olarak kullanılmıştır. Bunların yanında isimlerin semantik açıdan incelenmesi kısmında esmâ-i hüсна eserleri telif etmiş

birçok âlimin isimler hakkında yaptıkları yorumları da çalışmamızda zikredilmiştir. Bunlardan bazıları, Halîmî (ö. 403/1012)'nin *el-Minhâc*'ı, Hattâbî (ö. 388/998)'nin *Şe'nü'd-Duâ*'sı, Gazzâlî (ö. 505/1111)'nin *el-Maksadül' Esnâ*'sı, Mâtürîdî (ö. 333/934)'nin *Kitâbu't-Tevhîd*'i ve Râzî (ö. 606/1210)'nin *Levâmi'u'l-Beyyinât*'ı gibi eserlerdir. Bu eserlerden farklı olarak esmâ-i hüsnânın geçtiği bütün ansiklopedi maddelerinden ve isimler hakkında yazılmış çeşitli makalelerden de istifade edilmiştir.

6. Araştırma Konusuyla İlgili Çalışmalar

6.1. Basılı Eserler

İlk devirlerden beri Allah'ın isim ve sıfatlarıyla ilgili eserler telif edilmiştir. Allah'ın güzel isimlerini anlatan eserleri iki kısımda ele almak mümkündür. Birinci kısım müstakil olmayan eserlerden oluşmaktadır. Bu tür eserler arasında şunları zikredebiliriz:¹

- Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*,
- Halîmî, *el- Minhâc fi Şuabî'l-îmân*,
- İbn Teymiyye, *el- İmân*,
- Abdurrahman b. Hasan, *Fethu'l-Mecîd Şerhu Kitâbü't-Tevhîd*,
- İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*,
- Said Nursî, *Lem'alar ve Sözler*,
- Saim Kılavuz *Ana Hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâma Giriş*.

Müstakil olarak esmâ- i hüsnâ ile ilgili çok sayıda eser yazılmıştır. Bunlardan bir kısmı ise şöyledir:²

- Zeccâc, *Tefsîru Esmâillâhi'l- Hüsnâ*,
- Zeccâcî, *İştikâku Esmâillâh*,
- Ezherî, *Tefsîru Esmâillâh*,
- İbn Mende, *et- Tevhîd*,
- İbnü'l- Arabî, *el- Emedü'l- Aksâ*,
- Hattâbî, *Şe'nü'd- Duâ*,

¹ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. 44, Hüseyin Şahin, *Esmâ-i Hüsnâ ve Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, ss. 52-80.

² Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 45.

- Beyhakî, el- Esmâ ve's- Sıfât,
- İbn Bercân, Şerhu'l- Esmâi'l-Hüsnâ,
- Ahmet Sâvî, Esmâüllâhi'l- Hüsnâ,
- Kuşeyrî, Şerhu Esmâüllâhi'l- Hüsnâ,
- Gazzâlî, el- Maksadü'l- Esnâ fî Beyâni Da'fi Serdi'l- Esmâi'l- Hüsnâ,
- Abdulkadir Geylânî, Risâle fî Meânî li'l-Esmâi'l-Hüsnâ,
- Sühreverdî, Havâssu Esmâillâhi'l- Hüsnâ,
- Râzî, Lev'âmi'u'l- Beyyinât fî Şerhi Esmâillâhi ve's- Sıfât,
- Kurtubî, el-Esnâ fî Şerhi Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ,
- Abdulazîz Yahyâ, ed- Dürrü'l- Mensûr fî Tefsîrî Esmâillâhi'l- Hüsnâ bi'l- Me'sûr,
- Konevî, Şerhu Esmâillâhi'l- Hüsnâ,
- Kahtânî, Şerhu Esmâillâhi'l- Hüsnâ,
- Beydâvî, Şerhu Esmâillâhi'l- Hüsnâ,
- Câmî, es- Sıfâtü'l- İlâhiyye fî'l- Kitâbi ve's- Sünne,
- Bâzî, Fethullah bi Hasâsilâh,
- Hamûd, en- Nehcü'l- Esmâ- fî Şerhi Esmâillâhi'l- Hüsnâ,
- Abdülğanî en- Nablûsî, Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ,
- Şerabâsî, Mevsûatün Lehû'l- Esmâü'l- Husnâ,
- Şenkîfî, Menhec ve Dirâsât li'l Âyâti's- Sıfât,
- Vâ'î, Akvâlü'l- Ulemâi'l- İsbât fî Âyâti ve Ehadîsi's- Sıfât,
- Abdullah b. Salih, Esmâüllâhil- Hüsnâ,
- Muhammed Salih el-Useymin, el- Kavâ'idü'l- Müslâ fî Sıfâtillâhi ve Esmâihi'l- Hüsnâ,

Türkçe olarak yazılan esmâ-i hüsnâ ile ilgili eserlerden bir kısmı işe şunlardır:³

- Suat Yıldırım, Kur'an'da Ulûhiyyet (İzmir, 2010),
- Veli Ulutürk, Kur'an- ı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıtıyor? (İzmir, 1988),
- Metin Yurdagür, Allah'ın Sıfatları, Esmâü'l- Hüsnâ (İstanbul, 2006),
- Ali Osman Tatlısu, Esmâü'l- Hüsnâ Şerhi (İstanbul, 1990),

³ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, ss. 46-47.

- Enver Tuncalp, Allah'ın Güzel İsimleri (Ankara, 1960),
- İsmail Karagöz, Esmâ-i Hüsnâ (Ankara, 2011),
- Ramazan Sönmez Esmâ-i Hüsnâ (Konya 2014),
- Mustafa İslamoğlu, Kur'ân'a Göre Esmâ-i Hüsnâ (İstanbul, 2011),
- Mustafa Necati Bursalı, Ayet ve Hadislerle Esmâ-i Hüsnâ Şerhi (İstanbul, 2011).

6.2. Akademik Çalışmalar

a) Doktora Tezleri

- Mehmet Altın, Esmâ-i Hüsnânın Semantik Tahlili ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015),
- Ramazan Biçer, Ebu Bekir İbnü'l Arabî ve el-Emedü'l-Aksa Adlı Eseri (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999),
- Halil İbrahim Şener, Türk Edebiyatında Manzum Esmâ-i Hüsnâlar (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1985),
- Muhammed Aruçi, Abdulkahir el-Bağdâdi, el-Esmâ ve's-Sıfat Adlı Eseri (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994).

b) Yüksek Lisans Tezi

- Zübeyde Gönül, Esmâ-i Hüsnâ'da Sevgi (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003),
- Ekrem Sakar, Abdülmecid b. Nasuh Tosyevî ve Matlab-ı A'lâ Adlı Esmâ-i Hüsnâ Şerhi (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016),
- Şahin KızılAbdullah, Hakim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, eserleri, Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâsı (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004),
- Hasan Emin Sütü, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Hüseyni'nin el-Menhecü'l Esna li-Şerh-i Esmâillahi'l Hüsnâ Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003),
- Emine Yarımbaş, Esmâ-i Hüsnâ ve Mesajları (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000),

- Münire Kevser Baş, Lamii Çelebi'nin Şerh-i Muammeyat Ala Esmâ-i Hüsnâ'sı (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999)
- Sabahattin Akbay, Saruhanlı Şeyh İlyas ve Manzum Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996),
- Musa Koçar, İmam Mâturîdî'de Esmâ-i Hüsnâ (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992),
- Hüseyin Şahin, Esmâ-i Hüsnâ ve Eserleri (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989),
- Oğuz Yılmaz, Hamdî Efendi'nin 'Manzum Münâcât ve Arz-Hâcât-Manzum Esmâ-i Hüsnâ Şerh-i' Adlı Eserleri (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014),
- İsmail Polat, Ahkâm Âyetlerindeki Esmâ-i Hüsnâ Fasılalarının Fikhî Açıdan Değerlendirilmesi (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018).

c) Makaleler

- İbrahim Yıldız, Ebû İshâk ez-Zeccâc'ın Esmâ-i Hüsnâ ve Besmele Hakkındaki İki Eseri (Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, Sayı: 1),
- Hatice Şahin Aynur, Âyet Sonlarındaki Esmâ-i Hüsnânın Birbiriyle İrtibatı: Azîz İsmi Örnekleme (Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 2017, Sayı: 1), Kur'ân-ı Kerîm'de Rahmân ve Rahîm'in Esmâ-i Hüsnâ ile Kullanım Alanları (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2018, Sayı: 12),
- Hayati Aydın, Esmâ-i Hüsnâ ve Kur'ân'daki Bağlam İlişkisi (İslami Araştırmalar, 2012, Sayı: 3),
- Metin Yurdağür, Esmâ-i Hüsnâ ve Bu İsimlerin İnsan Açısından Önemi, Esmâ-i Hüsnâ'nın İhsâ'ı ve el-Mukît İsmine Düşündürdükleri (Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1985, Sayı: 3),
- Ömer Faruk Yavuz, Gazâli'de Esmâ-i Hüsnâ Yorumu (Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2006, Sayı: 4),
- Mehmet Dilek, Hadislerde Esmâü'l-Hüsnâ (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003, Sayı: 6),

- Sefa Bardakçı, İbn Arabî'ye Göre el-Esmâü'l-Hüsnâ'nın Sonsuzluğu Meselesinin Yorumu (Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2013, Sayı: 24),
- Suat Ünlü, İlk Türkçe Kur'ân Tercümelerine Göre Esmâ-i Hüsnâ (Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, Sayı: 2),
- Sıtkı Güllü, Kur'ân-ı Kerîm'deki Esmâ-i Hüsnâ ve Grupları (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, Sayı: 16),
- Şadi Eren, Kur'ân'da Esmâ-i Hüsnâ: Allah'ın Güzel İsimlerine Mazhariyet (İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, Sayı: 1),
- Kadir Polater, Kur'ân'daki el-Esmâ-i Hüsnâ ve Tenâsüb (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi, 2007, Sayı: 1),
- Dilaver Gürer, Mevlâna'nın Eserlerinde Esmâ-i Hüsnâ (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi, 2014, Sayı: 1),
- Ahmet Muhtar Ömer, Morfolojik (Sarfî) ve Leksikolojik (Mu'cemî) Delâletler Arasında Esmâ-i Hüsnâda Terâdüfün Nefyi [ve Furûkun İsbâtı] (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi, 2014, Sayı: 1),
- Ali Yılmaz, Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn-i İsâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâsı (Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1998, Sayı: 2)
- Kadir Paksoy, Allah'ın Doksan Dokuz İsmiyle İlgili Rivayetin Tahlili (Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2011, Sayı: 1),
- Hasan Hüseyin Tunçbilek, Allah'ın Sıfatlarının Mahiyeti Problemi (Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002, Sayı: 16),
- Selahattin Yılmaz, Arapça'da Allah İsmi'nin Etimolojisi ve O'nunla Yapılan Deyimlerin Filolojik Yapısı (Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003, Sayı: 2).

d) Sempozyumlar

- Orhan Aslan, Hoca Ahmet Yesevi Terbiyesinde ve Zikrinde Esmâ-i Hüsnâ (I. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri 28-30 Nisan 2016, Ankara, 2017),
- Ersin Teres, Türkçe İlk Kur'ân Tercümesinde (Ryland Nüshası) Esmâü'l-Hüsnâ'ya Verilen Karşılıkların Sınıflandırılması (2. İslami Türk Edebiyatı Sempozyumu, 2015).

e) Çalıştay

- Mehmet Emin Yurt, Nasr Sûresinin “Münâsebâtu'l-Âyat ve's-Suver” Disiplini Çerçevesinde Analizi ve el-Esmâü'l-Hüsnâ'dan “Tevvâb” İsmi'nin İncelikleri (Uluslararası Din Bilimleri Çalıştayı, 30 Aralık 2017, Iğdır).

BİRİNCİ BÖLÜM

ESMÂ-İ HÜSNÂ KAVRAMI VE İSLÂM İNANCINDAKİ YERİ

1.1.Esmâ-i Hüsnâ Kavramı

“İsm” (اسم) kelimesinin çoğulu olan esmâ kelimesiyle, ‘en güzel’ anlamındaki hüsnâ kelimesinin oluşturduğu bir sıfat tamlaması olan esmâ-i hüsnâ, Yüce Allah’ın bütün isimleri için kullanılan bir terimdir. İslam telakkisinde en güzel isimler Allah’a mahsustur. Çünkü bütün kemâl ve yetkinliklerin sahibi Allah’tır. Bu itibarla Onun isimleri en yüce ve mutlak üstünlük ifade eden kutsal kavramlardır. Allah’ın isimlerine esmâ-i ilahiye de denilir.⁴

Sadece Kur’an-ı Kerîm’de geçen ilahî isimler yüzden fazladır. Muhtelif hadislerde Allah’a nispet edilen başka isimler de mevcuttur. Esmâ-i hüsnâ ter kibinin, geniş anlamı ile bunların hepsini kapsamakla birlikte terim olarak daha çok doksan dokuz ismi içerdiği kabul edilir.⁵

Esmâ-i hüsnâ ter kibinde yer alan ‘hüsnâ’ kelimesi “güzel” manasında sıfat veya “en güzel” anlamında ism-i tafdîl sayılmıştır.

İlahî isimlerin güzellekle nitelendirilmesinin sebeplerini Ebû Bekir İbnü’l-Arabî şöyle sıralamaktadır:

1. Esmâ-i hüsnâ Allah hakkında yücelik ve aşkınlık ifade eder ve kullarda saygı hissi uyandırır.

2. Zikir ve duada kullanımları halinde kabule vesile olur ve sevap kazandırır.

3. Kalplere huzur ve sükûn verir, lütuf ve rahmet ümidi telkin eder.

4. Bilginin değeri bilinenin değerine bağlı bulunduğu ve bilinenlerin en şerefli de Allah olduğu için esmâ-i hüsnâ bilgisine sahip olanlara bu bilgi meziyet ve şeref kazandırır. (يُشَرَّفُ الْعِلْمُ بِشَرَفِ الْمَعْلُومِ)

⁴ Ahmet Saim Kılavuz, “Akâid”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, c. 2, İstanbul 1989, s. 86.

⁵ Suat Ünlü, “İlk Türkçe Kur’an Tercümelerine Göre Esmâ-i Hüsnâ”, *UÜİFD*, c. 16, Bursa 2007, s. 216.

5. Esmâ-i hüsnâ Allah için vacip “terk edilemeyen”, câiz “işlenilmesinde izin olan”, mümteni “olamaz” olan sıfatları içermesi sebebiyle Allah hakkında yeterli ve doğru bilgi edinmemize imkân verir.⁶

Fahrudin Râzi ise; hüsnânın bu manalarında Allah’a ait olanları zikretmekle yetinerek onun hakkında kullanılacak güzel kavramını “*kemâl ve celâl*” niteliklerini dile getirdiğini ifade etmiştir.⁷

Kur’an-ı Kerîm’de Allah’ın zâtına birçok isim nispet edilmiştir. Bunların sık sık tekrar edildiği görülür. Tevbe sûresi dışındaki 113 sûre *besmele* ile başlamaktadır. Bilindiği üzere *besmele* Allah’ın iki güzel ismini *Rahmân* ve *Rahîm*’i barındırır. Ayrıca *ism* kelimesi Kur’an-ı Kerîm’de dokuz yerde **إِسْمُ اللَّهِ** “Allah’ın ismi” , dokuz yerde **إِسْمُ رَبِّكَ** “Rabbi’nin ismi” , iki âyette de zamire muzâf olarak **إِسْمُهُ** “onun ismi” şeklinde Allah’la ilişkilendirilerek zikredilmiştir.⁸

Esmâ-i hüsnâ terkibi ise Kur’ân-ı Kerîm’de dört âyette geçmektedir. İniş sırasına göre bunlardan ilki, A’râf sûresi 7/180. âyette “En güzel isimler Allah’ındır. O halde ona *güzel isimler*le dua edin. Onun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır.” şeklindedir. İkincisi tevhid akidesinin vurgulandığı Tâhâ sûresinin 20/8. âyetidir: “Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. *En güzel isimler* ona mahsustur.” Üçüncü olarak İsrâ sûresi 17/110. âyette “De ki: İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü *en güzel isimler* ona hastır. Namazında yüksek sesle okuma! Onda sesini fazla da kısma! İkisinin arası bir yol tut!” buyrulmaktadır. Dördüncü ve son olarak ise Haşr sûresi 59/24. âyette “O, yaratan, yoktan var eden ve şekil veren Allah’tır. *En güzel isimler* onundur.” şeklinde geçmektedir.

1.2. Esmâ-i Hüsnâ’nın Mahiyeti

Kur’an-ı Kerîm’de Allah’ın zâtına nispet edilen ve sık sık tekrarlanan isimlere büyük önem atfedilmiştir. Cenâb-ı Hak her zaman için anılmasını istediği bu

⁶ Ebû Bekir İbnu’l ‘Arabî, *Allah’ın İsimlerinin Sırları ve Mânâlarının Keşfi*, Ramazan Biçer (çev.), Gelenek Yayınları, İstanbul 2010, s. 15

⁷ Fahrudin Muhammed Ömer er-Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, c. 15, y.y. , Kahire 1967, s. 66.

⁸ Ünlü, *İlk Türkçe Kur’an Tercümelerine Göre Esmâ-i Hüsnâ*, s. 217.

isimlerin⁹ kutsal ve yüce olduğunu bildirir.¹⁰ Adını anmayı men edenleri zalim kabul eder.¹¹

Kendisini aşan bir güç sayesinde varlık kazanan, devamlı değişim halinde olan, zaman ve mekân faktörleriyle sınırlı bulunan ve nihayet fâni özelliği taşıyan insan, bu niteliklerden münezzehe olan sonsuz ve sınırsız bir varlığı düşünmek ister. Hem kendi fitratı hem de kâinatta meydana gelen olaylar onu bu fikrî çabaya sevk eder. Yaratıcının duyularla algılanan her şeyden tamamen farklı (aşkın) olması onu tanımayı güçleştirir. Allah hakkında yapılabilecek tanım ve tasvirler olağan tanım ve tasvirlerin hiçbirine benzemez. “Allah nedir?” şeklinde sorulan bir soruya verilebilecek cevap genellikle “bizi yaratanıdır, bizi idare edendir” gibi onun niteliklerinden birini ya da birkaçını dile getirir.¹² Allah’ın üstünde bir başka varlık kategorisi olmadığından onu sıfatlarından hareketle tanımaktan başka çare yoktur.

Allah’ı ve sıfatlarını bilmek, insan eylemlerinin en değerlisidir. Çünkü bu sıfatların ait olduğu varlık, varlığın en şerefliisidir. Onun çağrısına icabet, icabetlerin en faziletlisidir. Ona ibadet, ibadetlerin en büyüğüdür. Ona muhalefet, muhalefetlerin en kötüsüdür. Onu sevmek sevmelerin en mükemmelidir.

Esmâ-i hüsnâ, mü’min bir kulun Allah karşısındaki esas duruşlarından birini teşkil eden duânın anahtarıdır. Kul Allah’a nasıl hitap edeceğini, ondan nasıl isteyeceğini, ona nasıl yalvarıp yakaracağını bilemez. En zor zamanında yaratıcısına yöneldiğinde bazen haykırmak ister ama aynı zamanda dilinden dökülen sözler ona layık olsun da ister. Esmâ -i hüsnâ tam da bu anlarda imdadına yetişir.

1.3. Esmâ-i Hüsnâ’nın Adet Olarak Sınırlandırılması

Esmâ-i hüsnânın sayısı konusunda öncelikle başvurulacak kaynak şüphesiz Kur’ân-ı Kerîm’dir. Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli kelime kalıplarıyla Allah’a nispet edilmiş olan kavramların sayısını 313’e çıkaranlar vardır.¹³ Bu konuda ilk akla gelen şey, sayıyı doksan dokuz olarak belirleyen ve Müslümanlar arasında meşhur olan hadistir. Ebû Dâvûd ve Nesâi dışında *Kütüb-i Sitte*’de, Ahmed b. Hanbel’in *el-*

⁹ el-Vâkıa 56/96, el-‘A’lâ 87/1.

¹⁰ er-Rahmân 55/78.

¹¹ el-Bakara 2/114.

¹² Turan Koç, *Din Dili*, İz Yayınları, İstanbul 1998, ss. 34-35.

¹³ Metin Yurdağür, *Âyet ve Hadislerde Esmâ-i Hüsnâ Allah’ın İsimleri*, Marifet Yayınları, İstanbul 2006, s. 19.

Müsned'in'de, Nesâî'nin *es-Sünenü'l Kübrâ'sında*, Hâkim'in *Müstedrek* ile diğer hadis mecmualarında yer alan ve hepsi de Ebû Hureyre'ye ulaşan rivayetlerdir.¹⁴

Allah'ın doksan dokuz isminden haber veren rivayet asırlar boyunca esmâ-i hüsnâ hadisi olarak yaygın hale gelmiştir. Bu rivayet muhteva bakımından kısa ve uzun olmak üzere iki kısımdan ibarettir. Bir satırdan ibaret olan kısa metinde, sadece Allah'ın doksan dokuz isminin mevcut olduğu bildirilmektedir. Buhâri ve Müslim başta olmak üzere bu rivayeti nakleden birçok musannifin rivayetinde, 99'luk isim listesi yer almamaktadır.¹⁵ Bunun yanı sıra uzun metinde ise doksan dokuzluk isim listesi yer almaktadır.

Rivayetin birinci kısmı şöyledir: Buhârî¹⁶, Müslim¹⁷, Tirmizî¹⁸, İbn Mâce¹⁹ ve Ahmed b. Hanbel'in²⁰ Ebû Hureyre'den naklettikleri rivayet:

"إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ إِسْمًا مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ"

"Allah'ın doksan dokuz ismi vardır; kim bunları sayarsa cennete girer."²¹

Rivayetin ikinci kısmı; Tirmizî²², İbn Mâce²³, İbn Hibbân²⁴ ve Hâkim'in²⁵ Ebu Hureyre'den merfu olarak rivayet ettikleri hadiste doksan dokuz isim listesi bulunmaktadır.

"Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları sayarsa cennete girer. O, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır; O, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlik, el-Bâri', el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el'Alîm, el-Kâbid, el-Bâsıt, el-Hâfid, er-Râfi', el-Muiz, el-Müzîl, es-Semî', el-Basîr, el-Hakem, el-Adl, el-

¹⁴ Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, c.11, İstanbul 1995, s. 406; Yurdağür, *Âyet ve Hadislerde Esmâ-i Hüsnâ*, ss. 17-19.

¹⁵ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 38.

¹⁶ Ebu'l Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, "Kitâbu't-Tevhîd" 12, Çağrı Yayınları, c. 11, İstanbul 1992, s. 112.

¹⁷ Ebu'l- Hüseyin Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahih*, "Kitâbu'z-Zikr", 5,6, Çağrı Yayınları, c. 6, İstanbul 1992, s. 230.

¹⁸ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *es-Süneni Tirmizî*, "Kitâbu'd-Deavât", 82, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, c. 9, s. 125.

¹⁹ Ebû Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvinî İbn Mâce, *es-Sünen*, "Kitâbu'd-Duâ", 10, Çağrı Yayınları, c. 3, İstanbul 1992, s. 87.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 2, İstanbul 1981, Çağrı Yayınları, ss. 258, 267, 314, 427, 503.

²¹ Kadir Paksoy, "Allah'ın Doksan Dokuz İsmiyle İlgili Rivayetin Tahlili", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 1, 2011, ss. 93-94.

²² Tirmizî, "Kitâbu'd-Deavât", s. 82.

²³ İbn Mâce, "Kitâbu'd-Duâ", s. 10.

²⁴ Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *el-İhsân bi Tertîbi Sahîhi İbn Hibbân*, Kemal Yusuf el-Hût (nşr.), c. 3, Beyrut 1987, s. 88.

²⁵ Muhammed b. Abdullah en- Nîsâbü'rî Hâkim, *el-Müstedrek*, , c. 1, Beyrut 1990, s. 69.

Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-'Azîm, el-Ġafûr, eş-Şekûr, el-'Alî, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukît, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, el-Rakîb, el-Mucîb, el-Vâsi', el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâis, eş-Şehîd, el-Hakk, el-Vekîl, el-Kavî, el-Metîn, el-Velî, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mubdi', el-Muîd, el-Muhyî, el-Mumît, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, el-Samed, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtin, el-Vâlî, el-Muteâlî, el-Berr, et-Tevvâb, el-Müntakim, el-'Afu'v, el-Gafûr, er-Raûf, Mâliku'l-Mülk, Zülcelâli ve'l-ikrâm, el-Muksit, el-Câmi', el-Ġanî, el-Muġnî, el-Mâni', ed-Dârr, en-Nâfi', en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedi', el-Bâkî, el-Vâris, er-Raşîd, es-Sabûr'dur."

Metnin altı çizili cümlesi birinci kısmıyla ortaktır, aynı lafızları ihtiva etmektedir. Sonrası ise; rivayetin ikinci kısmını teşkil etmekte olup doksan dokuz ismin liste halinde verildiği Tirmizî ve İbn Hibbân'a aittir. Bu metinden başka İbn Mâce'nin kaydettiği rivayetteki 22 isim, Tirmizî ve İbn Hibbân'ın kaydettiği isimden farklıdır. Bu isimler şu şekildedir: "el-Kâfi, er-Rabb, ed-Dâim, el-Burhân, el-Kâim, el-Fâtır, el-Vitr, et-Tâmm, en-Nâzır, el-Ebed, el-Ehad, el-Mübîn, el-Vefiy, el-Mu'tî, el-Kadîm, el-Cemîl, el-Karîb, el-Vâki', Zü'l Kuvve, eş-Şedîd, es-Sâdık".

Bütün bunların yanı sıra Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin kaydettiği rivayetteki 27 isim, İbn Hibbân ve Mâce'nin rivayetinden tamamen farklıdır. Bu isimler şunlardır: "el-Hallâk, Zü'l-Fadl, el-Muġîs, el-Îlâh, el-Fâtır, el-Vitr, el-'Allâm, el-Melik, en-Nâsır, el-Ehad, el-Mübîn, el-Hannân, el-Mennân, el-Kadîm, el-Cemîl, el-Mevlâ, er-Rabb, el-Karîb, Zü'l Meâric, el-Muhît, ed-Dâim, el-Kâfi, el-Kefîl, el-Ekrem, en-Nâsır, Zü't-Tavl, es-Sâdık". Bu durumda hadis metinlerinde iki çeşit isim listesi ortaya çıkmaktadır. Bütün bu listelerin baş isimlerini Haşr sûresinin son âyetlerinde yer alan 16 isim teşkil eder. Tirmizi ve İbn Hibbân'ın kaydettiği rivayetteki doksan dokuz isim, Allah ismiyle başlayıp es-Sabûr ismiyle sona erer. İslâm âleminde benimsenen ve yaygın hale gelen de bu isim listesidir.²⁶

Esmâ-i hüsnâ hadisi Ebû Hureyre'den başka Selmân-ı Fârisî, Abdullah b. Ömer ve Hz. Ali'den de farklı şekillerde rivayet edilmiş ancak bunların hepsi zayıf kabul edilmiştir. Müfessir İbn Atıyye, Ebû Hureyre hadisinde liste dışındaki kısmın mütevâtir olduğunu ileri sürmüştü de İbn Hacer bunun doğru olmadığını, bu bölümün olsa olsa meşhur derecesine çıkabileceğini belirtmiştir.²⁷

²⁶ Paksoy, "Allah'ın Doksan Dokuz İsmiyle İlgili Rivayetin Tahlili", ss. 96-98.

²⁷ Ahmed b. 'Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi'l-Buhârî*, c. 11, Beyrut 1987, ss. 218-219.

1.4. Esmâ-i Hüsnâ'nın Adet Tekrarına Atfedilen Önem

Esmâ-i Hüsnâ hadisinin ilk kısmında yer alan ve bu isimlerin sayılması ile cennete girmeye vesile olarak gösterilen “ihsâ” kelimesinin nasıl anlaşılacağı ve bu işlemin nasıl yapılacağı konusunda İslâm âlimleri farklı yorumlarda bulunmuşlardır.

“Muhakkak ki Allah'ın 99 ismi vardır. Kim bunları (إحصى) ihsâ ederse cennete girer.”²⁸ Bu hadisin bazı rivayetlerinde *men ahsâhâ* ibaresi yerine *men hafızahâ* lafzı nakledilmektedir. Hadiste geçen “İhsâ” kelimesinin şu anlamlara geldiği belirtilmiştir:

- a. Allah'ın bu isimlerini eksiksiz bir şekilde ezberleyip onlarla dua etmek,
- b. İhsâ, güç yetirmek anlamına da gelir.²⁹ Kim bu isimleri ezberlemeye, anlamaya ve gereklerine göre yaşamaya güç yetirirse demektir.
- c. İhsâ, akletmek ve ma'rifet anlamına da gelir. Kim bu isimleri güzel bir şekilde kavrar, manalarını gereklerini hayatında tatbik ederse anlamındadır.
- d. Kur'ân'ın tamamını okuyup bu isimleri Kur'ân içinde incelemektir.³⁰

İslam âlimleri ihsâ kavramını farklı şekillerde yorumlamışlardır. Bazıları ‘ihsâ’yı, “bütün esmâ-i hüsnâ ile Allah'a dua ve senâ etmektir” şeklinde yorumlarken bir kısmı bu isimleri hakkıyla öğrenmek ve amel etmek tarzında anlamış, bir başka grup ise isimleri en geniş anlamıyla öğrenmek, bunların âlemdeki tecellilerini müşâhede edebilmek şeklinde yorumlamıştır.³¹

Zeccâc'a göre ise bu ifade “esmâ-i hüsnâ'nın manalarını iyice düşünerek incelemek ve derinden tefekkür etmek” şeklinde anlam kazanmıştır.³² Öyle görülüyor ki, ‘ihsâ’ kavramı sözlükteki “saymak, ezberlemek” anlamlarının ötesinde “İslâm'ın ulûhiyyet inancını naslara başvurmak suretiyle tespit edip anlamak, bunları benimsemek ve bu inanca uygun bir rûhi yetkinlik kazanmak” şeklinde “keyfiyetli bir sayım” anlamını içermektedir.³³

²⁸ Buhârî, “Kitâbu't-Tevhîd”, s. 112.

²⁹ Müzzemmil, 73/20.

³⁰ Ramazan Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, Konevî Yayınları, Konya 2014, ss. 8-9.

³¹ Ramazan Biçer, “*Ebû Bekir İbnü'l-'Arabî ve el-Emedü'l-Aksâ Adlı Eseri*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s. 126.

³² Ebû İshâk ez-Zeccâc, *Tefsîru Esmâ'llahi'l-Hüsnâ*, thk. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk, Dımaşk 1986, s. 23-24.

³³ Metin Yurdagür, “Esmâ-i Hüsnâ'nın İhsâ'ı ve el-Mukît İsmiinin Düşündürdükleri”, *EÜİFD*, S. 2, Kayseri 1985, ss. 363- 365.

1.5. İslâm İnancında İsim-Müsemma Tartışması

İsim-müsemmâ ilişkisinde kelamcılar, isimler ile varlıklar arasındaki bağlantı üzerine yoğunlaşmışlardır. Konu bu bağlamda ele alınınca “isimlerin varlıkların aynına mı delâlet ettikleri” yoksa “bu varlıkları insan zihnine yaklaştıran bir fonksiyon mu icra ettikleri” sorusu gündeme gelmektedir. Burada kelamcıları ilgilendiren asıl husus, Allah Teâlâ’yı beşeri akıl ve anlayışa yaklaştırmak için, hakkında az-çok bilgi sahipleri oldukları bazı isim ve vasıfların kullanılması etrafında dönen problemlerdir.³⁴

Bu sebeple erken dönemlerden itibaren akâid ve kelim literatürünün “esmâ ve sıfat” bahislerinde geniş bir “isim-müsemmâ” tartışması başlamıştır. Genellikle Mu'tezile ve Şîa bilginleri Allah'a nispet edilen isim veya sıfatların, müsemmânın yani zât-ı İlahiyye'nin gayrı olduğunu iddia ederken, Ehl-i sünnet âlimleri “gayrıdır” ifadesini kullanmaktan çekinmiş, bazen “isim, müsemmânın aynıdır”, bazen de “ne aynıdır ne de gayrıdır” şeklinde görüş belirtmiş, bir kısım kelamcılar ise bu isimler arasında gruplandırma yapmak suretiyle bir sonuca varmak istemişlerdir.³⁵

Sözlükte *isim* “varlıklara verilen ad”, *müsemmâ* “adlandırılan varlık”, *tesmiye* de “adlandırma” demektir. *İsim* bir hakikate delalet eden mutlak lafız, *müsemmâ* bu hakikatin kendisini oluşturan şey, *tesmiye* ise isim ve müsemmâ arasındaki irtibatı sağlayan manadır. İsim, kelime çeşitlerinin hepsini içine almakta olup “cevher ve araz türünden bütün nesne ve manalar için konulmuş lafız” diye tanımlanır. Bu yönüyle söz, fiil veya nitelik türündeki bütün kavramları zihne taşıyan bir vasıta konumundadır.³⁶

Kur'an-ı Kerîm'de “ism” kavramı isim ve fiil halinde yetmiş bir yerde geçmektedir. Bunların yarısından fazlası isim veya çoğulu olan *esmâ*, ikisi “adaş” anlamındaki *semy*, geri kalanları da tesmiye mastarına bağlı isimlerdir. Fakat bu kullanımların hiçbiri, kelim literatüründe yer alan isim- müsemmâ tartışmasıyla ilgili değildir. Hadis kaynaklarında da bu konuya işaret eden sahih bir rivayet yoktur.³⁷

³⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. İlyas Çelebi, “İsim-Müsemmâ Meselesi”, *İlam Araştırma Dergisi*, S. 3, s. 104-107.

³⁵ Biçer, “*Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve el-Emedü'l-Aksâ Adlı Eseri*”, s. 113.

³⁶ İlyas Çelebi, “İsim-Müsemmâ”, *DİA*, c. 22, İstanbul 2000, s. 548.

³⁷ Çelebi, “İsim-Müsemmâ”, s. 549.

İsmi “bir manaya delâlet eden lafız” olarak tanımlayan İbnü'l-Arabî, âyetlerdeki ifadelerle cümle kuruluşlarına dayanarak, isim ile müsemmânın birbirinin hem gayrı hem aynı kabul edilebileceğini belirten İbnü'l-Arabî, Arap dili açısından tek bir manaya delâlet eden birçok ismin bulunabileceğini ancak bu isimlerin, zâtın tâbiri olarak değerlendirilmesi gerektiğini kaydeder. Bununla birlikte isimlerin ancak naslarla tesbit edilebileceğini, sıfatlar için bunun söz konusu olmadığını özellikle vurgular.³⁸

Allah'ın güzel isimleri Allah'ı çeşitli yönlerden tanıtan sıfatlardır. Sıfat, Allah'ın zâtına nispet edilen bir kavramdır. Naslarda yer alan bu kavramlar kelime türü açısından isim, fiil, mastar veya zarf şeklinde olduğu gibi Arapça'daki sıfat kalıplarından biriyle de kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerîm'de sıfat kelimesi geçmezken isim olarak Allah'a nispet edilen pek çok kelime yer almaktadır.

Sıfat kelimesi sözlükte; nitelik, ayırt edici özellik, hususiyet olarak tanımlanır. Bazı kelimelere göre ise sıfat; “nitelenende bulunan veya ona ait olan gerçek anlamdaki niteliklerdir” şeklinde yorumlanmıştır.³⁹

İlâhiyat alanında isim ve sıfat terimi “Zât-ı İlâhiyye'ye nispet edilen manalar” diye tarif edilir. İbn Hazm buna aykırı bir tutum sergileyerek Allah'a izâfe edilecek bütün kavramların isim olduğunu, ‘mevsufa yüklenmiş arazlar’dan başka bir anlam taşımayan sıfat kelimesinin O'na nispet edilemeyeceğini öne sürer.⁴⁰

Kelam âlimleri, İbn Hazm'ın iddiasının aksine isim veya sıfat ayrımı yapmaksızın zât-ı İlâhiyye'ye nispet edilen bütün kelimeler içinde sadece Allah lafzı için bir mana aranmadığını, diğerlerinin ise muhtevalarıyla birlikte Zât'a izafe edildiğini ve bu bakımdan önce sıfat sonra isim özelliği taşıdıklarını kabul ederler. Aksi takdirde bunlar kuru birer isimden ibaret kalır. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de geçen ‘esmâ-i hüsnâ’ ya ‘lafza-i celâli’ nitelemekte veya içinde bulunduğu ayetin mana ve hükmünü açıklayıp pekiştirmektedir.

İsim ve sıfat kavramlarının zât-ı İlâhiyye'ye nisbeti konusunda meydana gelen fikrî ilk hareketlerin tevhidin korunması ve zâtın nitelenmesi gibi iki temel noktada yoğunlaştığı bilinmektedir. Tanınmayan, kendisi ile münasebet kurulamayan bir

³⁸ Biçer, “*Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve el-Emedü'l-Aksâ Adlı Eseri*”, s. 115.

³⁹ Hasan Hüseyin Tunçbilek, “Allah'ın Sıfatlarının Mahiyeti Problemi”, *DEÜİFD*, S. 16, İzmir 2002, s. 150.

⁴⁰ Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, s. 406.

tanrıya gerçek anlamda ibadet edilemeyeceğine göre, kâinata hâkim ve tapınılmaya layık olan yüce yaratıcının bilinmesi bunun için de Onun bazı sıfatlarla nitelenmesi gerekir.⁴¹

Allah'ın zâtı ve sıfatları arasındaki ilişki konusunda İslam bilginleri arasında tarihî süreç içerisinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Mutezilî bilginlere göre: “Allah'ın sıfatları zâtı ile aynıdır.”⁴²; Ehl-i Sünnet bilginlerine göre ise: “Allah'ın sıfatları zatının ne aynıdır ne de gayrıdır, zât üzerine zâid manalardır”. Ehl-i Sünnet, Allah'ın zâtı ile sıfatlarını aynileştirmenin sıfatları inkâra götürdüğü, sıfatlarını zatından ayrı kabul etmenin ise vâcibü'l-vücûd olan Allah'ın zatından başka bağımsız kâdim varlık bulunduğu sonucuna götürdüğü gerekçesiyle kabul etmemiştir.⁴³

Gazzâlî, isim, müsemmâ ve tesniyenin ayrı ayrı tabirler olduğunu, varlığın dış dünyada, zihinde ve lafızda olmak üzere üç merhalesinin bulunduğu, birincisinin hakikî, diğerlerinin izâfî olduğunu kaydeder. Ona göre bu üç tür varlık birbirinden ayrı olmakla birlikte aralarındaki yakınlık ilişkisi sebebiyle bazılarınca ayırt edilememiştir. Gazzâlî, isimlerle varlıklar arasındaki aynîlik ve ayrılık ilişkisini hakikatlerin ortaya konması için bir yöntem olarak kabul eder.⁴⁴

İsim ve sıfatlardan soyutlanmış bir tanrıyı kavramak imkânsızdır. Allah hakkında bilgi sahibi olmanın Onun isim ve sıfatları dışında bir yolu yoktur, nitekim Kur'ân da bu yöntemi izler. Ancak bu maksatla çeşitli kavramlar ve semboller kullanmak gerekir. Bu sembollere zaman zaman değişik anlamlar yüklenmiştir. İsim-müsemmâ tartışmalarının temelinde terimlere yüklenen farklı manalarla lafız-mana ve dil-mantık ilişkisinin gerektiği şekilde anlaşılammış olması yatmaktadır.

Hemen hemen bütün gruplar, Allah'ın zâtı ve sıfatları itibariyle yaratılmışlık özelliği taşıyan her türlü nitelemeden münezzehe olduğunu kabul eder. Fakat muhtelif mezhep ve şahıslar isim, tesmiye, müsemmâ kelimelerine farklı anlamlar yükleyerek karşı görüşleri eleştirir. İsim-müsemmâ probleminin büyük ölçüde lafızlarıyla

⁴¹ Yurdağür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 35.

⁴² Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut 1975, ss. 44-45.

⁴³ Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, *Kitâbu't- Tevhîd*, Yusuf Ziya Yörükkan (thk.), İstanbul 1979, s. 47.

⁴⁴ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, ss. 47 -49.

manaları aynı olan bir terminolojiyi kullanmamaktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.⁴⁵

İsim-müsemmâ konusundaki tartışmaların daha çok lafzî boyutta yapıldığı görülmektedir. Meseleye hangi açıdan yaklaşılsa yaklaşılsın, ismin, delâlet ettiği varlığın bizzat kendisini değil, onun hatırlatıcısı ve tanıtıcısı durumunda olduğu unutulmamalıdır. Bu anlamda isim, müsemmânın gayridir. Ancak Allah, Rab ve benzeri isimler veya bunlara “isim” lafzının eklenmesiyle yapılan her tür teşbih, ta’zim, hamd ve zikirde gönlün yönelip bağlandığı varlık, yüce yaratıcının bizzat kendisi olduğundan, bu durumda isim, müsemmânın aynıdır.⁴⁶

1.6. Esmâ-i Hüsnâ’nın Tasnifi

İlk dönemden itibaren esmâ-i hüsnâ konusunda yapılan çalışmalarda, öncelikle bu isimlerin tasnif edilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Farklı müellifler tarafından yapılan ve çoğu birbirinden ayrı olan esmâ-i hüsnâ gruplarını tek bir noktada toplamak mümkün değildir. Çünkü birden fazla özellik ve mana taşıyan bu isimler, tasnif sırasında ayrı ayrı gruplarda mütalaa edilebilmekte, tasnifi amaçlayan âlimlerin meseleye bakışlarındaki ve kullandıkları yöntemlerdeki farklılık da, değişik tasniflerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.⁴⁷

Konuyla ilgilenen ve eserleri günümüze kadar ulaşan bilginlerin esmâ-i hüsnâyı teknik yahut muhteva veya etkinlik alanı gibi değişik açılardan ele alarak muhtelif tasniflere tabi tuttıkları gözlenmektedir. Bu tasnifler şu şekildedir:

1.6.1. Muhtevâ Açısından Yapılan Tasnifler

İlâhi isimler aynı zamanda Allah’ı niteleyen sıfatlar olduğundan, bu kavramların tasnifiyle daha çok kelâm âlimleri ilgilenmişlerdir. Kelâm ilminin temel konusu da Allah’ın varlığı, birliği, Onun kâinat üzerindeki yaratıcı ve yönetici tasarrufları olduğundan esmâ-i hüsnânın kelâm literatüründeki tasniflerinde de, daha çok bu isimlerin muhtevâsı ile taallukuna ilişkin konular dikkate alınmıştır.⁴⁸

⁴⁵ Çelebi, “İsim-Müsemmâ”, s. 550.

⁴⁶ Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, ss. 405-406.

⁴⁷ Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, s. 411.

⁴⁸ Yurdağür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 39.

Esmâ-i hüsnânın muhtevâsını dikkate alarak yapılan en yaygın tasnif, bu isimlerin zâta; selbî, sübûtî ve haberi olmak üzere sıfâtullaha ve ilâhi fiillere göre taksim edilmesi metodudur.

Esmâ-i Hüsnâ sahasında ilk çalışma yapanlardan biri olan Ebû Abdullah el-Halîmî, meşhur olan Esmâ-i Hüsnâ'yı muhteva yönünden beş ana grupta inceler:

- a. Allah'ın varlığını ve ulûhiyyet sahibi olduğunu kanıtlayan isimler.
- b. Her türlü şirk ve cahili anlayışı reddeden ve tevhid esasını ispat eden isimler.
- c. Allah'ı birtakım yaratıklara benzemekten tenzih ve takdis ifade eden isimler.
- d. Yaratılış gerçeğini konu alan isimler.
- e. Kâinatta Allah'ın hâkimiyet ve yönetme yetkisini gündeme getiren isimler.

Ebu Bekir İbnü'l-Arabî, isimleri “mevcud”, “şey”, “vâhid” gibi zâta ait olanlar; “alîm”, “kâdir”, “mürîd” gibi sübûtî sıfatlar ile alâkalı olanlar ve “hâlık” gibi fiilî sıfatlara yönelik olanlar olmak üzere üçlü bir taksime tabi tutmuş, isimler içinde bu grupların sadece birine girebilenler olduğu gibi, çeşitli gruplar içinde değerlendirilecek isimlerin de bulunabileceğini kaydetmiştir.⁴⁹

Kendisinden önce yapılmış olan tasnifleri de özetleyen İbnü'l Arabî, Allah'ın isimlerinin taksiminde daha özel bir yöntem uygulamıştır. Ona göre isimler şu şekilde gruplara ayrılır:

1. Allah hakkında tenzih ifade eden (tenzîhî sıfatlarla alâkalı) isimler,
2. Allah hakkında yetkinlik-kemâl ifade eden (sübûtî sıfatlarla alâkalı) isimler,
3. Fiilî sıfatlarla alâkalı isimler,
4. Yaratıkların fiillerinden dolayı Allah'a nispet edilen isimler.⁵⁰

Fahrüddîn er-Râzî ise Mefâtîhu'l Gayb adlı eserinde bunlardan ayrı olarak: “Allah'ın isimlerinin kısımları hususunda kelâmcılara göre Allah'ın sıfatları üç çeşittir” diyerek şu şekilde bir tasnife de yer vermiştir:

- a) Vacip olanlar,
- b) Câiz olanlar,
- c) İmkânsız (müstahil) olanlar.⁵¹

⁴⁹ Biçer, “*Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve el-Emedü'l-Aksâ Adlı Eseri*”, s. 123.

⁵⁰ İbnü'l Arabî, el-Emedü'l-Aksâ adlı eserini bu taksime göre düzenlemiştir.

Yine muhteva yönünden Allah'ın isimlerinin bir diğer tasnifi de şöyledir:

a) Allah'ın zâtı ile ilgili isimleri: Allah, İlah, Rabb, Ehad, el-Vahid, es-Samed, el-Hayy, el- Kayyûm, el- Kâim, el-Hâlık, el-Evvel, el- Âhir, Fa'âlu li Mâ Yurîd, Fâ'ilûn vb.

b) Allah'ın yaratma kavramı ile ilgili isimleri: el-Hâlık, Bedîu's-Semâvâti ve'l-Ard, Fâtîru's-Semâvâti ve'l-Ard, Fâlik'ul-Habbi ve'n-Nevâ, el-Bâri, el-Musavvir, Muhyi'l-Mevtâ vb.

c) Allah'ın rızık ve ihsan ile ilgili isimleri: er-Rezzak, el-Ekram, el-Kerîm, el-Ğaniyy, zü'l-Fadl, el-Vehhâb, zi't-Tavl vb.

d) Allah'ın rahmet, af ve gufranına dair isimler: er-Rahmân, er-Rahîm, er-Rauf, el- Afuvv, et-Tevvâb, el-Gafur, el-Halîm, eş-Şekûr, el-Velî, En-Nasîr, es-Selâm, vb.

e) Allah'ın ilim sıfatı ile ilgili isimleri: el-Alîm, el-Latîf, el-Habîr, es-Semî', el-Basîr, eş-Şehîd, el-Karîb, el-Hafîz, er-Rakîb, el-Muhît, el-Muheymin, el-Bâtm, el-Vekîl, vb.

f) Allah'ın ululuk bildiren isimleri: el-A'la, el-Kebîr, el-Azîm, el-Mecîd, el-Hamîd, el-Kuddûs, vb.

g) Allah'ın kudret sıfatıyla ilgili isimler: el-Kâdir, el- Azîz, el-Kavi, Zu'ntikâm, el-Kâhir, el-Kahhâr, Mâliki Yevmi'd Dîn, el-Cebbâr, Ğalib âlâ Emrih, el-Metîn, ez-Zâhir, el-Muhît, Mûsi'ûn, el-Vasi, vb.

h) Hesap, hüküm ve adaletle ilgili isimleri: el-Hakîm, Ehlu't-Takva ve Ehlü'l-Mağfira, el-Vâris, el-Hasîb, el-Fettâh, Hayru'l-Fâsılîn, Serîu'l-İkâb, el-Adl.⁵²

1.6.2. Tertip Açısından Yapılan Tasnifler

Bu tasnif türünün en yaygın şekli isimleri alfabetik esasa göre sıralama yöntemidir. Abdulkadir el- Bağdâdî, el- Esmâ ve's-Sıfat adlı eserini alfabetik sıralama yöntemiyle kaleme almıştır. Bağdâdî, ilâhî isimleri sarf ve nahiv ilimlerini ilgilendiren özellikleri açısından da tasnife tâbi tutmuştur.⁵³

Tertip açısından yapılan bir diğer tasnif ise kelime türlerine göre yapılan tasniftir. Şekil bakımından isim, masdar, zamir, sıfat, zarf veya fiil kalıplarından

⁵¹ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, s. 166.

⁵² Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, ss. 15-16.

⁵³ Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 14.

biriyile Allah'a nispet edilen bu isimler, söz konusu kelime şekilleri dikkate alınarak tasnife tabi tutulmuşlardır.⁵⁴

Bir diğer tasnif şekli de Kur'ân-ı Kerim'deki surelerin sıralaması dikkate alınarak yapılan tasniftir. Ebu'l-Kâsım ez-Zeccâcî bu tasnifi esas alarak Kur'ân'ın tertip sırasına göre şöyle bir tasnif yapmıştır:⁵⁵

1/ Fatiha: Allah, Rahmân, Rahîm, Mâlik.

2/ Bakara: Muhît, Kadîr, Alîm, Tevvâb, Hakîm, Basîr, Vâsi', Bedi', Semi', Kâfi, Rauf, Şâkir, İlâh, Vâhid, Gafur, Halim, Kâbid, Bâsit, La ilahe illâ hû, Hayy, Kayyûm, Aliyy, Azîm, Veliyy, Ganî, Hamîd.

3/ Âli İmrân: Kaîm, Vehhâb, Seri', Habîr.

4/ Nisa: Rakîb, Hasîb, Şehîd, Afuvv, Mukît, Vekîl.

6/ En'âm: Bâtın, Zâhir, Kadîr, Latîf, Habîr.

7/ Â'râf: Muhyî, Mumît.

8/ Enfal: Ni'me'l-Mevlâ Ni'me'n-Nasîr.

11/ Hûd: Hafiz, Karîb, Mücîb, Kaviyy, Mecîd, Vedûd, Fa'âl.

13/ Ra'd: Kebîr, Mûte'âl.

14/ İbrâhîm: Mennân.

15/ Hicr: Hallâk.

16/ Nahl: Bâis.

19/ Meryem: Sâdık, Vâris.

23/ Mü'minûn: Kerîm.

24/ Nur: Hakk, Mübîn, Nur.

25/ Furkân: Hâdî.

34/ Sebe': Fettâh.

40/ Mü'min: Gâfir, Kabil, Şedîd, Zü't-Tavl.

⁵⁴ Yurdagür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 39.

⁵⁵ Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî, *İştikâku Esmâillâh*, thk. 'Abdu'l-Huseyn el-Mubârek, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986, s. 21.

51/ Zâriyât: Rezzâk, Zü'l-Kuvve, Metîn.

52/ Tûr: Berr.

54/ Kamer: Muktedir.

55/ Rahmân: Bakî, Zü'l-Celâl, Zü'l-İkrâm.

57/ Hadîd: Evvel, Âhir, Bâtın, Zahir.

59/ Haşr: Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Azîz, Cebbâr, Mütekebbir, Halik, Bari', Musavvir.

85/ Burûc: Mübdi', Müfd.

112/ İhlâs: Ehad, Samed.

1.7. Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadislerde Geçen Esmâ-i Hüsnâ Formları

Kur'an- ı Kerîm' de Allah; ism-i fâil, ism-i tafdil, mübalağalı isim, sıla cümleleri, sıfat-ı müşebbehe, isim tamlamaları ve fiillerle tanıtılmaktadır:

1.7.1. İsim

Zamanla ilgisi olmadan kendi başına bir manası olan kelimeye isim denir. Dil bilgisinde isim; bir varlığı diğerinden ayıran gösterge ve işaret demektir. Türkçede “ad” olarak da ifade edilmektedir.⁵⁶

İsimler yapı bakımından câmid (basit), ve müştak (türemiş) olmak üzere iki kısma ayrılır:

1.7.1.1. Câmid İsim

Bir valığa isim olarak verilmiş olup, herhangi bir kelimedenden türetilmemiş isimlerdir.⁵⁷

a) Câmid isim şeklinde; mesela “ebed” (sonsuz) ve “vitr” (tek), Allah'ı niteleyen câmid isim türü sözcüklerdir.⁵⁸

b) İsim anlamında mastar şeklinde; mesela “adl” kelimesi mastar kipinde olup ism-i fâil (âdil) anlamındadır.⁵⁹

⁵⁶ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 18.

⁵⁷ Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, s. 101.

⁵⁸ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 17.

⁵⁹ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 17.

1.7.1.2. Müştak İsim

Müştak isim, bir fiil veya isimden türemiş olan isimdir.⁶⁰ Müştak olan isimlerin en çok kullanılanları, ism-i fâiller, ism-i mefûller, sıfat-ı müşebbeheler ve ism-i tafdüllerdir.⁶¹

a) İsm-i Fâil

Mastarın ifade ettiği işi veya durumu yapan yahut taşıyan varlığı bildiren kimseye, diğer bir ifadeyle eylemi gerçekleştiren isme denilmektedir. Bir başka ifadeyle malum muzârî fiilden türeyen, sıfat-ı müşebbehenin aksine çoğunlukla zamanın değişmesiyle yenilerek geçici (hudûs -teceddüd) manaya delâlet eden sıfat-fiile ism-i fâil denir. Özetle, ism-i fâil bir eylemi ya da bir hareketi gerçekleştiren şahsı gösteren “sıfat anlamlı isim” demektir.⁶² Mesela “hâlik” (yaratan), “âlim” (bilen) ve “râzik” (rızik veren) Allah’ı niteleyen ism-i fail türü sözcüklerdir.⁶³

İsm-i fâil; fiilden türetilen isimdir. “Haleka” (yarattı) fiilinden “hâlik” (yaratan), “nasara” (yardım etti) fiilinden “nâsir” (yardım eden) kelimelerinde olduğu gibi. Türkçede bu tür isimler, fiillerden yapım eki ile türetilmektedir. Mesela “yarattı” kelimesinden “an” ve “cı” yapım ekleriyle “*yaratan*” ve “*yaratıcı*” isimlerinin türetilmesi gibi.⁶⁴

b) Mübalağalı İsm-i Fâil

Bir niteliğin aşırı derecede bulunduğunu ifade eden kiptir. Mübalağalı ism-i fâil; fazlalık ve çokluk bildiren kelimeleri ifade etmek için kullanılır. Arap grameriyle ilgili bütün eserlerde ism-i fâillerden bahsedilirken, sonrasında mutlaka mübâlağalı ism-i fâillere de değinerek anlamlarında abartıyı ifade etmek için ism-i fâilden farklı formatta olan kalıplarla geldiği ifade edilir.⁶⁵

Mesela “kebîr (çok büyük), alîm (çok bilgin), “rahmân” (çok merhametli), “ğaffar” (çok bağışlayan) Allah’ı niteleyen mübalağalı isim türü sözcüklerdir.⁶⁶

⁶⁰ Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 101.

⁶¹ Mustafâ b. Muhammed el-Galâyîni, *Câmi ‘u’ d-dürûsi’l- ‘Arabiyye*, Mektebetü’l-‘Asriyye, Beyrut 1993, s. 25.

⁶² Mustafa Tokmak, *Arap Dilinde İsm-i Fâil ve Mübâlağa Vezinleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2017, s. 19.

⁶³ Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 76.

⁶⁴ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 17.

⁶⁵ Tokmak, *Arap Dilinde İsm-i Fâil ve Mübâlağa Vezinleri*, ss. 10-11.

⁶⁶ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 17.

c) Sıfat-ı Müşebbehe

Dil bilgisi açısından sıfat-ı müşebbehe; türemiş isim olup, güzel, çirkin, kırmızı, aç, kör, topal gibi renk, şekil, duygu ve organların durumlarını bildiren kelimelerdir.⁶⁷ Bu tür kelimeler Türkçe’de isim ve sıfat olarak geçmektedir. Mesela “cemîl” (güzel), “tayyib” (iyi) ve “sahî” (cömert) Allah’ı niteleyen sıfat-ı müşebbehe türü sözcüklerdir.⁶⁸

Sıfat-ı müşebbehe, belli bir olay ve fâilini belirtmesi, zamir alması, müfred, müsennâ, cem‘, müzekker, müennes olması ve amel etmesi yönlerinden ism-i fâile benzediği için çoğu dilbilimci tarafından ism-i fâile benzeyen sıfat (sıfat-ı müşebbehe bi ism-i fâ‘il) olarak nitelendirilmiştir.⁶⁹

d) İsm-i Tafdil

Bir vasfın, bir unsurun bir şeyde diğer bir şeyden daha fazla olduğunu belirterek karşılaştırma ve üstünlük ifade eden kelimelerdir.⁷⁰ Türkçe’de bu isimler “en” ve “daha” sözcükleri ile yapılmaktadır. Mesela “a‘lem” (en iyi bilen), “ekber” (en büyük) ve “akrab” (en yakın) Allah’ı niteleyen ism-i tafdil türü sözcüklerdir.⁷¹

Bir niteliğin üstünlüğü ya da mukayesesi olan ism-i tafdil, renk ve sakatlık dışındakiler için geçerlidir. Aksine bir karine bulunmadıkça devamlılık ve süreklilik bildirir.⁷²

1.7.3. Mürekkeb (Birleşik) İsim

Başka bir kelime veya ek ile birleştirilerek bir mana ifade eden isimlerdir. Bu isimler ibare şeklinde de karşımıza çıkabilir. İbare olarak ele alınırsa, yanyana gelen kelime topluluğu bir kalıp oluşturur ve kullanıldığı cümlede bu kalıp şekil değiştirmez. Ayrıca ibarelerin bazen müstakil bir cümle olduğu da nazardan uzak tutulmamalıdır.⁷³

⁶⁷ Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 155.

⁶⁸ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 17.

⁶⁹ Doğan Fırıncı, *Arap Dilinde Sıfat-ı Müşebbehe ve Kur‘ân-ı Kerîm’deki Kullanımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2012, s. 6.

⁷⁰ Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 152,

⁷¹ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 17.

⁷² Tokmak, *Arap Dilinde İsm-i Fâil ve Mübâlağa Vezinleri*, s. 15.

⁷³ Ahmet Bulut, “Arap Dilinde Terkiib”, *UÜİFD*, 5/5, Bursa 1993, s. 357.

a) İsim Tamlaması

İsim tamlamasında; bir kelime diğer kelimenin anlamını tamamlar, açıklar, belirtir veya mülkiyet ve sahiplik ifade eder. Arap dilinde isim tamlamasına “izafet terkibi” denir.⁷⁴

Örneğin; “hayrû’r- râzîkin” (rızk verenlerin en hayırlısı), “mâlikü’l-mülk” (mülkün sahibi/maliki), “rahmetüllâhi” (Allah’ın rahmeti) ve “rabbü’l- âlemîn” (âlemlerin Rabbi) Allah’ı niteleyen isim tamlaması türü sözcüklerdir.⁷⁵

b) Sıfat Tamlaması

En az bir isim ve sıfattan meydana gelen tamlamadır. Arapça’da sıfat tamlamasında, sıfat daima tavsif ettiği isimden sonra gelir.⁷⁶ Örneğin هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ (O, yaratan, yoktan vâir eden, şekil veren Allah’tır) cümlesinde اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ (yaratan, yoktan vâir eden, şekil veren Allah) sıfat tamlamasıdır ve Allah’ı nitelemektedir.

1.7.4. Cümle

İki veya daha fazla kelimedenden oluşan anlamlı söz gruplarına cümle denir. Arapça’da cümleler fiil ve isim cümlesi olarak ikiye ayrılır.

a) Fiil Cümlesi

Fiil; iş, oluş, kılış ve yargı belirten sözcüklere denir. Türkçede kök ve ekten oluşur. “Oku-du” ve “yaz-dı” gibi. Fiil ile başlayan cümleye de fiil cümlesi denir. Örneğin; وَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ (Allah dilediğine hidayet verir.) Ayrıca “haleka” (yarattı), “emera” (emretti) ve “alime” (bildi) Allah’ı niteleyen fiil türü sözcüklerdir.⁷⁷

b) Sıla cümleleri

İsm-i mevsulden sonra gelen cümleye sıla cümlesi denir. Mesela الَّذِي خَلَقَ (yarat-an), الَّذِي جَعَلَ (yap-an) ve الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ (mülk/hükümdarlık elinde ol-an), الَّذِي يَخْتِيبُ (okuy-an), الَّذِي يَعْلَمُ “bil-en” ve الَّذِي يَكْتُبُ “yaz-an” Allah’ı niteleyen sıla

⁷⁴ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 18.

⁷⁵ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 17.

⁷⁶ Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 201.

⁷⁷ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 18.

cümleleridir. Örneklerde olduğu gibi ism-i mevsuller, (bağlaç isimler) Türkçede “-en” ve “-an” takılarıyla ifade edilir. Bu örnekleri; o kimse yarattı, o kimse ki yaptı, o kimse ki mülk onun elindedir, o kimse ki okuyor, o kimse ki yazıyor, şeklinde de Türkçeye çevirmek mümkündür. Sıla cümleleri, örneklerde de görüldüğü gibi “ki” , “o kimse” , “o şey” anlamındaki “*ellezi*” (ikili ellezâni, çoğulu ellezîne) ve *elletî* (ikili elletâni, çoğulu ellevâtî, ellâî) sözcükleriyle kurulan cümlelerdir. “Ellezî haleka” (yaratana), elif lamlı ism-i fâil olan el-hâlik” ile aynı anlamdadır.⁷⁸

⁷⁸ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 18.

“İşte sizin Rabbiniz Allah. O’ndan başka hiçbir ilah yoktur. O her şeyin yaratıcısıdır. Öyleyse O’na kulluk edin. Her şeye vekil (her şeyi yöneten, görüp gözeten) dir.”⁷⁹

• **el-Bâri** {الْبَارِي}: Yaratan, örneği olmadan varlıkları îcat eden.

{ هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِي الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ... }

“O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah’tır. En güzel isimler O’nundur. ...”⁸⁰

• **el-Kâbid** {الْقَابِضُ}: Dilediğine rızkı daraltan, ölüm zamanı gelenlerin ruhlarını kabzededen.

{ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ }⁸¹

“Hani kim var, Allah’a güzel bir surette borç versin de, Allah da ona kat kat daha fazlasını versin? Allah hem -rızıkları- sıkar, hem açar. Hepiniz döndürülüp O’na döndürüleceksiniz.”⁸²

• **el-Hâfid** {الْخَافِضُ}: Şan, şeref, ve itibar, bakımından kâfirleri alçaltan değersiz yapan, cezalandıran.

{ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ }

“Kimini alçaltıcı, kimini yükselticidir.”⁸³

• **er-Râfi** {الرَّافِعُ}: Peygamber ve müminlerin itibar, şan ve şereflerini artıran, göğü yükselten.

{ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ إِنِّي جَعَلْتُكَ رَافِعًا ... }⁸⁴

“Hani Allah şöyle buyurmuştu: ‘Ey İsa, şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim’ ...”⁸⁵

⁷⁹ En’âm, 6/102.

⁸⁰ Haşr, 59/24.

⁸¹ el-Kâbid ismi Kur’ân-ı Kerîm’de isim şeklinde geçmemektedir. Ancak bu nitelik Bakara sûresi 245. âyette يَقْبِضُ şeklinde ifade edilmiştir.

⁸² Bakara, 2/245.

⁸³ Vâkıa, 56/3.

⁸⁴ er-Râfi’ ismi Kur’ân-ı Kerîm’de ism-i fail olarak geçmiştir. Fakat meâllerde kelimeye fiil manası verilmiştir.

⁸⁵ Âl-i İmrân, 3/55.

- **el-Vâsi** {الْوَاسِعُ}: Güçlü, kuvvetli, ilmi ve merhameti her şeyi kuşatan.

{وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَجَهَّ وَجْهُهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ}

“Bununla birlikte doğu da Allah’ın batı da... Nereye dönseniz orada Allah’ın huzuruna durulacak yön vardır. Şüphesiz ki Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”⁸⁶

- **el-Bâ’is** {الْبَاعِثُ}: Kıyamet kopunca ölüleri dirilten, ölümden sonra diriltlen.

{وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ}⁸⁷

“O kıyamet mutlaka gelecektir; onda hiçbir şüphe yoktur. Ve şüphesiz Allah kabirlerdeki kimseleri diriltecektir.”⁸⁸

- **el-Vâhid** {الْوَاحِدُ}: Zâtında, isim ve sıfatlarında eşi ve benzeri bulunmayan, tek olan.

{وَالَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ}

“Sizin ilahınız tek bir ilahdır; O’ndan başka bir ilah yoktur. O esirgeyen ve bağışlayandır.”⁸⁹

- **el-Kâdir** {الْقَادِرُ}: Her şeye gücü yeten.

{قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَ لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ}

“De ki: Şüphesiz Allah, bir mucize indirmeye gücü yetendir. Fakat insanların çoğu bilmiyor.”⁹⁰

- **el-Âhir** {الْآخِرُ}: Varlığının sonu olmayan, ebedi ve bâki olan.

{هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ}

“O, ilk ve sondur; gizli ve âşikardır ve O, her şeyi bilendir”⁹¹

- **ez-Zâhir** {الظَّاهِرُ}: Varlığı her şeyden aşikâr olan.

⁸⁶ el-Bakara, 2/115.

⁸⁷ el-Bâ’is ismi Kur’ân-ı Kerîm’de isim formunda geçmemektedir. Bu sebeple fiil olarak geçtiği âyet örneği verilmiştir.

⁸⁸ el-Hacc, 22/7.

⁸⁹ el-Bakara, 2/163.

⁹⁰ En’âm, 6/37.

⁹¹ Hadîd, 57/3.

{ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ }

“O, ilk ve sondur; gizli ve âşikardır ve O, her şeyi bilendir.”⁹²

• **el-Bâtın** {البَّاطِنُ}: Zâtının görünmesi ve mahiyetinin bilinmesi açısından gizli olan.

{ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ }

“O, ilk ve sondur; gizli ve âşikardır ve O, her şeyi bilendir.”⁹³

• **el-Vâlî** {الْوَالِي}: Koruyup gözeten, yardım eden.

{ ... وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ }

“... Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Artık, onların velisi / koruyup kollayanı yoktur.”⁹⁴

• **el-Câmi** {الْجَامِعُ}: Kıyamette insanları bir araya toplayan.

{ ... إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا }

“... Şüphesiz ki Allah, o münafıklarla kâfirlerin hepsini cehennemde bir araya toplayıcıdır.”⁹⁵

• **ed-Dârr** {الضَّارُّ}: Zarar veren şeyleri yaratan, âsilere zarar vererek cezalandıran.

{ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ }⁹⁶

“Eğer, Allah sana bir zarar dokundurursa onu, O’ndan başka kaldıracak yoktur ve eğer sana bir hayır dokundurursa, O her şeye gücü yetendir.”⁹⁷

• **en-Nâfi** {النَّافِعُ}: Faydalı şeyleri yaratan, bütün yaratıklara faydası olan.

{ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا }⁹⁸

⁹² Hadîd, 57/3.

⁹³ Hadîd, 57/3.

⁹⁴ Ra’d, 13/11.

⁹⁵ Nisâ, 4/140.

⁹⁶ ed-Dârr ismi Kur’ân-ı Kerîm’de ism-i fâil şeklinde geçmemektedir. Verilen âyet örneği ise Allah’ın zarar verebilme gücünü ifade etmektedir.

⁹⁷ el-En’am, 6/17.

⁹⁸ en-Nâfi’ ismi Kur’ân-ı Kerîm’de ism-i fâil şeklinde geçmemektedir. Örnek olarak Allah’ın fayda verebilme gücünü ifade eden âyet zikredilmiştir.

“De ki: Allah size bir zarar vermek dilemiş, yahut size bir fayda vermek istemiş olsa Allah’ın sizin için dilediğine kim engel olacak? Hayır (kimse engel olamaz) Allah yaptıklarınızı haber almaktadır.”⁹⁹

• **el-Hâdî {الْهَادِي}**: Hidayet eden, doğru yolu gösteren.

{وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِّنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا}

“İşte böyle biz her peygamber için suçlulardan bir düşman yapmışızdır. Yol gösterici ve yardımcı olarak sana Rabbin yeter.”¹⁰⁰

• **el-Bâkî {الْبَاقِي}**: Sonlu ve ölümlü olmayan, varlığı sürekli olan, ebedî.

{إِنَّا أَمَّا بَرِيًّا لِيُغْفَرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السَّحْرِ وَاللَّهُ خَبِيرٌ وَابْقِي} ¹⁰¹

“Doğrusu biz, günahlarımızdan ve bizi zorladığın sihirten dolayı bizi bağışlasın diye Rabbimize iman ettik. Allah, en hayırlı ve en kalıcı olandır.”¹⁰²

• **el-Vâris {الْوَارِث}**: Bütün varlıkların sahibi, her şey kendisine dönen.

{وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ} ¹⁰³

“Şüphesiz ki biz, mutlaka hem hayat veririz, hem de öldürürüz. Hepsinin sahibi olarak kalacak olan da biziz.”¹⁰⁴

2.1.2. مَفْعِلٌ Vezni

Bu vezin sülâsî fiil üzerine bir harf eklenerek sülâsî mezid rubâî olan if’âl bâbının ism-i fâil veznidir. Esmâ-i hüsnâ’dan on iki isim مَفْعِلٌ vezninde gelmektedir.

Bu vezin isimlerin çoğunlukla kullanıldığı vezinler arasında üçüncü sıradadır. مَفْعِلٌ

vezninde gelen isimler şöyledir:

الْمُحْيِي، الْمُحْيِي، الْمُعِيدُ، الْمُبْدِي، الْمُحْصِي، الْمُغْنِي، الْمُؤْمِنُ، الْمُعَزِّ، الْمُذِلُّ، الْمُقْتِي، الْمُجِيبُ،
الْمُقْسِطُ.

⁹⁹ Fetih, 48/11.

¹⁰⁰ Furkân, 25/31.

¹⁰¹ el-Bâkî ismi Kur’ân-ı Kerîm’de ism-i fail formunda geçmemekle birlikte, âyet örneğinde geçen "ابْقِي" kelimesi ism-i tafdil vezninde gelerek “en kalıcı” manası ifade etmektedir.

¹⁰² Tâhâ, 20/73.

¹⁰³ el-Vâris ismi Kur’ân-ı Kerîm’de tekil haliyle geçmemekte, âyet örneğinde olduğu üzere azamet çoğulu şeklinde “el-Vârisûn” olarak zikredilmektedir.

¹⁰⁴ Hicr, 15/23.

Bu isimlerin kelime anlamları ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen örnekleri ise aşağıdaki gibidir:

- **el-Mü'min** {المؤمن}: Yarattıklarına güven veren.

{هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ}

“O öyle Allah'tır ki, O'ndan başka tapılacak yoktur. Öyle melik ki, mukaddestir, selâmete erdiredir, güven verendir, görüp gözetendir, onurludur, dilediğini ister istemez zorla yaptırandır, her hususta büyüklüğünü gösterendir. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir.”¹⁰⁵

- **el-Mu'iz** {المعز}: İzzet ve şeref, güç ve kuvvet, itibar ve şeref veren, aziz yapan.

{وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ}...¹⁰⁶

“... Oysa güç ve kuvvet, Allah'ın, peygamberinin ve mü'minlerindir, fakat münafıklar bilmezler.”¹⁰⁷

- **el-Müzill** {المذل}: Boyun eğdiren, zelil eden, alçaltan.

{... وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ}...¹⁰⁸

“... Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. İyilik sadece senin elindedir. Sen her şeye kâdirsin.”¹⁰⁹

- **el-Mukît** {المقيت}: Her şeye gücü yeten, koruyup gözeten.

{... وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا}

¹⁰⁵ Haşr, 59/23.

¹⁰⁶ el-Mu'iz ismi Kur'ân-ı Kerîm'de ism-i fâil şeklinde geçmemektedir. Ancak bu nitelik Münâfikûn suresi 63.âyet meâlinde Allah'ın izzet sahibi olduğu şeklinde ifade edilmiştir.

¹⁰⁷ Münâfikûn, 63/8.

¹⁰⁸ el-Müzill ismi Kur'ân-ı Kerîm'de ism-i fâil şeklinde geçmemektedir. Kur'ân'da bu nitelik yalnızca "تُذِلُّ" fiili ile ifade edilmektedir.

¹⁰⁹ Âl-i İmrân, 3/26.

“... Allah, her şeyi görüp gözetleyen, güç yetirendir.”¹¹⁰

• **el-Mücfib {المُجِيبُ}**: Duaları, istekleri, dilekleri kabul eden, ihtiyaçları karşılayan, sıkıntıları gideren.

{... إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ}

“... Şüphesiz ki benim Rabbim, çok yakındır, duaları kabul edendir.”¹¹¹

• **el-Muğni {المُغْنِي}**: İnsanlara mal mülk veren, onları zengin yapan, cömert, nimet sahibi.

{وَأَنَّهُ هُوَ أَعْنَى وَأَقْنَى}¹¹²

“Doğrusu zengin eden de, ihtiyaçtan kurtaran da O’dur.”¹¹³

• **el-Muhsî {المُحْصِي}**: İnsanların bütün yaptıklarını ayrıntılarıyla bilen ve koruyan.

{لَقَدْ أَحْصَيْتُهُمْ وَعَدَّاهُمْ عَدًّا}¹¹⁴

“Yemin olsun ki, hepsini kuşatmış ve hepsini sayı ile saymışızdır.”¹¹⁵

• **el-Mübdî {المُبْدِي}**: Varlıkları ilk defa yaratan.

{قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَلَىٰ تُوْفِكُونَ}¹¹⁶

“De ki: “Sizin ortaklarınızdan, önce yaratan, öldükten sonra çevirip tekrar var edecek var mı?” De ki: “Allah evvela yaratır, öldükten sonra çevirip tekrar yine var eder. Artık nasıl saptırılıyorsunuz?”¹¹⁷

¹¹⁰ Nisâ, 4/85.

¹¹¹ Hûd, 11/61.

¹¹² el-Muğni ismi Kur’ân-ı Kerîm’de ism-i fâil olarak geçmemektedir. Bu nitelik Kur’ân’da "أَعْنَى" fiili ile ifade edilmiştir.

¹¹³ Necm, 53/48.

¹¹⁴ el-Muhsî ismi Kur’ân-ı Kerîm’de ism-i fâil şeklinde geçmemektedir. Allah’ın bu ismi Kur’ân’da "أَحْصَى" fiili ile ifade edilmiştir.

¹¹⁵ Meryem, 19/94.

¹¹⁶ el-Mübdî ismi Kur’ân-ı Kerîm’de ism-i fâil olarak geçmemektedir. Allah’ın bu ismi Kur’ân’da fiil şeklinde geçmektedir.

• **el-Mu‘îd {المُعِيد}**: Varlıkları ölümlerinden sonra tekrar diriltecek ve hayatlarını iade edecek olan.

{أَمْ أَنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ءِإِلَهُ مَعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ

صَادِقِينَ} 118

“Yoksa yaratıkları ilkin yaratan, sonra onu tekrarlayan ve sizi gökten ve yerden rızıklandıran mı? Allah ile beraber başka bir tanrı mı var? De ki: “Eğer doğru iseniz, haydi getirin delilinizi!””¹¹⁹

• **el-Muhyî {المُحْيِي}**: Varlıklara hayat veren, onları yaşatan.

{... إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِي الْمَوْتَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ}

“... Şüphesiz ki ona o hayatı veren, elbette ölüleri de diriltendir. Gerçekten O, her şeye kâdirdir.”¹²⁰

• **el-Mümîd {المُمِيت}**: Varlıkların hayatlarına son veren, canlarını alan.

{وَأَنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ} 121

“Şüphesiz ki biz, mutlaka hem hayat veririz, hem de öldürürüz. Hepsine vâris olan da biziz.”¹²²

• **el-Muksît {المُقْسِط}**: Âdil, hakla adaletle hükmeden.

{إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ} 123

“... Şüphesiz Allah, adaletli olanları sever.”¹²⁴

¹¹⁷ Yûnus, 10/34.

¹¹⁸ el-Mu‘îd ismi Kur’ân-ı Kerîm’de isim olarak geçmemekte bu nitelik âyet örneğinde olduğu gibi fiil şeklinde ifade edilmektedir.

¹¹⁹ Neml, 27/64.

¹²⁰ Fussilet, 41/39.

¹²¹ el-Mümîd ismi Kur’ân-ı Kerîm’de isim olarak geçmemektedir. Âyet örneğinde olduğu gibi fiil olarak ifade edilmiştir.

¹²² Hicr, 15/23.

¹²³ el-Muksît isminin Kur’ân’da ism-i fâil şekli geçmemekle birlikte adaletli olmayı emreden âyetler Allah’ın âdil olduğunu ifade eder. Âyet örneğinde el-Muksîtün şeklinde çoğul olarak gelen kelime ise Allah’ın adaletle davranan kullarına işaret etmektedir.

2.1.3. مُفَعَّلٌ Vezni

Bu vezin, rubâî mezîd bâblardan olan tef'îl bâbının ismi fâil formudur. Esmâ-i hüsnâ'dan sadece üç isim bu vezinde gelmektedir. مُفَعَّلٌ vezninde gelen isimler ise şunlardır: الْمُؤَخَّرُ، الْمُقَدَّمُ، الْمُصَوِّرُ.

Bu üç ismin kelime anlamları ve Kur'ân-ı Kerim'de geldiği yerleri âyet örnekleriyle inceleyelim:

- **el-Musavvir {المُصَوِّرُ}**: Yaratıklara şekil ve özellik veren.

{هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى...}

“O, yaratan, var eden, varlıklara şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur.”¹²⁵

- **el-Mukaddim {المُقَدَّمُ}**: Önce olan, öne alan.

{وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ}¹²⁶

“Her ümmet için takdir edilen bir müddet -ecel- var; müddetleri gelince bir an dahi geri kalmazlar, öne de geçemezler.”¹²⁷

- **el-Muahhir {المُؤَخَّرُ}**: Geriye bırakan, erteleyen.

{وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخَّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ}¹²⁸

“Bunları hatırla ve sakın Allah'ı, zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! O, onları öyle bir güne erteler ki, o gün gözler dehşetten yuvalarından fırlar.”¹²⁹

¹²⁴ Mümtehine, 60/8.

¹²⁵ Haşr, 59/24.

¹²⁶ el-Mukaddim ismi Kur'ân-ı Kerim'de isim olarak geçmemekte âyetlerde fiil şekliyle ifade edilmektedir.

¹²⁷ el-A'râf, 7/34.

¹²⁸ el-Muahhir ismi Kur'ân-ı Kerim'de isim olarak geçmemektedir. Âyet örneğinde fiil şekliyle ifade edilmiştir.

¹²⁹ İbrâhim, 14/42.

2.1.4. مُفْتَعِلٌ Vezni

Bu vezin, sülâsî fiil üzerine iki harf eklenerek oluşturulan humâsî mezîd bâblardan ifti'âl bâbının ism-i fâil formudur. Esmâ-i hüsnâ'dan iki isim bu vezinde gelmektedir. الْمُتَّقِمِ، الْمُقْتَدِرِ. مُفْتَعِلٌ vezninde gelen isimler şunlardır:

Bu isimlerin kelime anlamları ve Kur'ân-ı Kerîm'deki karşılıkları ise aşağıdaki gibidir:

- **el-Muktedir** {الْمُقْتَدِرُ}: Güçlü, kuvvetli, istediğini istediği gibi yapan.

{وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا}

“Allah her şeyi yapabilecek güçte olandır.”¹³⁰

- **el-Muntakîm** {الْمُنْتَقِمُ}: Suçluları cezalandıran.

{يَوْمَ نَبِطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى إِنَّا مُنْتَقِمُونَ}¹³¹

“O büyük bir şiddetle sıkacağımız gün, şüphesiz intikam alıcılarız.”¹³²

2.1.5. مُفْعَلٌ Vezni

Bu vezin Arapça sarf ilminde rubâî mücerred olarak geçen فَعَلَّةٌ babının ism-i fâil formudur. Doksan dokuz isimden biri olan "المُهَيِّمُ" ismi bu vezinde gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de iki defa geçen bu isim sadece bir âyette Allah'ın vasfı olarak kullanılmıştır.

Bu ismin kelime anlamı ve geçtiği âyet örneği aşağıdaki gibidir:

- **el-Müheymin** {الْمُهَيِّمُ}: İnsanların bütün yaptıklarını bilen, koruyan, görüp gözetten.

¹³⁰ Kehf, 18/45.

¹³¹ el-Muntakîm ismi Kur'ân-ı Kerîm'de azâmet çoğulu ile “muntakîmûn” şeklinde veya “zû intikâm” şeklinde ifade edilmektedir.

¹³² Duhân, 44/16.

{هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ}

“O, öyle Allah’tır ki, O’ndan başka tapılacak yoktur. Öyle melik ki, mukaddestir, selâmete erdirendir, güven verendir, görüp gözetendir, onurludur, dilediğini ister istemez zorla yaptırandır, her hususta büyüklüğünü gösterendir. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir.”¹³³

2.1.6. مُتَفَعِّلٌ Vezni

Bu vezin humâsî mezîd bablardan olan تَفَعَّلٌ babının ism-i fâil formudur. Esmâ-i hüsnâ’dan biri olan "الْمُتَكَبِّرُ" ismi bu vezinde gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyette insana yönelik bir ifade olarak kullanılan bu kelime tek bir âyette Allah’ın vasfı olarak zikredilmektedir.

Bu ismin kelime anlamı ve münhasıran Allah’ı nitelediği âyet örneği şöyledir:

• **el-Mütekebbir {الْمُتَكَبِّرُ}**: İhtiyaç ve noksanlığı gerektiren, her şeyden münezzehtir, pek yüce ve ulu.

{هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ}

“O, kendisinden başka hiç ilah bulunmayan Allah.’tır. O mülkün gerçek sahibi, her türlü eksikliklerden uzak, barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, görüp gözeteni, dilediğini yaptıran ve büyüklüğü eşsiz olan Allah’tır. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir.”¹³⁴

2.1.7. مُتَفَاعِلٌ Vezni

Bu vezin humâsî mezîd bablardan olan تَفَاعَلٌ babının ism-i fâil formudur. Esmâ-i hüsnâ’dan biri olan "الْمُتَعَالِي" ismi bu vezinde gelmektedir.

¹³³ Haşr, 59/23.

¹³⁴ Haşr, 59/23.

Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir âyette Allah’ı niteleyen bu ismin kelime anlamı ve âyet örneği aşağıdaki gibidir:

- **el-Müteâlî** {الْمُتَعَالَى}: Aşkın, pek yüce, ulu, eksik ve noksanlıklardan berî olan.

{عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالَى}

“Görülmeveni de görüleni de bilendir. Çok büyüktür, çok yücedir!”¹³⁵

2.2. Mübalağalı İsm-i Fâil Vezinleri

2.2.1. فَعَّالٌ Vezni

Bu vezin, tekrar etme ve mükerreren vukû bulma manalarıyla irtibatlı olmakla temayüz eder. Arap dili sarf ilminde, bir işi sürekli yapmayı ifade ettiği için genellikle meslek isimleri bu kalıpta gelir.¹³⁶ Esmâ-i hüsnâ’dan yedi isim bu vezinde gelmektedir. فَعَّالٌ vezninde gelen isimler ise şunlardır:

التَّوَابُ، الفَتَّاحُ، الرَّزَّاقُ، الوَهَّابُ، القَهَّارُ، العَفَّارُ، الجَبَّارُ.

Bu isimlerin kelime anlamları ve Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği örnek âyetler şunlardır:

- **el-Cebbâr** {الجَبَّارُ}: Emir ve yasaklarını, hüküm ve kararlarını kullarına yaptırmaya gücü yeten, azgın ve zalimleri kahredici.

{هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ}

{يُشْرِكُونَ}

“O öyle Allah’tır ki, O’ndan başka tapılacak yoktur. Öyle melik ki, mukaddestir, selâmete erdiredir, güven verendir, görüp gözetendir, onurludur, dilediğini ister istemez zorla yaptırandır, her hususta büyüklüğünü gösterendir. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir.”¹³⁷

- **el-Gaffar** {العَفَّارُ}: Çok affeden, çok bağışlayan.

¹³⁵ Ra’d, 13/9.

¹³⁶ Ahmet Yüksel, *Arapça Kelime Bilgisi*, 2013, Samsun, s. 159.

¹³⁷ Haşr, 59, 23.

{ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ }

“O, göklerin, yerin ve aralarındakinin Rabbidir. Çok güçlüdür, çok bağışlayandır.”¹³⁸

• **el-Kahhâr {الْقَهَّارُ}**: Yenilmeyen, daima galip gelen.

{ قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِنِّي إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ }

“De ki: “Ben ancak tehlikeyi haber veren bir peygamberim. Allah’tan başka bir tanrı da yoktur. O tektir, yenilmeyen kahredicidir.”¹³⁹

• **el-Vehhâb {الْوَهَّابُ}**: Karşılıksız çok nimet veren, ikram ve ihsanda devamlı olan.

{ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مَلِكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ }

“De ki: “Ey Rabbim! Beni bağışla ve bana öyle öyle bir mülk ihsan et ki, arkamdan kimseye layık olmasın. Şüphesiz ki sen, bütün dilekleri veren çok bahşedici sensin.”¹⁴⁰

• **er-Rezzâk {الرَّزَّاقُ}**: bol nimet, maddi ve manevi rızık veren.

{ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ }

“Şüphesiz ki Allah, bol rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olandır.”¹⁴¹

• **el-Fettâh {الْفَتَّاحُ}**: En âdil hüküm veren, iyilik kapılarını açan.

{ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ }

“De ki: “Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak, sonra da doğru hükmü ile aramızı ayıracak. O tam bir adaletle hüküm veren, her şeyi bilendir.”¹⁴²

¹³⁸ Sâd, 38/66.

¹³⁹ Sâd, 38/65.

¹⁴⁰ Sâd, 38/35.

¹⁴¹ Zâriyât, 51/58.

¹⁴² Sebe’, 34/26.

- **et-Tevvâb** {التَّوَّابُ}: Tövbeleri çokça kabul eden.

{... وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ }

“... Gerçekten Allah, tövbeleri çokça kabul edendir, çok merhametlidir.”¹⁴³

2.2.2. فَعُولٌ Vezni

Bu vezin de mübalağalı ism-i fâil veznidir. Aynı zamanda Arapça sarf kitaplarında semâî mastar kalıplarından biri olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Örneğin; sülâsi fiillerden biri olan قَبِلَ (kabul etmek) fiilinin mastarı قَبُولُ şeklindedir.¹⁴⁴ Doksan dokuz ismin ise altı tanesi bu vezinde gelmektedir. فَعُولٌ

vezninde gelen isimler şöyledir:

الصَّبُّورُ، الرَّؤْفُ، الْعَفْوُ، الْوُدُودُ، الشُّكُورُ، النُّورُ، الْعَفُورُ.

Bu isimlerin kelime anlamları ve Kur’ân-ı Kerîm’de geçen formları aşağıda zikredilen ayetlerdeki gibidir:

- **el-Vedûd** {الْوَدُودُ}: Müminleri çok seven, kulları tarafından çok sevilen.

{وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ }

“Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra da O’na tövbe ile yönelin. Şüphesiz ki benim Rabbim, çok merhametli ve sevgi dolu olandır.”¹⁴⁵

- **eş-Şekûr** {الشُّكُورُ}: İbadet eden kullarının mükâfatlarını bolca veren, her itaati ödüllendiren.

{إِنْ تَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يَضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ }

“Eğer Allah’a güzel bir borç arz ederseniz, onu sizin için katlayıverir ve sizi de bağışlar. Allah, iyilik edene çok mükâfat veren, alelcele cezalandırmayandır.”¹⁴⁶

- **el-Gafûr** {الْغَفُورُ}: Çok affeden, çok bağışlayan.

{وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ }

¹⁴³ Tevbe, 9/104.

¹⁴⁴ Yüksel, *Arapça Kelime Bilgisi*, s. 133.

¹⁴⁵ Hûd, 11/90.

¹⁴⁶ Teğâbün, 64/17.

“O çok bağışlan, çok sevendir.”¹⁴⁷

• **el-Afüvv** {الْعَفْوُ}: Çok affedici çok bağışlayıcı olan.

{... وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ غَفُورٌ }

“... Şüphesiz ki Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”¹⁴⁸

• **er-Raûf** {الرَّؤْفُ}: Çok merhameli, çok şefkatli, çok acıyan.

{أَوْ يَأْخُذْهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُوفٌ رَحِيمٌ }

“Ya da kendilerini korkuta korkuta, eksilte eksilte alıvermesinden? Şüphesiz ki senin Rabbin, çok şefkatlidir, çok merhametlidir.”¹⁴⁹

• **es-Sabûr** {الصَّبْرُ}: Çok sabırlı.

{إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ }¹⁵⁰

“Dilerse o rüzgârı durdurur da, denizin üzerinde kalakalırlar. Şüphesiz ki bunda, çok sabırlı, çok şükreden herkes için nice ibretler vardır.”¹⁵¹

• **en-Nûr** {النُّورُ}: Aydınlatıcı, ışık verici, nurlandıran.

{وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا }¹⁵²

“Yer, Rabb’inin nûru ile aydınlanır.”¹⁵³

2.2.3. فُعُولٌ Vezni

Bu vezin Arap dili sarf kitaplarında semâî mübâlağa vezinleri arasında zikredilmektedir. Arapça’da nadir kullanılan mübâlağalı ism-i fail kalıplarından biridir.¹⁵⁴

¹⁴⁷ Burûc, 85/14.

¹⁴⁸ Mücâdele, 58/2.

¹⁴⁹ Nahl, 16/47.

¹⁵⁰ Yüce Allah’ın es-Sabûr ismi Kur’ân-ı Kerîm’de geçmemektedir. “Sabbâr” şeklinde âyette geçen ifade ise mübâlağalı ism-i fâil olup sabırlı kullara işaret etmektedir. Çok sabırlı olan Allah, peygamber ve müminlerin de çok sabırlı olup aceleci olmamalarını istemektedir. Bkz. Ahkâf 46/35, Nahl 16/96.

¹⁵¹ Şûra, 42/33.

¹⁵² Allah’ın en-Nûr ismi Kur’ân-ı Kerîm’de müstakil olarak Allah için zikredilmemekte, Allah’ın nûru şeklinde ifade edilmektedir. Bir âyette ise Allah’ın yer ve göklerin nûru olduğu bildirilmiştir. Bkz. Nûr, 24/35.

¹⁵³ Zümer, 39/69.

¹⁵⁴ Yüksel, *Arapça Kelime Bilgisi*, s. 160.

Esmâ-i hüsnâ'dan "الْقُدُّوسُ" ismi bu vezinde gelmektedir. Bu ismin kelime anlamı ve Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'yı niteleyen âyet örneği aşağıdaki gibidir:

• **el-Kuddûs {الْقُدُّوسُ}**: Her türlü çirkinlik, noksanlık ve ayıplardan uzak, tertemiz, bütün kemâl sıfatları kendisinde toplayan.

{يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ}

“Göklerde ve yerde bulunan her şey, Allah için tesbih eder. O, her türlü eksiklikten uzak mukaddes bir melik ki, hem güçlüdür, hem de hikmet sahibidir.”¹⁵⁵

2.2.4. **فَيْعُولٌ Vezni**

Bu vezin Arapça sarf ilminde semâî mübâlağalı ism-i fâil vezinleri içerisinde yer almaktadır. Esmâ-i hüsnâ'dan yalnızca "الْقَيُّومُ" ismi bu vezinde gelmektedir. Bu isim قِيَامٌ masdarından فَيْعُولٌ vezninde gelerek mübâlağa ifade eden bir lafza dönüşmüştür.

Kur'ân-ı Kerîm'de üç ayrı yerde Allah'ı niteleyen bu ismin kelime anlamı ve âyet örneği aşağıdaki gibidir:

• **el-Kayyûm {الْقَيُّومُ}**: Ezelî ve ebedî, her şeyin varlığı kendisine bağlı, uykusu ve uyuklaması olmayan.

{اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ}

“Allah, O'ndan başka ilah yok, ancak O vardır. O, diri ve yarattıklarını ayakta tutan her şeyin kaynağı ve dayanağıdır.”¹⁵⁶

2.3. Sıfat-ı Müşebbehe Vezinleri

2.3.1. **فَعِيلٌ Vezni**

Bu vezin mübâlağalı ism-i fâil ve sıfat-ı müşebbehe kalıbı olarak da bilinen müşterek vezindir.¹⁵⁷ فَعِيلٌ vezninde gelen isimlerin örnekleri büyük ölçüde sıfatın

¹⁵⁵ Cum'a, 62/1.

¹⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/2.

¹⁵⁷ Fırınçlı, *Arap Dilinde Sıfat-ı Müşebbehe ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanımı*, s. 36.

sübûtunu ve devamını ifade eder. Bu yüzden bu veznin sıfat olarak kullanımı daha yaygındır.¹⁵⁸ Çalışmamızın ana konusunu oluşturan esmâ-i hüsnâ rivayetinde geçen doksan dokuz ismin yirmi yedisi فعيل vezninde gelmektedir.¹⁵⁹ Böylelikle bu vezin, isimlerde en çok kullanılan vezin sıralamasında ilk sırada gelir. فعيل vezninde gelen isimler şöyledir:

الرَّحِيم، العَزِيز، العَلِيم، السَّمِيع، البَصِير، اللّطِيف، الخَبِير، الحَلِيم، العَظِيم، العَلِيّ، الكَبِير، الحَفِيفُ، الحَسِيب،
البَدِيع، الرَّشِيد، العَنِيّ، الحَمِيد، الوَلِيّ، المَتِين، القَوِيّ، الوَكِيل، الشَّهِيد، المَجِيد، الحَكِيم، الرَّقِيب، الجَلِيل، الكَرِيم.

Bir de bu isimlerin kelime anlamlarını ve Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde nasıl karşımıza çıktığını örneklerle inceleyelim:

• **er-Rahîm {الرَّحِيمُ}**: Çok merhametli, bağışlayan.

{وَالهِكْمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ}

“Şüphesiz hepinizin ilâhı tek bir ilâhtır; O’ndan başka bir ilâh yoktur. O, esirgeyen ve bağışlayandır.”¹⁶⁰

• **el-Azîz {العَزِيزُ}**: Üstün, güçlü, kuvvetli, gâlip, şerefli, değerli, melik.

{سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ}

“Göklerde ve yerlerde bulunanlar Allah’ı tesbih etmektedirler. O, çok güçlüdür, hikmet sahibidir.”¹⁶¹

• **el-‘Alîm {العَلِيمُ}**: Her şeyi çok iyi bilen.

{هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ}

“O ilk ve sondur; gizli ve âşikardır ve O, her şeyi çok iyi bilendir.”¹⁶²

¹⁵⁸ Ahmet Muhtar Ömer, “Morfolojik (Sarfî) ve Leksikolojik (Mu‘cemî) Delâletler Arasında Esmâ-i Hüsnâda Terâdüfün Nefyi [ve Furûkun İsbâtı]”, Ömer Kara (çev.), *Marife Dergisi*, S. 1, 2004, ss. 207-225.

¹⁵⁹ Ahmet Muhtar Ömer, “Morfolojik (Sarfî) ve Leksikolojik (Mu‘cemî) Delâletler Arasında Esmâ-i Hüsnâda Terâdüfün Nefyi [ve Furûkun İsbâtı]”, s. 218.

¹⁶⁰ el-Bakara, 2/163.

¹⁶¹ es-Saff, 61/1.

- **es-Semî** {السَّمِيعُ}: Her sözü, bütün konuşulanları en iyi işiten, duyan.

{وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي النَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ}

“Oysa gecede ve gündüzde barınan ne varsa O’nundur. En iyi işiten ve en iyi bilen sadece O’dur.”¹⁶³

- **el-Basîr** {البَصِيرُ}: Aydınlık ve karanlıkta büyük ve küçük her şeyi hakkıyla gören.

{إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ}

“Göklerin ve yerin gaybını ancak Allah bilir ve Allah, her ne yaparsanız onu hakkıyla görür.”¹⁶⁴

- **el-Latîf** {اللَّطِيفُ}: Yarattıklarına karşı yumuşak davranan, çok merhametli, çok lütfkâr, ihsan sahibi, her şeyin detayını ve sırlarını en iyi bilen, işleri çok hassas düzenleyen.

{أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ}

“Yaratan bilmez mi? O bütün kalplerdeki düşünceleri, en ince işleri bilen, her şeyden haberdar olandır.”¹⁶⁵

- **el-Habîr** {الْخَبِيرُ}: Her şeyden haberdar olan, gizli aşikâr her şeyi bilen.

{لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ}

“O’nu gözler idrak edemez ama O gözleri idrak eder. O ince işleri bilen, her şeyden haberdar olandır.”¹⁶⁶

- **el-Halîm** {الْحَلِيمُ}: Acele ve kızgınlıkla davranmayan, ceza vermede acele etmeyen, teenî sahibi.

{لِيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَالَ بَرِّئَتِهِ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ}

¹⁶² el-Hadîd, 57/3.

¹⁶³ En’âm, 6/13.

¹⁶⁴ Hucurât, 49/18.

¹⁶⁵ Mülk, 67/14.

¹⁶⁶ En’âm, 6/103.

“Elbette onları, hoşnut olacakları bir yere koyacaktır. Çünkü Allah, en iyi bilendir, (kullarını cezalandırmada) hiç acele etmeyendir.”¹⁶⁷

- **el-Azîm** {الْعَظِيمُ}: Zât, isim, sıfat ve fiilleri itibariyle pek ulu, yüce.

{فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ}

“O halde yüce Rabbinin adını tesbih et.”¹⁶⁸

- **el-‘Alî** {الْعَلِيِّ}: Şanı, şerefi, izzeti ve kudreti yüce olan.

{ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكَ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ}

“İşte bu şundandır ki; siz bir olan Allah’a çağrıldığımızda inkâr ettiniz. O’na ortak koşduğunda ise iman ediyordunuz. Artık hüküm, O çok yüce, O çok büyük Allah’ındır.”¹⁶⁹

- **el-Kebîr** {الْكَبِيرِ}: Zâtı, isim ve sıfatları, değer ve izzet çok yüce, ulu ve büyük olan.

{ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنْ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ}

“Çünkü Allah, ancak Hakk’tır. Onların O’ndan başka yalvarıp durdukları ise hep bâtıldır. Ve Allah, yegâne yüce, yegâne büyük olandır.”¹⁷⁰

- **el-Hafîz** {الْحَفِيزُ}: Koruyup gözeten ve dengede tutan.

{وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيزٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ}

“O’ndan başkasını dostlar edinenlere gelince, Allah onların üzerine gözetleyicidir; sen onların üzerlerine vekil değilsin.”¹⁷¹

- **el-Hasîb** {الْحَسِيبُ}: İnsanlara yeten, insanların yaptıklarını koruyup hesaba çeken.

{وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا}

“Size, herhangi bir şekilde selam verildiği zaman, siz de ondan daha güzeli ile selam verin veya aynısı ile karşılıklı bulunun. Allah, her şeyi hesaba çekendir.”¹⁷²

¹⁶⁷ Hacc, 22/59.

¹⁶⁸ Vâkıa, 56/74.

¹⁶⁹ Mü’min, 40/12.

¹⁷⁰ Hacc, 22/62.

¹⁷¹ Şûra, 42/6.

- **el-Kerîm {الْكَرِيمُ}**: Değerli, şerefli, çok nimet veren, ihsanı bol olan.

{...وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ}

“...Her kim şükrederse, sırf kendi lehine şükretmiş olur; kim de nankörlükte bulunursa, şüphesiz ki Rabbimin buna ihtiyacı yoktur, ihsan ve kerem sahibidir.”¹⁷³

- **er-Rakîb {الرَّقِيبُ}**: Her şeyi gözetleyip kontrolü altında tutan, murakabe eden.

{...إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا}

“...Çünkü O Allah, sizin üzerinizde gözetleyicidir.”¹⁷⁴

- **el-Hakîm {الْحَكِيمُ}**: Hikmet sahibi, her işi, emri ve yasağı yerli yerinde olan.

{قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ}

“Dediler ki: “Ey Rabbimiz, seni tenzih ederiz, bizim senin bize bildirdiğinden başka bir şey bilmemiz mümkün değil. Şüphesiz ki sen, her şeyi bilersin, hikmet sahibisin.”¹⁷⁵

- **el-Mecîd {الْمَجِيدُ}**: Çok şerefli, çok itibarlı.

{قَالُوا اتَّعَجِبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ}

“Dediler ki: “Allah’ın emrine mi şaşıyorsun? Allah’ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdir ey ev halkı, şüphesiz O, övülmeye layıktır, yüce şeref sahiidir.”¹⁷⁶

- **eş-Şehîd {الشَّهِيدُ}**: Her şeyi gözleyip bilen, bütün sırlara vâkıf olan.

{...إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ}

“...Çünkü Allah her şeye şahit olandır.”¹⁷⁷

• **el-Vekîl {الْوَكِيلُ}**: Kendisine güvenilip dayanılan, koruyucu, yardım eden, her şeyin mâliki ve yöneticisi.

{اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ}

¹⁷² Nisâ, 4/86.

¹⁷³ Neml, 27/40.

¹⁷⁴ Nisâ,4/1.

¹⁷⁵ Bakara,2/32.

¹⁷⁶ Hûd 11/73.

¹⁷⁷ Hacc, 22/17.

“Allah, her şeyin yaratıcısıdır; her şeyi koruyup yöneten de O’dur.”¹⁷⁸

• **el-Kavî {القَوِيُّ}**: Kuvvetli, kudretli, her şeye gücü yeten.

{اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ}

“Allah kullarına karşı çok lütufkârdır; dilediğini rızıklandırır. O çok kuvvetlidir, çok güçlüdür.”¹⁷⁹

• **el-Mefîn {الْمَتِينُ}**: Çok kuvvetli, çok dayanıklı, acizliği, gevşekliği olmayan.

{إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ}

“Şüphesiz ki Allah’tır rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan O’dur.”¹⁸⁰

• **el-Velî {الْوَلِيُّ}**: Dost, seven, yardım eden.

{أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَالَ اللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ}

“Yoksa O’ndan başka dostlar mı edindiler? Oysa dost ancak Allah’tır. Ölülere O diriltir ve O, her şeye kâdirdir.”¹⁸¹

• **el-Hamîd {الْحَمِيدُ}**: Çok övülen, övgüye lâyık olan.

{لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَنِيُّ الْحَمِيدُ}

“Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah’ındır. Gerçekten Allah, çok zengindir, övülmeye layıktır.”¹⁸²

• **el-Ganî {الغَنِيُّ}**: Zengin, hiçbir şeye muhtaç olmayan.

{وَقَالَ مُوسَى إِنَّ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ}

“Mûsâ dedi ki: “Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz, şu muhakkak ki Allah’ın hiçbirinize muhtaç olmayacak kadar zengindir ve zâtında övgüye layıktır.”¹⁸³

• **er-Reşîd {الرَّشِيدُ}**: Her işinde isabetli olan, doğru yolu en iyi gösteren.

¹⁷⁸ Zümer, 39/62.

¹⁷⁹ Şûra, 42/19.

¹⁸⁰ Zâriyât, 51/58.

¹⁸¹ Şûra, 42/9.

¹⁸² Lokman, 31/26.

¹⁸³ İbrâhim, 14/8.

{فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ} ¹⁸⁴

“O halde bana icâbet etsinler ve bana iman etsinler tâ ki doğru yolu bulmuş olsunlar .”¹⁸⁵

• **el-Bedî** {الْبَدِيعُ}: Bir şeyi numûnesi olmadan yaratan, var eden.

{بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ}

“Gökleri ve yeri, eşsiz ve örneksiz, yoktan var edendir. ...”¹⁸⁶

2.3.2. فَعْلٌ Vezni

Bu vezin Arapça’da sıfat-ı müşebbehe kalıpları arasında yer almaktadır. Esmâ-i hüсна’dan yalnızca iki isim bu vezinde gelmektedir. فَعْلٌ vezninde gelen isimler şöyledir: الصَّمَد، الحَكَم.

Bu isimlerin kelime anlamları ve Kur’ân-ı Kerîm’de geçen âyet örnekleri aşağıda zikredilmiştir:

• **el-Hakem** {الحَكَمُ}: Hüküm veren, son kararı veren.

{أَفَعَيِّرَ اللَّهُ آبَتَعِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ

رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ}

“De ki: “Allah size ayrıntılı bir şekilde kitap indirmiş iken, ben Allah’tan başka hakem mi arayacağım?” Kendilerine kitap verdiklerimiz de bilirler ki, o kitap tamamıyla senin Rabbinden indirilen bir gerçektir. O halde sakın şüpheye düşenlerden olma!”¹⁸⁷

• **es-Samed** {الصَّمَدُ}: Her şeyin kendisine muhtaç olduğu, yöneldiği, her dilek ve isteğin mercîi, hiç eksiği, kusuru ve ihtiyacı olmayan.

{اللَّهُ الصَّمَدُ}

¹⁸⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de er-Reşid ismi; isim ya da sıfat vezinlerinde geçmemektedir. Bu nitelik âyet örneğinde olduğu gibi fiil olarak ifade edilmiştir.

¹⁸⁵ Bakara, 2/186.

¹⁸⁶ el-En’âm, 6/101.

¹⁸⁷ En’am, 6/114.

“Allah, eksiksizdir. Hiçbir şeye ihtiyacı yoktur; her şey O’na muhtaçtır.”¹⁸⁸

2.3.3. فُعْلَانُ Vezni

Bu vezin, Arap dilinde “ism-i fâile benzeyen sıfatlar” şeklinde ifade ettiğimiz sıfat-1 müşebbehe vezinlerinden biridir. Sıfât-1 müşebbehenin ism-i fâilden farkı ise genelde semâî yani kuralsız olmasıdır. Sarf ilminde فُعْلَانُ > فَعَلَى şeklinde karşımıza çıkan bu vezin; aslen kızmak ve sevinmek gibi duygularla, açlık-tokluk, doluluk boşluk gibi halleri ifade etmek için kullanılır.¹⁸⁹

Esmâ-i hüsnâ içerisinde Kur’ân- ı Kerîm’de en çok zikri geçen isimlerden biri olan "الرَّحْمَنُ" ismi bu vezinde gelmektedir. Bu ismin kelime anlamı ve Kur’ân-ı Kerîm’de geçen şekli ise aşağıdaki gibidir:

• **er-Rahmân** {الرَّحْمَنُ}: Çok merhametli, çok müşfik, esirgeyen, bağışlayan.

{ قُلْ اَدْعُوا اللّٰهَ اَوْ اَدْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَا تَدْعُو فَاِنَّهٗ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى ... }

“De ki: “İster Allah deyin, ister Rahmân. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O’nundur”.”¹⁹⁰

2.3.4. فَعْلٌ Vezni

Bu vezin de sıfat-1 müşebbehe vezinleri arasındadır. Arap dili sarf ilminde sıfat-1 müşebbehenin bu kalıbı genelde; hüznün, sevinç vb. durumları ifade etmek için kullanılır.¹⁹¹

Esmâ-i hüsnâ’dan "المَلِكُ" ismi bu vezinde gelmektedir. Bu ismin kelime anlamı ve Kur’ân-ı Kerîm’de geçen âyet örneği aşağıdaki gibidir:

• **el-Melik** {المَلِكُ}: Bütün varlıkların sahibi ve yöneticisi, dilediğini yapan, dilediği gibi hükmeden.

{ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ }

¹⁸⁸ İhlâs, 112/2.

¹⁸⁹ Yüksel, *Arapça Kelime Bilgisi*, s. 163.

¹⁹⁰ İsrâ, 17/110.

¹⁹¹ Yüksel, *Arapça Kelime Bilgisi*, s. 146.

“Her şeyin belirleyicisi olan kudret sahibi şahlar şahının, yüce huzurundaki sadakat meclisindedirler.”¹⁹²

2.4. İsm-i Tafdil Vezni

2.4.1. أَفْعُلُ Vezni

Bu vezin Arapça’da ism-i tafdil kalıbı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Doksan dokuz isimden "الأوَّلُ" ismi bu vezinden gelmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de çok yerde geçen fakat bir yerde Allah’a izâfe edilen bu ismin kelime anlamı ve âyet örneği aşağıda zikredilmiştir:

- el-Evvel {الأوَّلُ}: Öncesi olmayan, yaratılmamış, ezeli ve kadim.

{هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ}

“O, öncesi olmayan ilktir ve sonrası olmayan sondur; gizli ve âşikardır ve O, her şeyi bilendir.”¹⁹³

2.5. Mastar Vezinleri

2.5.1. فَعْلٌ Vezni

Bu vezin Arap dili sarf ilminde hem sıfat-ı müşebbehe hem de mastar kalıbı olarak kullanılmaktadır. İsimlerde kullanılan ise sıfat-ı müşebbehe kalıbıdır.¹⁹⁴ Esmâ-i hüsnâ’dan dört isim bu vezinde gelmektedir. فَعْلٌ vezninde gelen isimler şöyledir: البِرُّ، الحَيُّ، الحقُّ، العَدْلُ.

Bu isimlerin kelime anlamları ve Kur’ân-ı Kerîm’deki örnekleri ise aşağıda zikredilmiştir:

- el-Adl {العَدْلُ}: Âdil, insafılı, her şeyi yerli yerinde yapan, her şeyi hak ve doğru olan.

{إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ...}

¹⁹² Kamer, 54/55.

¹⁹³ Hadîd, 57/3.

¹⁹⁴ Yüksel, *Arapça Kelime Bilgisi*, s. 133.

¹⁹⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de el-Adl ismi, isim şeklinde geçmemekle birlikte insanlara adaleti emrettiği âyet örnek olarak verilerek Allah’ın adaletine ve el-Âdl ismine işaret edilmiştir.

“Allah adaleti emreder.”¹⁹⁶

• **el-Hakk** {الْحَقُّ}: Varlığı, ilah ve rab oluşu ile hak olan, mevcudiyeti ve ulûhiyeti gerçek olan.

{ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ}

“Bu şunun için ki, gerçekten Allah hakkın, hakikatin tâ kendisidir. O’ndan başka çağırıklarınız ise hep batıldır. Ve gerçekten Allah, yegâne yüce ve yegâne büyük olandır.”¹⁹⁷

• **el-Hayy** {الْحَيُّ}: Yaşayan, diri, canlı, ölümsüz, hayat sahibi, ezeli ve ebedî olan.

{هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ}

“Ebedî Hayat sahibi olan yalnız O’dur. O’ndan başka tapılacak yoktur. Dolayısıyla dini O’na has kılarak hep O’na yalvarın. Bütün övgüler, âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”¹⁹⁸

• **el-Berr** {الْبَرُّ}: İyilik eden, çok lütufkâr, çok merhametli, çok şefkâtli.

{إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ}

“Evet, biz bundan önce de O’na dua ediyor, korumasını istiyorduk. Gerçekten O, iyiliği sınırsız ve çok merhametli olandır.”¹⁹⁹

2.5.2. فَعَالٌ Vezni

Bu vezin Arapça’da masdar kalıpları arasında zikredilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir âyette elif-lâmlı ve mücerred olarak Allah’ı niteleyen "السَّلَام" ismi bu vezinde gelmektedir.²⁰⁰

Bu ismin anlamı ve Kur’ân-ı Kerim’de geçen tek âyet örneği aşağıdaki gibidir:

• **es-Selâm** {السَّلَامُ}: Kullarına güven ve selâmet veren.

¹⁹⁶ Nahl, 16/90.

¹⁹⁷ Lokman, 31/30.

¹⁹⁸ Mü’min, 40/65.

¹⁹⁹ Tûr, 52/ 28.

²⁰⁰ Yurdağür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 79.

{هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيِّمُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ}

“O, öyle Allah’tır ki, O’ndan başka tapılacak yoktur. Öyle melik ki, mukaddestir, selâmete erdirendir, güven verendir, görüp gözetendir, onurludur, dilediğini ister istemez zorla yaptırandır, her hususta büyüklüğünü gösterendir. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir.”²⁰¹

2.6. Terkip Halinde Gelen İsimler

Esmâ-i hüsnâ içerisinde yalnızca iki isim, vezinlerin dışında terkip şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu isimler şunlardır: مَالِكُ الْمُلْكِ، ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ.

Bu isimlerin kelime anlamları ve Kur’ân-ı Kerîm’de geçen âyet örnekleri ise aşağıda zikredilmiştir:

• Mâlikü’l-Mülk {مَالِكُ الْمُلْكِ}: Mülkün sahibi.

{قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ إِنَّ يَدَكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ}

“De ki: "Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye kâdirsin.”²⁰²

• Zü’l-Celâli ve’l-İkrâm {ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ}: Azâmet ve kibriyâ, ikram ve ihsan sahibi.

{تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ}

“Azâmet ve ikram sahibi Rabb’inin adı ne yücedir.”²⁰³

²⁰¹ Haşr, 59/23.

²⁰² Âl-i İmrân, 3/26.

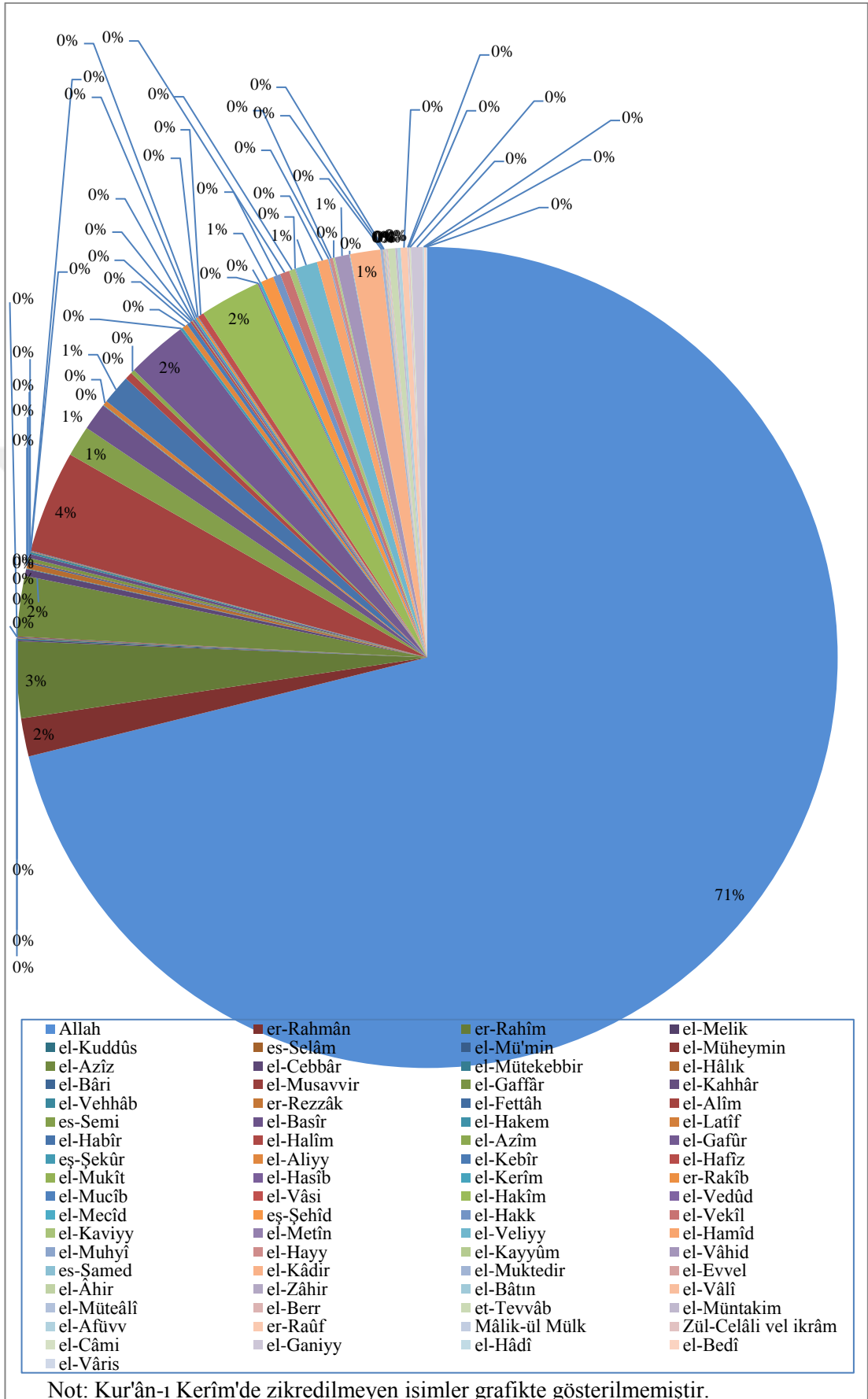
²⁰³ er-Rahmân, 55/78.

Esmâ-i Hüsnâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de Geçme Sıklığı Tablosu

Sıra no	İsim	Geçme sıklığı	Sıra no	İsim	Geçme sıklığı
1	Allah	2697	51	eş-Şehîd	19
2	er-Rahmân	57	52	el-Hakk	11
3	er-Rahîm	114	53	el-Vekîl	14
4	el-Melik	2	54	el-Kaviyy	9
5	el-Kuddûs	2	55	el-Metîn	1
6	es-Selâm	1	56	el-Veliyy	33
7	el-Mü'min	1	57	el-Hamîd	17
8	el-Müheymin	1	58	el-Muhsî	0
9	el-Azîz	90	59	el-Mübdi	0
10	el-Cebbâr	10	60	el-Muîd	0
11	el-Mütekebbir	1	61	el-Muhyî	2
12	el-Hâlık	8	62	el-Mümît	0
13	el-Bâri	2	63	el-Hayy	5
14	el-Musavvir	1	64	el-Kayyûm	3
15	el-Gaffâr	5	65	el-Vâcid	0
16	el-Kahhâr	6	66	el-Macîd	0
17	el-Vehhâb	3	67	el-Vâhid	22
18	er-Rezzâk	1	68	es-Samed	1
19	el-Fettâh	1	69	el-Kâdir	45
20	el-Âlîm	153	70	el-Muktedir	4
21	el-Kâbid	0	71	el-Mukaddim	0
22	el-Bâsıt	0	72	el-Muahhir	0
23	el-Hâfid	0	73	el-Evvel	1
24	er-Râfî	0	74	el-Âhir	1
25	el-Mu'iz	0	75	el-Zâhir	1
26	el-Müzil	0	76	el-Bâtn	1
27	es-Semi	46	77	el-Vâlî	1
28	el-Basîr	41	78	el-Müteâlfî	1
29	el-Hakem	1	79	el-Berr	1
30	el-Adl	0	80	et-Tevvâb	11
31	el-Latîf	7	81	el-Müntakim	3
32	el-Habîr	44	82	el-Afüvv	5
33	el-Halîm	11	83	er-Raûf	10

34	el-Azîm	6	84	Mâlik-ül Mülk	1
35	el-Gafûr	91	85	Zül-Celâli vel ikrâm	2
36	eş-Şekûr	4	86	el-Muksit	0
37	el-Aliyy	8	87	el-Câmi	2
38	el-Kebîr	6	88	el-Ganiyy	18
39	el-Hafîz	3	89	el-Mugnî	0
40	el-Mukît	1	90	el-Mâni	0
41	el-Hasîb	3	91	ed-Dârr	0
42	el-Celîl	0	92	en-Nâfi	0
43	el-Kerîm	3	93	en-Nûr	0
44	er-Rakîb	3	94	el-Hâdî	2
45	el-Mucîb	1	95	el-Bedî	2
46	el-Vâsi	9	96	el-Bâkî	0
47	el-Hakîm	91	97	el-Vâris	2
48	el-Vedûd	2	98	er-Reşîd	0
49	el-Mecîd	4	99	es-Sabûr	0
50	el-Bâis	0			

Esmâ-i Hüsnâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de Geçme Sıklığı Grafiği

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESMÂ-İ HÜSNÂNIN SEMANTİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde Allah'ın zâtını, yüceliğini ve kudretini niteleyen otuz sekiz isminin terim ve istilâhî anlamları üzerinde durarak, semantik ilim metoduyla isimlerin kelime anlamlarını tahlil etmeye çalışacağız. Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması konusunda kelime ve ifâdelerin doğru ve gerçek anlamlarıyla yerli yerinde kullanılmasının önemi bizi semantik ilim metoduna yönlendirmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın isimlerini bir tasnife tabi tutmaksızın bazen yakın anlamlarıyla bazen zıt anlamlarıyla kendi kompozisyonunda bize sunmaktadır.

Esmâ-i hüsnâ üzerine yapılan çalışmaların hemen hepsinde isimler farklı şekillerde tasnif edilerek manaları verilmiştir. Elbette tasnif anlamayı kolaylaştırmak amacıyla yapılmaktadır. Biz de yüce Allah'ın isimlerini anlam açısından tasnif ederek tanıtmaya çalışacağız. Ancak isimlerin tasnifine geçmeden önce, semantik ilim hakkında bilgi vererek isimlerin anlaşılmasındaki yeri ve önemi üzerinde duracağız. Ardından lafzâ-i celâl olarak adlandırılan yüce yaratanın özel isminin Arap dilindeki manası, tarihsel süreci ve kelime yapısı hakkında bilgi vereceğiz.

3.1. Semantik Analiz Yöntemi

Semantik kelimesinin aslı Grekçe “semantike-semantikos” olup “anlam veren, anlam belirten” demektir. Bir disiplin olarak ise semantik, “anlam bilimi” anlamına gelir. Bunun Arapça'da karşılığı “ilmu'l-meânî”dir.²⁰⁴ Türkçe'de ise semantik, “kelimelerin manalarını araştıran dilbilgisi dalı, anlam bilimi” olarak kullanılmaktadır.²⁰⁵

Semantik ilminin en önemli ilgi alanı dilin kelimeleridir. Kelimelerin tarihsel süreçlerdeki anlam değişimlerini de dikkate alarak analizleri üzerinde durur. Bu ilim, kelimelerin anlamlarını analiz ederken etimolojik kökten itibaren tarih boyunca kazandığı müştakların da anlamlarını verir.²⁰⁶ Semantik, bir dildeki veya metindeki anahtar kelimelerin, tarihsel süreçte kazandığı ya da kaybettiği çeşitli anlam

²⁰⁴ Mehmet Soysaldı, *Kur'ân'ı Anlama Metodolojisi*, Ankara 2001, s. 18.

²⁰⁵ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1996, s. 967.

²⁰⁶ Mehmet Altın, *Esmâ-i Hüsnânın Semantik Tahlili ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2015, s. 8.

dereceleri açısından yapılan analizinden ibarettir. Ayrıca semantik, kavramların anlam hayatındaki tarihsel değişim ve gelişim sürecinin incelenmesidir. Bir başka deyişle, kavramların tarihsel süreç içerisindeki çeşitli anlam dereceleri ve kazandığı ya da kaybettiği anlamlar yönünden yapılan bir çözümlerdir.

Bir kelimenin veya bir kavramın semantik analizini yapabilmek için önce o kelimenin veya kavramın etimolojisi iyi bilinmelidir. Etimolojideki anlam esas tutulmak kaydıyla hepsinde gizli olan söz konusu kelimenin bu kök manası aranmalıdır.²⁰⁷

Biz bu çalışmamızda esmâ-i hüsnânın daha iyi anlaşılabilmesi için isimlerin kelime kök anlamlarını ve farklı kullanım şekillerini semantik bağlamda inceleyerek, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde geçen örnekleriyle aktarmaya çalıştık.

3.2. İsm-i A'zam Olarak Lafzatullah

Allah, ismi bütün ilâhi isim ve sıfatları kendisinde toplayan zâtın özel ismidir. Allah'ın kendisini isimlendirdiği lafzâ-i celâl onun isimleri içinde içerik açısından en genel, kullanım açısından ise en özel olanıdır. Diğer bütün isimler lafzâ-i celâle isnad edilir ve Allah'ın isimleri olarak zikredilir.

“Allah” ismi Kur'ân-ı Kerîm'de gramer kurallarına göre merfu, mansub ve mecrur olarak 2677 kere geçmektedir.²⁰⁸

“Allah” isminin etimolojik kökeni incelendiğinde bu konuda dil bilimcilerin ve İslâm âlimlerin görüş ayrılığına düştüğünü görmekteyiz. Dil bilimcileri arasındaki tartışma, kelimenin nereden türediği ve lafzın manaya delâleti konusundadır. İslâm âlimlerinin ayrılığa düştüğü konu ise kelimenin müştak (türemiş) mı câmid (türememiş) mi olduğu konusudur. Bir grup bu ismin müştak olduğunu savunurken diğeri câmid olduğu kanaatindedirler.

Câmid olduğunu düşünenler bu ismin yüce yaratıcının özel ismi olduğunu, Allah isminin herhangi bir mana taşımadığını ve sözlükte bir manası olmadığını, olsa bile zâtın özel ismi olduğu için bu manayı kaybettiğini savunmaktadırlar. Bu ismin dışındaki bütün isimler belli bir kökten türemiş olup belli manalar ifade ettiği ve hatta bu manalar Zât-ı İlâhiye izâfe edildiği halde, Allah lafzı tüm bunların dışında

²⁰⁷ Altın, *Esmâ-i Hüsnânın Semantik Tahlili ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi*, s. 9.

²⁰⁸ M. Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâr'ul-Hadîs, Kahire 2007, ss. 40-75.

tutulmuş câmid olduğu ve herhangi bir kökten türemediği kabul edilmiştir. Bu açıdan lafza-i celâl dışındaki isimlerin tamamı Allah ismini niteleyen sıfatlar konumundadır.²⁰⁹ Bu isim bütün sıfatların muhtevasını içermektedir. Bu nedenle Allah özel ismi tarih boyunca hiçbir varlığa ad olarak verilmemiştir. Buna delil olarak ise şu âyeti sunmaktadırlar : “Hiç sen O’nun bir adaşı olduğunu biliyor musun?”²¹⁰

Es-Süheyli ve hocası Ebû Bekir b. El-Arabî, Allah lafzının herhangi bir kök kelimedenden türemediğini iddia ederler ve: “Türemek, kendisinden türetilen bir maddenin var olmasını gerektirir. Halbûki ‘Allah’ adı kadîm (öncesiz) dir. Öncesiz olanın da türetilecek bir maddesi yoktur. Böylece türeme imkânsız olmaktadır” demektedirler.²¹¹ Ama türemeden asıl kastın bu olmadığı lafzın kök kelimedenden gelen ana kaynağının olduğu ve birinin diğerinin manasını ve daha fazlasını kapsadığı yönüyle böyle adlandırılmıştır.²¹²

Allah lafzının türemiş olmadığını savunan İslam âlimlerin çoğunun bu konudaki tavırları dil açısından bile Allah’a ortaklık zemini oluşturmama çabası içinde olmalarından ileri gelmektedir. Onlara göre Allah ismi diğer bütün isimlerin manalarını cem‘ ettiği için bu isme ayrıca özel bir mana vermek gerekmemektedir. Bu ismin gerek Arap dilinde gerekse diğer milletlerin dilinde herhangi bir çoğul şekli de oluşmamıştır diyen âlimlerin “Allah” tanımı ise: “Varlığı zorunlu olan bütün övgülere layık bulunan zâtın adıdır.” şeklindedir.²¹³

Allah isminin türemiş olduğunda bir sakınca görmeyenler ve çeşitli köklerden türediğini savunanlar da farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bu görüşler şu şekildedir:

1. İlk ve en çok taraftar bulan görüşe göre Allah lafzının aslı “ilah”tır. “Sığınmak ve eman dilemek” anlamındaki elehe-ye’lehü (أَلِهَ - أَلِهَ) kökünden gelmektedir. Bu isim “fiâl” vezninde gelerek İlâh şeklinde okunmaktadır.

2. “Sığınmak, yardım istemek ve hayrete düşmek” anlamındaki velehe-yelihu-velehen (وَلِهَ - يَلِهَ - وَهَى) kelimesinden türemiştir. İmam Mâturîdî birinci mana ile

²⁰⁹ Selahattin Yılmaz, “Arapça’da Allah İsmiinin Etimolojisi ve O’nunla Yapılan Deyimlerin Filolojik Yapısı”, *CÜİFD*, 7/2, Sivas 2003, s. 203.

²¹⁰ Meryem, 19/65.

²¹¹ İbn Kesir, vd. , *Esmâullahi’l- Hüsnâ*, Polen Yayınları, İstanbul 2007, s. 25.

²¹² İbn Kesir, vd. , *Esmâullahi’l- Hüsnâ*, s. 26.

²¹³ Yurdağür, *Esmâ-i Hüsnâ*, ss. 66-67.

karşılaştırıldığında bu mananın daha doğru olduğu görüşündedir.²¹⁴ Ayrıca elihe-ye'lehu (أَلِهَ - يَأُلهُ) ve velehe-yevlehu (وَلَهَ - يَبُولُه) kökünden ism-i mef'ul manasında mastar olarak da “tapınılan, yüceliği karşısında hayrete düşülen, gönülden bağlanıp sığılılan” anlamlarına gelmektedir.²¹⁵

Ebu'l Heysem bu manaya delil olarak şu ayeti zikretmektedir: ²¹⁶

{ مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَ مَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ... }

“Allah asla çocuk edinmedi ve onunla beraber bir ilah da yoktur. Öyle bir şey olsaydı, her ilah kendi yarattığı ile giderdi...”²¹⁷

3. “Gizlenmek, görünmemek, perdelenmek, duyu idrakinin ötesinde olmak” anlamlar içeren lâhe - yelihu (لَاهَ - يَلِيهَ) kökünden gelen “lâh” (لَاهَ) kelimesinden türemiştir. Bu yönüyle “duyuların idrakinin ötesinde olan” demektir. “Lâh” kelimesinin başına elif-lam getirilerek ve lam harfleri birleştirilerek Allah lafzı meydana gelmiştir.²¹⁸ Bu görüş Sibeveyh'in de mümkün gördüğü görüşler arasındadır.²¹⁹

Allah kelimesinin etimolojisi hakkında yukarıda zikrettiğimiz en çok öne çıkan bu üç görüşün yanında otuza yakın farklı görüş bulunmaktadır.²²⁰ Bu görüşler değerlendirildiğinde kelimenin Arapça kökenli olan ve “ma'bud” (kendisine ibadet edilen) manası tercih edilen “İlâh” lafzından türediği ağırlık kazanmaktadır.²²¹

Esmâ-i hüsnâ ile ilgili eserlerde en çok bahsi geçen incelenip araştırılan ve yine üzerine birçok görüş beyan edilip tartışma konusu İsm-i A'zam diye adlandırılan ismin hangi isim olduğudur.

²¹⁴ Musa Koşar, *İmam Matürîdî'de Esmâ-i Hüsnâ*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 24.

²¹⁵ Topaloğlu, “Allah”, *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, s. 471.

²¹⁶ Muhammed Hammud en-Necdî, *en-Nechü'l Esmâ fi Şerhi Esmâ*, ty, y.y, c. 1, s. 71.

²¹⁷ Mü'minun 23/91.

²¹⁸ Topaloğlu, “Allah”, s. 471; Metin Yurdağür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 67.

²¹⁹ Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber el-Harisi Sibeveyh, *Kitâbu Sibeveyh*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hancı, c. 2, Kahire 1977, s. 115, 195; Fırmacı, *Arap Dili Morfolojisi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, ss. 181-182.

²²⁰ Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed Mükerrrem İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, c. 1, Beyrut 1956, ss. 196-197.

²²¹ Yurdağür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 68.

Allah Teâlâ'nın isimleri arasında birinin en yüce isim olarak belirlenip tercih edilmesi ilk dönemlere dayanmaktadır. Fakat Taberî, İmam Eş'arî ve Bâkılânî gibi birçok âlim belirli bir isme "en büyük, en yüce" nitelemesi yapabilmek için aklî veya naklî bir delil bulunması gerektiğini savunurlar. Diğer taraftan Allah'ın isimlerinin arasında bir İsm-i A'zam bulunduğunu ve bunun insanlar tarafından bilineceğini savunanlar yaklaşık on dört ayrı ismi önermektedir. Bu isimlerin İsm-i A'zam olabilmeleri için hangi özelliklere sahip olmaları gerektiği konusunda da belirsizlik mevcuttur.

Fakat bu isimler içerisinde Allah isminin İsm-i A'zam olduğu görüşü daha yaygındır. İmam Mâturîdî de lafza-i celâlin Kur'ân-ı Kerîm'de her sûrenin başında besmele olarak zikredilmesi sebebiyle en büyük isim olduğunu ifade eder.²²²

Yine Allah isminin diğer isimlerden farklı olduğunu destekleyen bir diğer görüş de şöyledir:

"Allah isminin dışında diğer esmâ-i hüsnâ'nın başına nida harfî geldiği zaman isimlerin başına gelen elif-lam (harf-i tarif) düşer. "Ya Rahman", "ya Rahîm", "ya Hayy" örneklerindeki gibi. Ancak Allah isminin başına nida edatı geldiğinde elif-lam düşmemektedir. "Ya Allah" şeklinde ..²²³

İbn Kesir bu konu hakkında tefsirinde şunları zikretmiştir: "Arap dilinde bu kelimenin türediği bir kök bilinmemektedir. Kurtubî bunu aralarında Şaffî, el-Hattâbî, İmam el-Haremeyn Gazâlî ve meşhur dilcilerden Halil b. Ahmed ve Sibeveyh'in bulunduğu bir grup âlimden nakleder. El-Hattâbî der ki: " 'Yâ Allah' dediğini 'Yâ er-Rahmân' demediğini fark edip düşünmez misin? Eğer "Allah" lafzının başında "el" belirlilik takısı kelimenin aslından olsaydı başına ünlem bildiren "ya" sözcüğü gelmezdi. Tıpkı "Yâ er-Rahmân" demeyip "Yâ Rahmân" dediğimiz gibi."²²⁴

Yukarıda zikredilen görüşler Allah isminin İsm-i A'zam olduğunu doğrular niteliktedir. Ayrıca hakikat ve mecaz itibariyle Allah'tan başka bir varlığa veya

²²² Koşar, *İmâm Mâturîdî'de Esmâ-i Hüsnâ*, s. 24.

²²³ Fahrüddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-Beyyinât fî Şerhi Esmâillâhi ve's-Sıfât*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Beyrut 1984, s. 93; Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdülhalik Azîme, Âlemü'l-Kütüb, c. 4, ty. , Beyrut, ss. 239-241; Fırcıncı, *Arap Dili Morfolojisi*, ss. 181-182.

²²⁴ Ebü'l-Fida İmamüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dârü'l-Endelüs, c. 1, Beyrut 1996, ss. 52-53.

varlıklara delâlet etmemesi ve diğer isimlerin manalarının hepsine şâmil olması bakımından da İsm-i A‘zam olma özelliğini taşımaktadır.²²⁵

3.3. Allah’ın Zâtını Niteleyen İsimler

Bu bölümde Allah’ın varlığını, birliğini, ezeli ve ebedliğini, eşi ve benzerinin olmaması gibi zâtını niteleyen isimler tahlil edilecektir. Bu isimler; el-Vâhid, es-Samed, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Hakk, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Bâki, el-Kuddûs, es-Selâm’dır.

3.3.1. el-Vâhid

Vahd (وَاحِدٌ) veya vahde (وَحْدَةٌ) kökünden türemiş olduğu kabul edilen el-Vâhid ismi; birliğe, tevhide ve vahdaniyete delâlet eder. Bir olan bir oluşunda eşi ve benzeri olmayan²²⁶, örneği ve ortağı bulunmayan, parçalara bölünmeyen, kadim ve ezeli oluşta tek olan, yegâne varlık manalarına gelmektedir.²²⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın birliğini doğrudan ifade etmek üzere daha çok “vâhid”, “ahad” ve “vahde” gibi kelimelerin kullanıldığı görülmektedir.²²⁸

Dil bilimcileri vâhid kelimesini bölünmesi ve sayısının artması mümkün olmayan, ortağı ve benzeri bulunmayan, zât, sıfat ve fiillerinde tek olan şekilde tanımlamışlardır.²²⁹

Vâhid ismi Kur’ân-ı Kerîm’de otuz altı yerde geçmekle birlikte on altı yerde “ilâh” ismiyle, altı yerde ise “kakhâr” ismiyle birlikte Allah’ı nitelemektedir. Örneğin, Hz. Yusuf zindan arkadaşlarına Allah’ı anlatırken O’nun birliğine vurgu yaparak Vâhid ismini ön plana çıkarmıştır:

“Ey zindan arkadaşlarım! Pek çok ve çeşitli rabler mi daha hayırlıdır, yoksa bir ve kahhar olan Allah mı?”²³⁰

Genellikle müspet ifadeler için kullanılan bu kelime Allah’a nisbet edilen yerlerde nefy anlamı taşımaktadır. Çünkü Vâhid ismi O’nun zatına ait sıfatların

²²⁵ Yarımbaş, *Kur’ân-ı Kerîm’de Esmâ-i Hüsnâ ve Mesajları*, s. 39.

²²⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhid*, s. 23

²²⁷ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 107.

²²⁸ Yurdagür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 199.

²²⁹ ez-Zeccâc, *Teşîru Esmâ’illahi’l-Hüsnâ*, s. 58; İbn Manzur, *Şerhu Esmâilahi’l-Hüsnâ, Dârü’s-Sahabe li’t- Tûras*, Tanta 1992, ss. 116-117.

²³⁰ Yusuf, 12/39.

hiçbir zaman çokluğa sebep teşkil etmediğini böylece O’ndan adedî kesreti nefyettir.²³¹

Elmalılı Hamdi Yazır Hak Dini Kur’ân Dili adlı tefsirinde Allah’ın Vâhid oluşunu şöyle açıklar: “Allah tek’tir demek; gerek zâtı gerek sıfatları gerek isimleri hangi noktadan mülâhaza edilirse edilsin birdir, hiçbir ortağı yoktur, bir tek hakikattir, ilahlık O’na mahsustur demektir.”²³²

Kelâm âlimleri Allah’ın birliği konusunda, O’nun zatının tekliği ve ortaksız oluşu etrafında birleşmişlerdir. Mâtürîdî el-Vâhid ismini şu şekilde açıklar:

Allah birdir fakat onun bir oluşu sayı açısından değildir. Çünkü sayı cihetiyle bir olan varlık azalabilir, çoğalabilir, uzunluk, kısalık ve genişlikle vasıflanabilir ve bölünebilir. Allah’ın el-Vahid oluşu azamet, celâl ve ref’at manalarını içine almaktadır. Allah bizâtihi celâliyle, azametiyle, yüceliği ile ve her türlü kusura sahip mahlukâta benzememekle el-Vahid’dir. Ubudiyete müstehak olan tek’tir.²³³

Hz. Peygamber (a.s.) de hadislerinde Allah’ın Vâhid oluşuna vurgu yapmış ve dualarında özellikle bu ismi zikretmiştir. Hz. Aişe, Peygamberimizin gece kalktığına şöyle dua ettiğini bildirmiştir:

“Çok bağışlayan, hükmünde galip olan, yerin ve göklerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi olan, yenilmeyen ve daima galip olan, bir tek (vâhid) Allah’tan başka ilah yoktur.”²³⁴

3.3.2. es-Samed

Samed sözcüğünün etimolojisi incelendiğinde, “samed” (صَمَدٌ) masdarından türeyen ve ism-i meful anlamı taşıyan kelimenin sözlükte “kastetmek” manasına geldiği görüşünü âlimler benimsemişlerdir.

Samed kelimesi sözlükte; yönelmek, sağlamlık, sertlik, seyyid, kapısına müracaat edilen efendi, şerefli zât, içinde boşluk olmayan, eksik ve gediği olmayan, nüfuz edilemeyen, savaşta acıkmayan ve susamayan, yüksek yer gibi anlamlara da gelmektedir.²³⁵

²³¹ Yurdagür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 201.

²³² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat, c. 2, İstanbul 1979, s. 6303.

²³³ Mâtürîdî, *Kitâbü’l-Tevhîd*, s. 23.

²³⁴ Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, “Nuut”, 17, c. 4, s. 400.

²³⁵ İbn Manzûr, *Esmâillahi’l-Hüsnâ*, s. 120.

Samed ismi Allah'a izafe edildiğinde ise “ihtiyaçlarını gidermesi için herkesin başvurduğu, yaratılmışlara özgü acz ve ihtiyaçtan münezzeh ebedî ve bâki yüce varlık” manasına gelir.²³⁶

Samed kelimesini İbn Manzur Lisân'ul- Arab'da şu şekilde açıklamıştır: “Samed, ihtiyaçları kendisinden başkasının gideremediği efendi demektir. Bütün işler Allah'a yöneldiğinden ve Allah'tan başka hüküm veren olmadığından dolayı Allah'a *Samed* denilir.”²³⁷

Samed ismi Kur'ân-ı Kerîm'de yalnızca İhlas sûresinde bir kere geçmekte ve Allah'a nispet edilmektedir.

Allah'ın kendisini Kur'ân-ı Kerîm'de lam-ı tarif ile Allahu's-Samed şeklinde tanıtmaması, kendisinden başka hiçbir şeye muhtaç olmama konusunda yegâne varlığın sadece Allah olduğuna vurgu yapıldığının bir göstergesidir.²³⁸

Kâinatta var olan her şey var olabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi açısından muhtaçtır. Allah'ın kudreti ve iradesi dışında hiçbir şey var olamaz ve varlığını sürdüremez. Dolayısıyla tüm bu ihtiyaçlar ve istekler sebebiyle kendisine yönelen, hükümranlılığı sonsuz ve sınırsız, her türlü kusur ve eksiklikten münezzeh olan yegâne varlık Samed olan Allah'tır.

3.3.3. el-Hayy

Sözlükte yaşamak, canlı ve diri olmak manasındaki ح-ي-ي kökünden sıfat olan hayy kelimesi ölümün zıttı olarak kullanılmaktadır.²³⁹

Hayy ismi Allah'a nispet edildiğinde “hayat sahibi ve canlılığın kaynağı” manalarına gelir. Allah Hayy'dir ve insanlara hayat verendir. Diriliği kullarının diriliğiyle asla kıyas edilemeyendir. Allah'ın canlı ve diri oluşu kendindedir. Varlıkların hayat bulması ve hayatta kalması O'nun emrine tâbidir.²⁴⁰

Zeccâcî, Hayy kelimesinin Allah için kullanıldığında “ölümsüz” manasına geldiğini zikreder.²⁴¹

²³⁶ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 113; Yurdagür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 113.

²³⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l- Arab*, ss. 258-259.

²³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 11, s. 6319.

²³⁹ Topaloğlu, “Hayy”, *DİA*, c. 16, İstanbul 1997, s. 549.

²⁴⁰ Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 371.

²⁴¹ Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, s. 102.

Mâturîdî, Allah'ın kendini Hayy olarak isimlendirmesinin “hiçbir şeyden gafil olmayan hata yapmayan, yerde ve gökte zerre miktarı kadar da olsa hiçbir şey kendisinden gizli kalmayan” gibi anlamları olabileceğini ifade eder.²⁴²

Kur'ân-ı Kerim'de hayy kelimesi çoğul haliyle beraber toplamda yirmi dört defa geçmektedir. Bunların dördü “hayy” ikisi “muhyî” şeklinde olmak üzere altısı Allah'ı nitelemektedir. Hayy ismi Kur'ân'da “kâyyum” ile birlikte zikredilmiştir.²⁴³

Allah için kullanılan hayy kelimesi Allah'ın dışındaki diğer varlıklar için de kullanılmıştır. Yüce Allah Enbiyâ sûresinde: “Her canlı şeyi sudan yarattık”²⁴⁴ buyurmuştur. Bu âyetteki hayy kelimesi Allah'ın dışında canlı bir varlık manasında kullanılmıştır. Ancak insan, hayvan, bitki ve tüm mahlûkatta canlılığı yaratan da yok eden de Allah'tır.

3.3.4. el-Kayyûm

Arapça'da “ayakta durmak, devam ve sebât etmek, mutedil olmak, gözetip korumak, muhafaza etmek, bir işin idaresini üzerine almak ” anlamlarına gelen kıyâm mastarından türemiş olup kâim sıfatının mübalağa sîgasıdır.²⁴⁵

el-Kayyûm ismi Allah'a özgüdür, başka varlıklar için kullanılmaz. Kayyûm olan Allah, her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kâinatı idare eden, düzene koyan, her şeyin iradesini üstlenendir. Başlangıcı ve sonu bulunmayan, uykusu ve uyuklaması olmayan, yarattığı her şeyin yönetimini iradesine uygun bir biçimde yürütendir. Kullarının rızıklarını, ihtiyaçlarını ve korumalarını üstlenen, onların velisi, yardımcısı olandır.²⁴⁶

Halîmî, el- Kayyûm ismini; “kâinatı ve kâinatta olan her şeyi idare eden, mahlûkatın her biri üzerinde kâim, onu dilediği gibi tedbir eden” şeklinde açıklamıştır.²⁴⁷

²⁴² Koşar, *İmâm Mâturîdî'de Esmâ-i Hüsnâ*, s. 57.

²⁴³ Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, s. 224.

²⁴⁴ Enbiya, 21/30.

²⁴⁵ İbn Manzûr, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 112; Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, s. 105.

²⁴⁶ Topaloğlu, “Kayyûm”, *DİA*, c. 25, İstanbul 2002, s. 108; Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 373.

²⁴⁷ Ebû Abdullah Hüseyin b. Hasan el-Halîmî, *el-Minhâc fi Şuabî'l- İmân*, thk. Halîm b. Muhammed, Dâr'ül-Fikr, Beyrut 1979, c. 1, s. 200.

Kayyûm ismi Kur'ân-ı Kerîm'de iki âyette; “Allah kendisinden başka tanrı bulunmayan, hayy ve kayyum olandır”²⁴⁸ mealinde gelmiştir. Bir âyette ise kıyamet tasviri içinde “el-Hayy” ismiyle birlikte zikredilmiştir.²⁴⁹

3.3.5. el-Hakk

Hakk kelimesi Arapça'da masdar olarak; “haklı olma, uygun olma, gerçek, doğru ve sabit olma, gerekli ve lâyük olma, gerçeğe uygun bulunma, teyit edilmiş olma” gibi manalara gelir.²⁵⁰

İbn Manzur Lisanü'l-Arab'da bu kelime ile ilgili olarak; “Hak batılın zıttı olup çoğulu hukuk ve hikak şeklinde gelir. Allah'ın adı olarak Hakk, gerçekten var olan, varlığından şüphe duyulmayan, varlığı ve ilahlığı hak edendir” demiştir.²⁵¹

Zeccâcî ise: “Allah'ın zâtı hak olduğu gibi O'ndan gelen ve O'na rücu eden her şey de haktır. Ayrıca emrettiği ve yasakladığı hususlar uyarınca hareket etmek de kullar için haktır yani gereklidir.” şeklinde açıklamıştır.²⁵²

Gazzâlî Allah'ın el-Hakk oluşu ile ilgili “mutlak Hakk olan Allah hakiki mevcuttur ki, her hak olan mevcut da hakikatını O'ndan alır.” demiştir.²⁵³

Allah hakkın, gerçeğin ve doğrunun kaynağı, varlığı ve ilahlığı kesin olandır. Allah'a kulluk etmek hak, O'nun dışında ilahlar edinmek ve onlara kulluk etmek ise batıldır. Abdullah b. Abbas'ın rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber gece namazından sonra ettiği duasında el-Hakk ismini şöyle zikretmiştir: “Allahım! Sen haksın, vaadin hak, sözün haktır; sana kavuşmak haktır, cennet hak cehennem haktır. Peygamberler haktır, kıyametin kopması haktır.”²⁵⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de 247 yerde geçen hak kelimesi bir âyette “görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi” anlamındaki *melik*²⁵⁵ ismiyle kullanılırken, bazı ayetlerde “besleyip, geliştiren” anlamındaki *rab*²⁵⁶, “ulûhiyyeti veya adaleti apaçık”

²⁴⁸ el-Bakara, 2/255; Âl-i İmrân, 3/2.

²⁴⁹ Tâhâ, 20/111.

²⁵⁰ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Faris, *Makayisu'l-Luğa*, c. 2, Kahire 1260, s. 15.

²⁵¹ İbn Manzur, *Lisânü'l Arab*, ss. 49-58.

²⁵² Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, s. 178.

²⁵³ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 253.

²⁵⁴ Buhari, “Tevhîd”, 24, 35.

²⁵⁵ Tâhâ, 20/114.

²⁵⁶ Yunus, 10/32.

anlamındaki *mübîn*²⁵⁷, “gerçek dost ve yardımcı” manasındaki *mevlâ*²⁵⁸ isimleriyle de kullanılmıştır.²⁵⁹

Ayrıca hakk ismi Kur’ân-ı Kerîm’de, vahiy, risalet, adalet, tevhid, doğru-gerçek, gereklilik, ihtiyaç, batılın zıttı, mal, nasip, beyan, zekât, Kur’an, Hz. Peygamber ve İslam anlamlarında da kullanılmıştır.²⁶⁰

3.3.6. el-Evvel, el-Âhir

Zaman, rütbe ve nispet bakımından önce ve sonra olma manasına gelen evvel ve âhir kelimeleri Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir âyette beraber kullanılarak Allah’a nispet edilmektedir.²⁶¹

Hadîd sûresindeki bu âyetin yorumuna göre evvel ismi “varlığının başlangıcı bulunmayan”, âhir ismi ise “varlığının sonu olmayan” anlamına gelmektedir.²⁶²

Allah’ın el-Evvel ve el-Âhir isimleri gibi aralarında karşılıklı anlam bağı olan isimlerinin ayrı ayrı zikredilmeyip birlikte anlaşılması gerekir. Çünkü bu isimler yaratılmışlar için kullanıldığında diğer bir varlığa göre öncelik ve sonralık gibi belli bir zaman dilini ifade ederler.²⁶³ Oysaki Allah zaman mefhumundan münezzehtir. O öncesiz ve sonrasızdır. Bütün varlıklardan önce olma ve varlığını devam ettirmede başkasına muhtaç değildir. O bâki kalacak olan ebedî varlıktır. Allah’ın evvel ve âhir oluşu O’nun zaman sınırlarının üstünde zihni bir kavram niteliğindedir. Dolayısıyla bu isimler yaratıcıya izâfe edildiğinde, yaratılmışlara nispeten farklı bir mana taşır. Bu mana da ancak bu iki ismin beraber zikredilmesiyle elde edilir.²⁶⁴

İbn Kayyim el-Cevziyye Allah’ın el-Evvel ve el-Âhir isimleriyle ilgili şunları söyler:

Yüce Allah’ın evvel oluşu kendisi dışındaki her şeyin evveliyatından önce olmasıdır. O’nun âhir oluşu, kendisinden başka her şeyin son bulmasından sonra da var olmaya devam etmesidir. Demek ki Allah’ın el-Evvel oluşu, O’nun her şeyden önce var olduğunu, el-Âhir oluşu ise, her şeyden sonra O’nun var olacağını, varlığını devam ettireceğini ifade etmektedir.²⁶⁵

²⁵⁷ en-Nûr, 24/25.

²⁵⁸ el-En’âm, 6/62.

²⁵⁹ Topaloğlu, “Hak”, *DİA*, c. 15, İstanbul 1997, s. 152.

²⁶⁰ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 127.

²⁶¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, Saffân Adnân Dâvûdî (nşr.), Beyrut 1997, s. 158.

²⁶² Yurdagür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 211.

²⁶³ Topaloğlu, “Evvel”, *DİA*, c. 11, İstanbul 1995, s. 545.

²⁶⁴ Halîmi, *el-Minhâc fî Şuabî’l-Îmân*, c. 1, s. 188.

²⁶⁵ İbn Kesir, vd., *Esmâillahi’l-Hüsnâ*, s. 37.

Fahredden er-Râzi ise evvel ve ahir isimlerinin Allah'ı nasıl nitelediğini şu şekilde dile getirmiştir: “Allah varlığının başlangıcı olmaması itibariyle evvel, sonu olmaması itibariyle âhirdir. Kalplerden geçeni en baştan bilmesiyle evvel, -dilediği takdirde- sonuna kadar örtmesiyle âhirdir. Yaratmayı başlatıp sürdürmesiyle evvel, yol göstermesi ve nihaî saadete erdirmesiyle âhirdir.”²⁶⁶

Hız. Peygamber okuduğu ve kızı Fâtıma'ya öğrettiği duasında da bu iki ismi zikretmektedir: “Allah'ım! Sen evvelsin, senden önce senden önce hiçbir şey yoktur ve sen âhirsindir, senden sonra da hiçbir şey yoktur.”²⁶⁷

3.3.7. ez-Zâhir, el-Bâtın

Zuhur masdarından türeyen zâhir kelimesi sözlükte açık belirgin olan, ortaya çıkan, galip gelen, üstün olan, yardım eden anlamlarında kullanılırken, batn ve butûn masdarlarından türeyen bâtın kelimesi ise sözlükte gizli olan, bir şeyin içine nüfuz eden, içerde olan manalarında kullanılır.²⁶⁸

Zâhir ismi Allah'a nispet edildiğinde varlığı, fiillerinin ve eylemlerinin etki ve sonuçlarıyla açıkça bilinen, anlaşılardır. Görünen ve açık olanları bilendir. Sonsuz kudreti ile her şeyin fevkinde olan yegâne galip olandır.²⁶⁹

Bâtın ismi Allah'ı nitelediğinde ise, zâtı, duyu ve hislerle kavranamayandır. Görünmeyenleri ve gizli olanları bilendir. Hiç kimsenin bilmediği, idrak edemediği sırları içinde barındırardır.²⁷⁰

Gazzâlî ez-Zâhir ve el-Bâtın isimlerini şöyle yorumlamıştır: “Şâni yüce olan Allah, duyuların idraki ve hayal hazinesi ile aranacak olursa el-Bâtın'dır; istidlâl yoluyla akıl hazinesi tarafından aranacak olursa ez-Zâhir'dir.”²⁷¹

Zâhir ve Bâtın isimleri Kur'ân-ı Kerim'de yalnızca Hadîd sûresi 3. âyette birlikte zikredilerek Allah'a izâfe edilmiştir.

Yüce Allah'ın birbirine zıt olan bu iki isme sahip oluşu ilk bakışta bir tenâkuz gibi görünse de iki isim beraber zikredildiğinde zıt yönler arasında bir denge kurulduğu görülmektedir. Zâhir oluşu ile Allah, açık bilinen ve inkârı olmayan

²⁶⁶ er-Râzî, *Levâmi' u'l-Beyyinât fi Şerhi Esmâillâhi ve's-Sıfât*, ss. 325-332.

²⁶⁷ Müslim, “Zikr”, c. 3, 61, s. 2084.

²⁶⁸ Topaloğlu, “Zâhir”, *DİA*, c. 44, İstanbul 2013, s. 85.

²⁶⁹ Zeccâc, *Tefsîru Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, ss. 60-61.

²⁷⁰ Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 401.

²⁷¹ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 276.

varlıktır. Her şey O'nun varlığına delâlet eder. el-Bâtın olan Allah ise, zâtının görülmesi ve mahiyetinin bilinmesi mümkün olmayandır. O'nun künhüne vâkif olmak zihnün tasavvur sınırlarını aşar ve insan aklı buna yetmez.²⁷²

Hız. Peygamber'in yaptığı şu dua da bize Allah'ın bu isimlerini tanıtmaktadır: “(Allahım)...Sen zâhirsın, senin üstünde hiçbir şey yoktur. Sen bâtınsın, senin dışında hiçbir şey yoktur.”²⁷³

3.3.8. el-Bâki

Sözlükte kalmak, devam etmek, sabit olmak, kesintiye uğramadan geleceğe doğru sürüp gitmek, ölümsüz olmak, herhangi bir değişikliğe uğramamak anlamlarına gelen bâkî kelimesi ب-ق-ي kökünden türemiştir.²⁷⁴

Allah'a nispet edildiğinde el-Bâkî ismi; sonlu ve ölümlü olmayan, gelecekte varlığının sona ermesi düşünülmeyen, sonsuz yaşayan, varlığı sürekli olan anlamlarını karşılamaktadır.²⁷⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de bu isim, aynı kökten gelen fiil ve ism-i tafdil sigaları ile Allah'a nispet edilmiştir. Rahmân sûresi 26-27. âyette: “Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı *bâkî* kalacaktır.” şeklinde Allah'ın el-Bâkî ismi vurgulanmıştır.

Kelâm âlimleri Allah'ın bu ismini yorumlarken, insan aklının, zaman kavramını geçmiş ve gelecek kavramlarına bağlı kalarak anlamlandırmaya çalıştığını göz önünde bulundurmışlardır. Bu yüzden yaratıcının geçmiş açısından sonsuzluğunu “kadîm” ve “ezelî” gelecek açısından sonsuzluğunu ise “bâkî” ve “ebedî” kavramlarıyla anlatmaya çalışmışlardır. Gazzâlî ise bu yoruma karşılık olarak: “Değişen şey, değişim sebebiyle zamana girer. Değişmekten ve hareketten münezzehe olan ise zaman içinde değildir, zamana girmez. Allah için ne mazi mefhumu vardır ne de müstakbel. O, kadîm olmaktan ayrılmaz.” şeklinde yorum yapmıştır.²⁷⁶

²⁷² Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 129.

²⁷³ Tirmizî, *es-Sünen*, “Kitâbu'd-Deavât”, c. 4, 19, 3400, s. 472.

²⁷⁴ Topaloğlu, “Bâkî”, *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, s. 536.

²⁷⁵ Yurdagür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 249.

²⁷⁶ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 305.

el-Bâkî olan Allah, varlığının başlangıcı ve sonu olmayan tek varlıktır. O'nun varlığı hiçbir yönden yokluğu kabul etmez. Bütün varlıklar yok olacak yalnızca O'nun varlığı devam edecektir.²⁷⁷

3.3.9. el- Kuddûs

Kuddûs kelimesi, sözlükte temiz, pak, kusurdan arınmış, saf, kutlu anlamlarına gelen فُؤس kökünden türeyip Arapça'da nâdir kullanılan bir vezin olan فُؤول vezinde mübalağa ifade etmektedir. Arap dilinde bu vezinde sadece “Sübbûh” ve “Kuddûs” isimleri kullanılmaktadır.²⁷⁸

Bu isim Allah'a nispet edildiğinde; her türlü çirkinlik, noksanlık ve ayıptan uzak, gafletten, aczden ve hatadan münezzehtir, bütün kemal sıfatları kendinde toplayan, üstün ve mükemmellikleriyle övgüye layık olan anlamlarını ifade eder.²⁷⁹

Hatadan, günah işlemekten uzak olduğu ve ilahi vahyi getirerek insanların manevi açıdan temizlenmesini sağladığı için Cebrail'e *Rûh'ul- kuds*²⁸⁰, temiz ve bereketli toprakları olması ve Hz. Musa'ya iman eden İsrailoğulları'nın hicret etmesi sebebiyle Filistin topraklarına *Arz'ul- mukaddese*,²⁸¹ yine Hz. Musa'ya vahiy gelen Tuvâ vadisine şirkten arınmış ve temiz olduğu için *el-Vâdi'l-mukaddese* denilmiştir.²⁸²

Kur'ân- Kerîm'de iki âyette elif-lâmlı olarak el-Melîk isminden sonra gelen el-Kuddûs ismi hakkında Gazzâlî farklı bir bakış açısıyla şöyle bir yorumda bulunmuştur:

Allah için 'O, ayıplardan ve noksanlıklardan münezzehtir' diyemeyiz. Eğer Allah hakkında böyle bir tabir kullansaydık, bununla Allah'da noksanlık sıfatlarının bulunmadığını ifade etmiş olacaktık. Oysa böyle bir söz, o sıfatların Allah'da var olabileceği imâ ettirebilirdi. İşte bu yüzden Kuddûs ismi ile Allah, insanların çoğunun kemâl sıfatı sandıkları sıfattan münezzehtir.²⁸³

el-Kuddûs olan Allah, sonradan yaratılmışlara benzemeyen, kendisinde bulundurduğu güzel vasıfları ve faziletleri sebebiyle daima övgüye layık olan ve akılların tasavvur ettiği her türlü düşünceden münezzehtir.

²⁷⁷ İbn Kesîr, vd. , *Esmâillahi'l- Hüsnâ*, ss. 50-51.

²⁷⁸ Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, s. 214.

²⁷⁹ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 134; Yurdagür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 77.

²⁸⁰ el-Bakara, 2/87, 253.

²⁸¹ el-Mâide, 5/21.

²⁸² Tâhâ, 20/12, Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 100.

²⁸³ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 129.

Hız. Peygamber de Allah'ın el-Kuddûs ismini rukûda: “Melik ve Kuddûs, meleklerin Cebrail'in Rabbi olan Allah her türlü noksanlıktan uzaktır.” şeklinde tesbih ettiği rivayet edilmiştir.²⁸⁴

3.3.10. es-Selâm

Sözlükte barış ve esenlik içinde bulunma, itmi'nân, güçlülük, sağlamlık, korunma, ulaşılmazlık, güven gibi anlamlara gelen selâm kelimesi s-l-m kökünden türemiştir. Ayrıca bedenî ve ruhî hastalıktan, eksiklik, ayıp ve acizlikten berî olma manalarına da gelmektedir.²⁸⁵

Selâm kelimesi hem geçişli hem geçişsiz bir mastardan türediği için oldukça fazla tanım ve yoruma sahiptir. Âlimler bu ismin tanımı ve Allah'ı nitelemesi konusunda farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Buna göre es-Selâm ismi “mahlûkata ait zaafılardan, eksik, ayıp ve kusurlardan uzak, onların maruz kaldığı hastalık, ölüm, yokluk gibi afetlerden selamette olan” anlamlarına geldiği gibi, “mahlûkatı selamete erdiren, onları afet ve belalardan kurtaran, zulmetmeyen, kendisinden selamet umulan, güven arayanları güvene erdiren” şeklinde de tanımlanır.²⁸⁶

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.1350) selâm kelimesini şöyle tanımlar: “Selâm sözcüğünün gerçek anlamı, kötülük ve ayıptan berî olmak, onlardan kurtulmak ve esenliğe kavuşmaktır. Selâm sözcüğünden türeyen ve kökü buna dayanan bütün sözcükler, bu anlamlar çevresinde dolaşır.”²⁸⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de aynı kökten gelen 141 kavram bulunmakla beraber, bunların yirmi dokuzu fiil formunda 112'si ise isim formunda gelmektedir. Bunlardan yalnızca biri Haşır sûresi 23. âyette es-Selâm şeklinde zikredilerek Allah'a izâfe edilmiştir. Bunun dışında “sözle esenlik, emniyet ve kurtuluş dileme, selam verme, teslim etme” manalarına gelen kullanımları da mevcuttur.²⁸⁸

Yine bu kökten türeyen “Dâru's-selâm” dünyanın her türlü sıkıntılarından uzak cennet anlamında kullanılmıştır. Yarattıklarını barış, huzur ve mutluluğa

²⁸⁴ Müslim, “Salât”, c. 1, 223, s. 353.

²⁸⁵ Topaloğlu, “Selâm”, *DİA*, c. 36, İstanbul 2009, s. 341; İbn Manzur, *Şerhu Esmâilahi'l-Hüsna*, ss. 29-30.

²⁸⁶ Yurdağür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 80; Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 135.

²⁸⁷ İbn Kesîr, vd. , *Esmâullahi'l-Hüsna*, s. 186.

²⁸⁸ en-Nisa,4/94; Meryem, 19/47; en-Nûr, 24/27; Ahzâb, 33/56; el-Bakara, 2/233.

götürdüğü için Allah'ın dinine "İslâm" denilmiştir. Kendini Allah'a teslim eden ve Allah'tan kurtuluş ve esenlik dileyen kimseye ise "Müslüman" denilir.²⁸⁹

Elmalılı Hamdi Yazır es-Selâm ismini bütün tanımları kapsayıcı mahiyette bir ifade ile şöyle açıklamıştır: "Her selametın menbaı (kaynağı) ve masdarı, kendisi ayıptan, kusurdan, eksiklikten, fenâ ve zevâlden, hâsılı her türlü muhâtaradan sâlim olduğu gibi, kendisinden selâmet umulan ve esenlik arayanları selâmete erdirecek olandır."²⁹⁰

Son olarak Hz. Peygamber'in namazda selamdan sonra okuduğu şu dua da bu tanımlara güzel bir örnek teşkil etmektedir:

"اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ"

"Allah'ım! Selâm olan sensin ve esenlik ve barış da sendendir."²⁹¹

3.4. Allah'ın Yüceliğini İfade Eden İsimler

Bu bölümde Allah'ın şeref, izzet, övgü, gibi vasıfalarıyla yüceliğine vurgu yapan ve O'nun yaratılmışların noksanlıklarından münezzehtir olduğunu ifade eden isimler tahlil edilecektir. Bu isimler; el-'Alî, el-Müteâlî, el-Azîm, el-Kebîr, el-Mütekebbir, el-Mâcid, el-Mecîd, el-Hamîd'dir.

3.4.1. el-'Alî, el- Müteâlî

el-'Alî ismi; yücelik, şan şeref, üstünlük, kudret ve kuvvet sahibi olmak, galip gelmek, büyükmek anlamlarına gelen عُلُوٌّ ve أَعْلَى köklerinden türemiş ism-i fâildir. Aynı kökün "tefâul" kalıbında türemiş olan ve mübâlağa ifade eden el-Müteâlî ismi ise; izzet, şeref ve hükümlanlık bakımından en yüce olan, gücü ve kudreti her şeyden üstün olan anlamlarına gelmektedir.²⁹²

Ragıb el-İsfahânî, aynı kökten gelen bu iki kullanım arasında ayrıma giderek birincisinin, "mekânlar ve cisimler için yükseklik", ikincisinin ise "mertebesi yüksek olmak" anlamına geldiğini ifade eder. Ayrıca bu isimlerin Allah'a nispet edildiğinde

²⁸⁹ Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 112.

²⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 7, s. 4872.

²⁹¹ Müslim, "Mesâcid", 135-136; Tirmîzî, "Salât", 224.

²⁹² İbn Manzur, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 75; Zeccâc, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 48; Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, ss. 108-109.

“kimsenin O’nun mahiyetini anlatamayacağı, ne âlimlerin ilminin ne de ariflerin bilgisinin O’nu kuşatamayacağı” manalarında olduğunu belirtir.²⁹³

el-‘Alî ve el-Müteâlî isimleri gibi bu kökten gelen tüm kelimeler yücelik, üstünlük ifade ederler. el-‘Alî ismi şanı, kadri ve kudreti yüce olan anlamında Allah’a nispet edilirken, el-Müteâlî ismi de pek yüce ve noksan sıfatlardan münezzehtir olan, gücü ile her şeyin üstünde olan anlamında Allah’a izafe edilir. Ayrıca bu isimler zikredildiğinde üstünlük ve yücelik dışında Allah’ın galip ve kâhîr oluşu da anlaşılmaktadır. Çünkü o ilâhî kudret ve yüceliği ile her şeye hâkimdir. Fiilen her şeyi tasarrufu altında bulundurup idare eder. el-Müteâlî isminin manalarına ve Kur’ân’daki kullanımına bakıldığında, el-‘Alî isminden farklı olarak tenzihi yönünün ağırlıklı olduğu görülür.²⁹⁴

el-‘Alî ismi Kur’ân-ı Kerîm’de beş âyette kebîr²⁹⁵, iki âyette azîm²⁹⁶, bir âyette ise hakîm²⁹⁷ ismi ile birlikte kullanılmıştır. Bu isimlerin beraber kullanılmasının hikmeti, Allah’ın yüceliğinin teyit edilmesi şeklinde anlaşılmaktadır. el-Müteâlî ismi ise Kur’ân-ı Kerîm’de yalnızca Râd sûresi 9. âyette bir kısım esmâ ile beraber zikredilmektedir.

el-‘Alî ve el-Müteâlî olan Allah, mutlak anlamda yüce ve övgüye layık olandır. Yücelik ve hükümlanlıkta kendisine denk veya kendisinden daha üstün bir varlık bulunmayandır. Eksiklik, noksanlık ve zâfiyet ifade eden bütün olumsuz özelliklerden münezzehtir.²⁹⁸

İnsan aklı Allah’ın yüce ve üstün oluşunu idrak etmede yetersiz kalır. O’nun kemâlini ve cemâlini kavramaktan ve anlatmaktan acizdir. Allah’ın yücelik manası ifade eden bu isimlerinin doğru anlaşılması ve yorumlanması oldukça önemlidir. Bu konuda farklı bakış açıları mevcuttur. Allah’ın her şeyden üstün olmasını arşın üstünde olması (istivâ) şeklinde duyu bilgisinin idrakiyle yorumlayanlar olmuştur. Zira arş, cisimlerin en büyüğüdür. Aynı zamanda bütün cisimlerin üstündedir. Oysa Allah, cisimlere mahsus bütün özelliklerden münezzehtir. Bu anlayışa göre Allah,

²⁹³ İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 1042-1045.

²⁹⁴ Topaloğlu, “Alî”, *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, s. 371; Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 145.

²⁹⁵ en-Nisâ, 4/34; el-Hacc, 22/62; Lokmân, 31/30; Sebe’, 34/30; el-Mü’min, 40/12.

²⁹⁶ el-Bakara, 2/255; eş-Şûrâ, 42/4.

²⁹⁷ eş-Şûrâ, 42/51.

²⁹⁸ Gazzâlî, *el-Maksadül’ Esnâ Şerh-u Esmâillâhil’Hüsnâ*, s. 211; Molla Muhsin Muhammed b. Şâh Murtaşâ b. Şâh Mahmûd Kâşânî, *İlmü’l-Yakîn fi Usulî’-d-Dîn*, İntişarat-ı Bidar, c. 1, Kum 1979, s. 126.

her şeyin fevkinde olan arşın da üstündedir.²⁹⁹ Bu tür isimleri ve nasları ilâhi kudret, ilim ve hâkimiyet ile te'vil edenler olduğu gibi bu metodu benimsemeyenler de olmuştur. Fakat te'vil metodunu benimsemeyenler de Allah'a hiçbir zaman cisimlere ait özellikleri nispet etmemişlerdir.³⁰⁰

Hz. Peygamber'in de dualarında genellikle Allah'ın yüceliğini ihtiva eden bu isimleri tesbih ettiği ve Hz. Ali'ye şu duayı ettiğinde Allah tarafından başıslanacağını buyurduğu rivayet edilir: “Kerîm ve Halîm olan Allah'tan başka ilah yoktur. Büyük ve yüce Allah'tan başka ilah yoktur. Yedi göğün Rabbi ve değerli arşın Rabbi Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir.”³⁰¹

3.4.2. el-Azîm

Sözlükte büyük, ulu olmak anlamına gelen غ-ظ-م kökünden sıfat olarak türemiştir. Yine sözlük anlamlarından biri de kemiği büyük olmak olan fiil, bütün büyük şeyler için kullanılır.³⁰² Azîm kelimesi hem maddi hem manevi büyüklük anlamını içinde barındırır. Örneğin birbirinden farklı boyutları olan cisimler mukayese edilirken kullanılan azîm, maddi anlamda bir büyüklük, üstünlük ifade eder. Araplar bir dağın büyüklüğünden bahsederken zikrettikleri bu kelimeyi kendisinde yöneticilik ve saltanat bulunan ve saygı duyulan bir kişiden bahsederken de kullanırlar.³⁰³

Azîm kelimesi Allah'a nispet edildiğinde zât ve sıfatları yönüyle kavranamayacak kadar yüce olan demektir.³⁰⁴ el-Azîm olan Allah, kudreti ve şanı hiçbir şeyle ölçülmeyecek derecede yüce olandır. O, en güzel ve mükemmel niteliklerle bezelidir. Onun azametinin başlangıcı ve yüceliğinin sonu yoktur. O ezeli ve ebedîdir. Hiçbir zaman acze düşürülemeyendir. Emir ve yasaklarına karşı gelmenin mümkün olmadığı yüceler yücesidir.³⁰⁵

Halîmî el- Minhâc adlı eserinde azîm ismini şöyle açıklar:

Azîm, mutlak olarak kendisinden kaçınmak ve uzak durmak mümkün olmayandır. Çünkü bir toplumun büyüğü, o toplumun bütün işlerini üstlenen, kendisine karşı çıkılamayan ve emirlerine aykırı davranılamayandır. Ancak gerçek mahiyeti böyle

²⁹⁹ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 212.

³⁰⁰ Topaloğlu, “Müteâlî”, *DİA*, c. 32, İstanbul 2006, s. 182.

³⁰¹ Nesâî, “Nuûl”, c.4, 10, s. 398.

³⁰² İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, s. 1022.

³⁰³ İbn Manzur, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 72; Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, s. 111.

³⁰⁴ Suat Yıldırım, “Azîm”, *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, s. 329.

³⁰⁵ Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 270.

olmakla beraber bu kimse, çeşitli bela ve musibetler nedeniyle zayıf düşebilir ve gücü elinden gidebilir. Bu durumda kendisine karşı çıkılabilir, hatta mağlup edilip saltanatı yok edilebilir. Oysa Allah Teâlâ, mutlak güç sahibidir ve hiçbir şey O'nu güçsüz kılıp aciz düşüremez. Karşı çıkılıp mağlup edilemez. Emirlerine karşı konulamaz. O, gerçek büyüktür.³⁰⁶

Halîmî, ayrıca kulun azamet ile nitelenmesinin büyükleme ve kibir olarak anlaşılabilceğini söyleyerek bunun ancak mecâzi bir nitelendirme olabileceğini de ifade eder.³⁰⁷

Azîm kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de toplam altı yerde Allah'ı niteleyen özel isim şeklinde geçmektedir. Bu âyetlerde genellikle “alî” ve “zû fazl” isimleriyle beraber zikredilmektedir. Bu âyetlerin dışında “azm” kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde Allah'tan başka varlıkları ve olayları nitelemek üzere kullanılmıştır. Bunlardan bazıları Kur'ân,³⁰⁸ arş,³⁰⁹ zulüm,³¹⁰ ahlak,³¹¹ haber,³¹² günah,³¹³ söz,³¹⁴ azap³¹⁵ ve ecir³¹⁶ gibi kavramlardır.

Bu isim aynı zamanda birçok hadiste de zikredilerek Allah'a nispet edilmiştir. Bunlardan en meşhuru ise: “Yüce Rabb'inin adını tesbih et”³¹⁷ ayeti nazil olduktan sonra Hz. Peygamber'in namazların rukûlarında “Subhane Rabbiye'l-azîm” tesbihinde bulunması ve bunu ashabına emretmesidir.³¹⁸

3.4.3. el-Kebîr, el-Mütekebbir

Sözlükte büyük ve iri cüsseli olmak, ulu ve yüce olmak gibi anlamlara gelen كَبِيرٌ kökünden türemiş bir sıfat olan kebîr kelimesi; miktar bakımından çok olan, büyük olan, kadri yüce olan manalarına gelmektedir. Temel kullanımı maddî varlıklarla ilgili olan kebîr kelimesi, Araplar arasında yaşça büyük olmayı da ifade eder. Kebîr ismi Allah'a izâfe edildiğinde zâtının ve sıfatlarının mahiyeti bilinmeyecek kadar ulu, şânı, şerefi, celâli ve kudreti yüce olan büyük demektir.³¹⁹

³⁰⁶ Halîmî, *el-Minhâc fî Şuabî'l-Îmân*, s. 195.

³⁰⁷ Halîmî, *el-Minhâc fî Şuabî'l-Îmân*, s. 196.

³⁰⁸ el-Hicr, 15/87.

³⁰⁹ en-Neml, 27/23.

³¹⁰ Lokman, 31/13.

³¹¹ el-Kalem, 68/4.

³¹² Nebe', 78/2.

³¹³ en-Nisâ, 4/48.

³¹⁴ el-İsrâ, 17/40.

³¹⁵ el-Bakara, 2/7.

³¹⁶ Âl-i İmrân, 3/172.

³¹⁷ el-Vâkıa, 56/74.

³¹⁸ Nesâi, “Nuut”, c. 4, 9, s. 397.

³¹⁹ İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, ss. 1252-1253.

el-Kebîr ismi Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette Allah'ı niteleyen diğer esmâlarla birlikte yer alır. Bu isim genellikle el-Alî³²⁰ ve el-Müteâlî³²¹ isimleriyle beraber zikredilir.

el-Kebîr olan Allah, bütün büyüklük ve azâmet iddiasında olanların önünde küçüldüğü ve alçaldığı yegâne varlıktır. Akıllar O'nun vasfı karşısında aciz kalır. İnsanın his, idrak, akıl ve duyu organlarının kavramasından yücedir. Bütün övgülerin üstündedir.³²²

Kur'ân-ı Kerîm' de k-b-r kökünden türeyen ve büyüklük anlamında kullanılan kelimeler oldukça fazladır. Bunlardan biri ism-i tafdil şeklinde gelen ekber kelimesidir. Ekber, en yüce, en büyük, en ulu demektir. Hadislerde de sıkça geçen bu isme âlimlerin bir kısmı mukayeseli mana içerdiği için Allah'a nisbeti konusunda ism-i tafdil demekten kaçınarak kebîr kelimesinin anlamını vermişlerdir. Bir kısım âlim ise Allah'a nisbet edilen hiçbir kavramda mukayesenin söz konusu olamayacağını belirterek ism-i tafdil manası vermekte bir sakınca görmemişlerdir.³²³ Ekber kelimesi özellikle ezanda, namazda, zikir ve tesbihatta çokça geçmektedir.³²⁴

Aynı kökten türeyen diğer bir isim ise kibriyâ kelimesidir. Kibriyâ, yücelik, azâmet ve hükümlanlık manalarına gelir. Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir yerde Allah'a nisbet edilmiştir.³²⁵ Ayrıca yine bu kökten türeyen istikbar ve tekebbür gibi kelimeler ise yücelik üstünlük gibi manaları çağrıştırır. Daha çok kibirlenmek, büyükmek anlamlarında kullanılan bu masdarlar Kur'ân-ı Kerîm'de İblîs ve büyüklük taslayan insanlar için kınanan bir özellik olarak kullanılmış³²⁶ ve elim verici bir azapla tehdit edilmişlerdir.³²⁷

Büyük, büyükmek anlamlarına gelen mütekebbir ismi de aynı kökten türemiş bir isim olarak Allah'ı nitelemektedir. Bu isim Kur'ân-ı Kerîm'de, tek bir yerde dokuz esmânın geçtiği âyette son isim olarak yer alır.³²⁸

³²⁰ el-Hacc, 22/62; Lokmân, 31/30; Sebe', 34/23; ez-Zümer, 39/59.

³²¹ er-Râd, 13/9.

³²² Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 287.

³²³ Topaloğlu, "Kebîr", *DİA*, c. 25, Ankara 2002, s. 162.

³²⁴ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 149.

³²⁵ el-Câsiye, 45/37.

³²⁶ Ebu Hilâl el-Askerî, *el-Furuk fi'l-Luğa*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2002, s. 312.

³²⁷ en-Nisâ, 4/173; el-A'râf, 7/36.

³²⁸ el-Haşr, 59/23.

Bazı âlim ve müellifler, mütekebbir isminin etimolojisini incelerken ahlâkî olarak kötü bir nitelik olan kibir kavramıyla bağlantılı olmasının doğru olmadığını belirtirler. Bunun için genel kanaate göre bu isim ululuk ve azamet mefhumunu taşıyan kibriyâ kelimesi ile ilişkilendirilir. Buna delil olarak da Hz. Peygamber'in Allah'tan naklettiği şu kudsi hadisi zikretmişlerdir: “Büyüklik (kibriyâ) benim ridâm azamet izârımdır. Her kim benimle bu ikisinden biriyle ilgili benimle münazaraya kalkışırsa onu helâk ederim.”³²⁹ Ebû Süleyman el-Hattabî el-Mütekebbir ismini bu hadisi de göz önünde bulundurarak: “Kulları arasında azamette kendisiyle yarışmaya cüret edenlere karşı büyüklüğünü izhar edip onlara gereken cezayı verendir” şeklinde yorumlamıştır.³³⁰

el-Mütebekkir ismi ile Allah, varlıkların sıfatlarından uzak ve yüce olandır.³³¹ İhtiyaç ve noksanlığı gerektiren her şeyden münezzehtir. Zeccâc, el-Mütekebbir ismini: “Büyükliğünün sonu olmayan Kebîr ve yüceliğinin sonu bulunmayan Azîm. O'nun bütün isimleri ve sıfatları en üstün ve en yücedir.” şeklinde ifade eder.³³² Râzî ise: “Mütekebbir, büyüklük ve hükümlanlıkta eşsiz, yücelik ve ululukta tek, mutlak iyilik, ihsan ve mağfiret sahibi olan, mülkü hiç yok olmayan ve yüceliği asla değişmeyendir.” demiştir.

el-Mütekebbir ismine diğerlerinden çok daha farklı bir mana veren Halîmî, bu ismi Şûrâ suresi 51. âyet³³³ ışığında yorumlayarak: “Kulları ile vahiy ve peygamberlerinin sünneti yoluyla konuşan” şeklinde anlamlandırmıştır.³³⁴

3.4.4. el-Mâcid, el-Mecîd

Sözlükte genişlik, ululuk, şan ve şerefte birinci olmak, asil ve seçkin olmak gibi manalara gelen مَجْد kökünden türemiş iki isim olan mâcid ve mecîd, kerem ve celâli geniş olan demektir. Araplar, “hayvana bolca yem verdim,” “devenin karnını yemle doldurdum” derken “أَمَجَدْتُ” fiilini kullanırlar.³³⁵ Mecd kelimesi bir yandan zât büyüklüğünü ve üstünlüğünü ifade ederken aynı zamanda şan ve şeref

³²⁹ Ebû Dâvûd, “Libâs”, c. 4, 25, s. 350; İbn Mâce, “Kitâbü’z-Zühd”, c. 2, 16, s. 1397.

³³⁰ Ebû Süleyman el-Hattâbî, *Şe’nü’l-Duâ*, Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk (nşr.), Beyrut 1992, s. 48.

³³¹ İbn Kesîr, vd., *Esmâullahi’l-Hüsnâ*, s. 287.

³³² Zeccâc, *Tefsîru Esmâillâhi’l-Hüsnâ*, s. 35.

³³³ “Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder.”, Şûrâ, 42/51.

³³⁴ Halîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 205.

³³⁵ İbn Manzûr, *Şerhu Esmâilâhi’l-Hüsnâ*, s. 92; Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, s. 152.

üstünlüğünü de ifade eder.³³⁶ Dilciler genelde, مَجِدْ kökünün temel manasının bolluk ve genişlikten ibaret olduğunu söylerler.³³⁷

el-Mâcid ismi Allah'a nispet edildiğinde şânı yüce, lütuf ve keremi sonsuz olan anlamına gelir. Sadece esmâ-i hüsnâ hadisinde geçen bu isim Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmemiştir. el-Mâcid ismi esmâ-i hüsnâ müelliflerince el-Mecîd ismiyle eş anlamlı olarak kabul edilmiştir. Onlara göre aralarındaki fark sadece siga farkıdır.³³⁸ el-Mecîd ismi mübalağa sigasında gelmiştir. Bu isim de şan ve şeref sahibi, ihsanı, hayrı ve keremi bol olan manalarında kullanılır. Mecîd ismi mübalağa ifade ettiği için mâcid isminden daha geniş anlamlıdır.³³⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de mecîd ismi 4 yerde zikredilmektedir. Bunların ikisinde Kur'ân'ın sıfatı olarak³⁴⁰ birinde hamîd ismiyle beraber Allah'a nispet edilmiştir.³⁴¹ Burûc sûresi 15. âyette geçen mecîd kelimesi zü'l-'arş nitelemesinden hemen sonra Allah'a nispet edilmektedir. Bu âyette mecîd ismi farklı kıraatlerde okunup bir kısım kıraat âlimince arşın sıfatı olarak kabul edilse de âyetin diğer âyetlerle bağlamı incelendiğinde Allah'a izafeti daha isabetlidir.³⁴²

el-Hattâbî el-Mecîd ismini: "Mecîd, kerem ve ihsanı bol olandır. Mecd, bolluk ve genişlik anlamındadır. Araplar, pek cömert, bağış bol ve geniş kimseye "Raculü'n-mâcid" derler." şeklinde açıklar.³⁴³

Halîmî'ye göre bir kimsenin mecîd ismi ile nitelenebilmesi için ulaşılamayacak bir izzete sahip olması ve bunun yanında övgüye layık hasletleri kendinde bulundurması gerekir. Kendisine ulaşılmaması mümkün olmayan ve sayılamayacak kadar lütuf, ihsan ve kerem sahibi yegâne varlık Allah Teâlâ olduğuna göre bu isim ancak onu niteleyemeye layıktır.³⁴⁴

³³⁶ Askerî, *el-Furuk fi'l-Luğa*, s. 318.

³³⁷ Zeccâc, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 53; Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, s. 152.

³³⁸ Yurdagür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 198.

³³⁹ İbn Kesîr, vd. , *Esmâullahi'l-Hüsnâ*, s. 302.

³⁴⁰ el-Kâf, 50/1; el-Burûc, 85/21.

³⁴¹ Hûd, 11/73.

³⁴² Topaloğlu, "Mecîd", *DİA*, c. 28, Ankara 2003, s. 238; Yusuf Şevki Yavuz, "Arş", *DİA*, c. 3, İstanbul 1991, s. 406.

³⁴³ Hattâbî, *Şe'nü'd-Duâ*, s. 74.

³⁴⁴ Halîmî, *el-Minhâc*, c.1, s. 197.

3.4.5. el-Hamîd

Sözlükte yermenin zıttı, birini iyilikleri ve güzel vasıfları sebebiyle övmek, senâ etmek ve büyülemek, hakkını ödemek ve teşekkür etmek gibi manaları olan hamd kökünden türeyen hamîd kelimesi övülen, övgüye layık olan anlamındadır.³⁴⁵

el-Hamîd ismi Allah'a nisbet edildiğinde ise, fiilleriyle ve kemal sıfatlarıyla övgüye layık olan yegane zât anlamına gelir. Hamîd ismi, içerisinde hem ism-i fâil, hem de ism-i mefûl manası taşır. Bu durumda Allah hem öven hem övülendir.³⁴⁶ Yüce Allah âlemlerin Rabbi olması ile övünür ve yalnız kendisinin övgüye layık olduğunu bize şu âyette bildirir: “Hamd yalnızca âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur.”³⁴⁷

Zeccâc el-Hamîd ismini; “yaptığı her şeyden dolayı, her hâlükârda ve her dilde mutlak surette hamda layık olan yegâne zât” şeklinde tanımlamıştır.³⁴⁸

Gazzâlî'ye göre insanların içinde de hamîd olanlar vardır. İnancı, ahlâkı ve diğer davranışları övgüye layık olan kimseler hamîd sıfatını taşır. Buna örnek olarak ise başta Hz. Peygamber'i ve ona yaklaşan diğer peygamberleri velileri ve âlimleri zikreder. Ancak hiç kimse eksiklikten ve yergiden uzak olmadığı için mutlak manada hamîd olan yalnızca Allah'tır.³⁴⁹

Hamd ve şükür kavramları birbirlerine yakın olmakla birlikte aralarında farklar bulunmaktadır. Hamd şükürden daha geniştir. Hamd yalnızca Allah'a yapılır, şükür ise hem Allah'a hem insanlara yapılır. Hamd sadece dille yapılırken, şükür hem dille hem diğer uzuvlarla yapılır. Hamd, övmeyi ve övüleni sevmeyi gerektirir. O'nu seven ve onu övmeyen ona hamd etmiş olmaz. Allah Teâlâ hiçbir yönden eksiği bulunmayan bütün kemal sıfatlara sahip sevmeye ve övülmeye layıktır. Kullar onu layıkıyla hamd etmekten acizdirler.³⁵⁰

İbn Kayyim hamîd ismini şöyle açıklamıştır:

Hamîd, övülmeyi gerektirecek sıfatlara ve sebeplere sahip olan ve hamd edilmeyi hak edendir. Hiç kimse O'na hamd etmese bile O, yine de hamda layık olandır. O zâtıyla

³⁴⁵ İbn Manzur, *Şerhu Esmâilahi'l-Hüsnâ*, s. 105.

³⁴⁶ Zeccâc, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 55.

³⁴⁷ Fatıha, 1/2.

³⁴⁸ Zeccâc, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 55; Hattâbî, *Şe'nü'd-Duâ*, s. 78; Halîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 202.

³⁴⁹ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 262.

³⁵⁰ Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 353.

övünen ve kendisini övendir. Mahmûd, hamd edenlerin kendisine hamd ettiği ve övdüğüdür. Mecîd (yüce) Mücemmed (yüceltilen), Kebîr (büyük) Mûkebberr (büyük görülen), Azîm (ulu) Muazzam (ululanan) da böyledir. Hamd ve mecd, her ikisi de tamamıyla yüce Allah'a aittir"³⁵¹

Hamd kavramı Kur'an-ı Kerîm'de altmış bir yerde geçmektedir. el-Hamîd ismi ise, on âyette "Gani", üç âyette "Azîz", bir âyette "Mecîd", bir âyette "Hakîm", bir âyette de "Velî" ismiyle birlikte Allah'a nispet edilmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de beş sûre hamd ile başlamaktadır.

İnsanlar Allah'a hamd ettiği gibi, melekler, cinler, hayvanlar, bitkiler de Allah'a hamd etmektedirler. Kâinata ne varsa hepsi Allah'ın kudreti, ilmi, yüceliği karşısında boyun eğmiş ve Allah'ı tesbih eder haldedir.³⁵² Hz. Peygamber de namazın sonunda salât ve selâmdan sonra إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ "Sen hamîdsin, mecîdsin" diye dua edilmesini tavsiye etmiştir.³⁵³

3.5. Allah'ın Kudretini İfade Eden İsimler

Bu bölümde Allah'ın gücünü, kuvvetini, kudretini, her şeyin sahibi ve yöneticisi oluşunu ifade eden isimler tahlil edilecektir. Bu isimler; el-Kâdir, el-Muktedir, el-Kâvi, el-Metîn, el-Azîz, el-Mu'iz, el-Müzill, el-Cebbâr, el-Kahhâr, el-Vâcid, el-Melik, el-Mâlikü'l-Mülk, el-Ganî, el-Muğnî, el-Celîl, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, el-Vâris, el-Vâsî'dir.

3.5.1. el-Kâdir, el-Muktedir

قَدَرَ kökünden ism-i fâil olarak türemiş olan kâdir kelimesi; güç yetirmek, hükmetmek, tanzim etmek, hazırlamak, planlamak, ölçülü yapmak ve miktarını belirlemek, kıyaslamak, yüceltmek, tedbir almak, kıymetini bilmek, rızkı daraltmak, zengin ve kuvvetli olmak gibi anlamlara gelir.³⁵⁴

El- Kâdir ismi Allah'a nispet edildiğinde her şeye gücü yeten, aciz olmayan, istediğini istediği gibi yapabilen, her şeyi belli bir plan ve ölçüye göre takdir edendir. Bu isim Kur'ân-ı Kerîm'de yedi âyette müfred,³⁵⁵ beş âyette de cemî sigasıyla

³⁵¹ İbn Kesîr, vd. , *Esmâullahi'l- Hüsnâ*, s. 121.

³⁵² Mümin, 40/7.

³⁵³ Buhârî, "Deavât", c. 7, 33, s. 157; Nesâî, "Nuut", c. 4, 6, s. 396.

³⁵⁴ İbn Manzur, *Şerhu Esmâilahi'l-Hüsnâ*, ss. 121-122; İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, c. 7, s. 262; İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, ss. 1182-1183.

³⁵⁵ el-En'âm, 6/37, 65; el-İsra, 17/99; Yâsîn, 36/81; el-Ahkâf, 46/33; el-Kiyâme, 75/40; Târik, 86/8.

(kâdirûn)³⁵⁶ Allah'a nispet edilmektedir. el-Kâdir ismi geçtiği bütün âyetlerde "عَلَى" edatı ile kullanılarak Allah'ın güç ve kudretinin her şeye yettiğini ve hiçbir zaman âciz olmayacağını ifade etmiştir.³⁵⁷

Gazzâlî el-Kâdir ismini "dilerse yapan, dilemezse yapmayan zât" diye tanımlayarak Allah'ın iradesine dikkat çeker. Bu isimde "mutlak yapar" şartının olmadığını belirterek, Allah'ın dilerse hemen kıyâmeti vuku buldurmaya kâdir olduğunu, bununla birlikte bunu irade etmemiş olmasını yine kendi tayin eylediği bir vakitte gerçekleştirecek olmasına bağlar. Ayrıca insanın da bir kudrete sahip olduğunu ancak bu kudretin noksan olduğunu zikreder. İnsanın gücü ve kudreti sınırlıdır. Kulun kudretinin olduğu fiilleri ve o fiillerin sebeplerini yaratan da Allah'tır. Kul yaratmaya kâdir değilken Allah Teâlâ mevcudâtı tek başına ve kimsenin yardımına muhtaç olmadan yaratır. Allah mutlak Kâdir ve şâni yüce olandır.³⁵⁸

Aynı kökten türeyen muktedîr kelimesi iftiâl babından gelmesi sebebiyle daha mübalağalı ve kapsamlı bir mana ifade eder. Zeccâc, bu mana zenginliğinin sebebini; "aynı kökten gelen kelimelerin harfleri arttıkça anlamları da güçlenir" şeklinde açıklar.³⁵⁹ "Gücü yettiği fiilen sabit olan" anlamına gelen muktedîr kelimesi Allah'a izafe edildiğinde; "bir işi gerçekleştirmeye fiilen güç yetiren" manasını ifade eder.³⁶⁰

Hattâbî el-Muktedîr ismini: "Bu isim hiçbir şeyin Allah'ı aciz bırakamayacağına delalet eder. Hiç kimse kuvvet ve şiddet yoluyla kendisine karşı çıkamaz ve O'na mani olamaz. O, tam ve kâmil kudret sahibidir." şeklinde açıklarken Halîmî de "kâdir olduğu fiili icra etmek suretiyle kudretini bilfiil ortaya koyan" şeklinde tanımlar.³⁶¹

Kur'ân-ı Kerîm'de el- Muktedîr ismi üç âyette Allah'ı nitelemektedir. Bunlardan birinde "azîz",³⁶² birinde "melîk"³⁶³ ismiyle, diğerinde ise tek başına

³⁵⁶ el-Mü'minûn, 23/18; el-Meâric, 70/40; el-Kıyâme, 75/4; el-Mürselât, 77/23.

³⁵⁷ Yurdagür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 205.

³⁵⁸ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 271; Mâturîdî, *Kitâbu't- Tevhîd*, s. 232.

³⁵⁹ Zeccâc, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 59.

³⁶⁰ İbn Manzûr, *Şerhu Esmâilahi'l-Hüsnâ*, ss. 121-122; İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, ss. 1182-1183.

³⁶¹ Hattâbî, *Şe'nü'd-Duâ*, s. 86; Halîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 194.

³⁶² el-Kamer, 54/42.

³⁶³ el-Kamer, 54/55.

gelerek³⁶⁴ “Allah’ın her şeyin üzerinde mutlak iktidar sahibi olduğu” vurgulanmıştır. Bir âyette ise “muktedirûn” şeklinde çoğul olarak zikredilmiştir.³⁶⁵

Birçok hadis rivayetinde de Allah’a nispet edilen el-Kâdir ismi Hz. Peygamber’in bir işe karar verileceği sırada sonunun hayırlı olması amacıyla yapılmasını tavsiye ettiği duâda Allah’ın kudreti şöyle zikredilmiştir: “Allahım! Senden, senin ilim ve kudretinden hayır beklerim. Senin büyük lütfundan talep ederim. Sen kâdirsin, benim gücüm yetmez; sen bilirsin ben bilmem; sen bütün gizlilikleri bilensin.”³⁶⁶

3.5.2. el-Kavî

Kavî kelimesi, sözlükte güçlü ve kuvvetli olmak anlamındaki kuvvet mastarından türemiştir. Her şeyin üstesinden gelen, hiçbir şekilde acze düşmeyen anlamlarına gelen bu isim, Kur’ân-ı Kerîm’de kudret kavramı ile de eş anlamlı olarak kullanılmıştır. "عَلَى" fiili "قَوِيَ" edatı ile kullanıldığında “gücü yetti” anlamına gelir.³⁶⁷ Kuvvet kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de fizikî ve manevî kuvvet³⁶⁸, hâricî destek³⁶⁹ ve ilahi kudret³⁷⁰ manalarında kullanılmıştır.³⁷¹

el-Kavî ismi Allah’a nispet edildiğinde, “her şeye gücü yeten, çok güçlü, kuvveti tam olan ve asla acizliği kabul etmeyen” anlamlarına gelir.³⁷² Kur’ân-ı Kerîm’de dokuz âyette Allah’ı niteleyen el-Kavî ismi, iki âyette “şedîdü’l-ikâb” (cezası çetin olan) terkibiyle³⁷³, yedi âyette ise “azîz”³⁷⁴ (yegâne galip) ismiyle beraber kullanılmıştır.

el-Kavî olan Allah; güç, kuvvet, otoritenin tamamını elinde bulundurandır. Kullarında bulunan güç ve kudret ise sınırlıdır ve devamlılık arz etmez. Bu isim aynı zamanda, Allah’ın kullarına “kuvvet veren” vasfını da içermektedir.³⁷⁵

³⁶⁴ el-Kehf, 18/45.

³⁶⁵ ez-Zuhuruf, 43/42.

³⁶⁶ Buhârî, “Teheccüd”, 25, “Tevhîd”, 10; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 31.

³⁶⁷ Zeccâc, *Esmâillahi’l-Hüsnâ*, s. 54; İsmail Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 160.

³⁶⁸ Fussilet, 41/15; Meryem, 19/12.

³⁶⁹ Hûd 11/80; en-Neml, 27/33.

³⁷⁰ el-Bakara, 2/165; el-Kehf, 18/39.

³⁷¹ İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, ss. 1248-1250.

³⁷² Kâşânî, *İlmü’l-Yakîn fi Usuli’d-Dîn*, c. 1, s. 136; Zeccâc, *Esmâillahi’l-Hüsnâ*, s. 54.

³⁷³ el-Enfâl, 8/52; el-Mü’min, 40/22.

³⁷⁴ Hûd, 11/66; el-Hacc, 22/40, 74; el-Ahzâb, 33/25; eş-Şûrâ, 42/19; el-Hâdîd, 57/25; el-Mücadele, 58/21.

³⁷⁵ Topaloğlu, “Kavî”, DİA, c. 25, Ankara 2002, s. 68.

Hattâbî, el-Kavî ismini şöyle açıklar: “Kavî, Kâdir anlamında olabileceği gibi, herhangi bir şekilde acizliğin kendisine hâkim olamadığı tam ve mutlak güç sahibi anlamında da olabilir. Allah’ın dışındaki varlıklar her ne kadar güç sahibi olarak nitelenseler de, bunların güçleri sınırlı ve sonludur.”³⁷⁶

Hadis metinlerinde de Allah’a nispet edilen kavî ismi hem fiil hem de masdar haliyle karşımıza çıkmaktadır. Müslümanlar arasında yaygın olarak kullanılan “lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah” ifadesi de birçok hadis kaynağında geçmektedir.³⁷⁷

3.5.3. el-Metîn

Sözlükte kuvvetli, sert ve dayanıklı olmak anlamlarına gelen metânet masdarından türeyerek feil vezninde karşımıza çıkan metîn kelimesi çok güçlü ve sağlam demektir. “Metn” kelimesi Arapça’da sırt anlamında kullanılır. “Metentühü” ‘sırtına vurdum’ demektir.³⁷⁸ Pazusu güçlü ve kuvvetli olan kimselere metîn demişlerdir. Ayrıca sert ve yüksek olan araziye de “metin” ismini verirler.³⁷⁹

Metîn ismi Allah’a nispet edildiğinde, “fiillerini gerçekleştirmede kendisine herhangi bir meşekkat, külfet ve yorgunluk ulaşmayan” demektir.³⁸⁰ el-Metîn olan Allah; çok güçlüdür, O’nda gevşeme, za‘fiyet ve acizlik bulunmaz. Kuvvet ve iktidarı şiddetli olandır.³⁸¹ O’nun yaptığı işlere hiçbir varlığın gücü kuvveti yetmez. Mü’min kullarına destek olan, onlara güç kuvvet verendir.

el-Metîn ismi Kur’ân-ı Kerîm’de yalnızca bir âyette Allah’ı nitelemektedir.³⁸² Bu âyette geçen “metîn” ismini bazı âlimler, yine âyette geçen kuvvet kelimesinin sıfatı olarak okumuşlardır. Fakat Taberî, gerek gramer kuralları gerekse çoğu âlimin ittifak ettiği anlayış sebebiyle bu ismin Allah’a nispet edilmesi gerektiğini ifade eder.³⁸³

³⁷⁶ Hattâbî, *Şe’nü’l-Duâ*, s. 77.

³⁷⁷ Buhârî, “Ezân”, 7; “Teheccüd”, 21; Müslim, “Salât”, 12; “Mesâcid”, 139.

³⁷⁸ İbn Manzûr, *Şerhu Esmâilahi’l-Hüsna*, s. 101; İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, ss. 1359; Zeccâc, *Esmâillahi’l-Hüsna*, s. 55.

³⁷⁹ Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 347.

³⁸⁰ Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, s. 194; Hattâbî, *Şe’nü’l-Duâ*, s. 77.

³⁸¹ Kâşânî, *İlmü’l-Yakîn fi Usuli’d-Dîn*, c. 1, s. 136.

³⁸² Zâriyât, 51/58.

³⁸³ Ebû Ca’fer et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kur’ân*, Dâru Âlimi’l-Kutub, c. 27, Beyrut 2003, ss. 17-18.

Mâtürîdî, el-Metîn ismiyle Allah'ı ancak mahlukâtın sahip olmadığı ve idrâkenden aciz kaldığı bir metânetle vasıflandırmayı mümkün görür.³⁸⁴ Hâlîmî ise bu ismi şöyle açıklamıştır: “Metîn güç ve kuvveti azalmayan, güçsüz düşmeyendir. Bu durum yalnızca Allah için geçerlidir, onun dışındaki bütün varlıklar zamanla güçlerini kaybeder ve zayıf düşerler. Bu durum Allah için imkânsız, kullar için mümkündür.”³⁸⁵

Gazzâlî el-Metîn ismi ile el-Kavî isminin yakın anlamlı olduğuna işaret ederek bu iki ismi şu şekilde açıklamıştır: “Kavî bütün mümkinâtı etkileyen, Metîn ise, dıştan gelebilecek hiçbir etkiyi kabul etmeyendir. Şâni yüce olan Allah, kudretinin tam ve kâmil olması bakımından Kavî, kuvvetinin şiddeti bakımından da Metîn'dir.”³⁸⁶

3.5.4. el-Azîz, el-Mu'iz

Sözlükte kâdri yüce, şerefli, güçlü, kuvvetli, kerim ve cömert olmak anlamlarındaki كَزَّعْ kökünden türeyen azîz kelimesi, zayıfken kuvvetlenmek, güçlenmek, şâni yüce olmak, az ve nadir olmak gibi manalara gelmektedir. Ayrıca erişilmesi, zarar verilmesi imkânsız, hiçbir zaman mağlup edilemeyen, eşi ve benzeri olmayan anlamlarına da sahiptir.³⁸⁷ Mısır ve İskenderiye krallarına azîz diye hitap edilmiştir. Sert ve kazılması imkânsız araziye de azâz denmiştir.³⁸⁸

Azîz ismi Allah'a nispet edildiğinde “değerli, üstün, güçlü, her şeyin üstesinden gelen aciz olmayan, yegâne galip” demektir. Zeccâc, azîz ismine; “şiddet ve galebe” manası vermiştir ve bu ismi şöyle açıklamıştır: “Allah öyle Azîz'dir ki, her şeye galiptir, bütün azîzler onun izzeti karşısında zilleti kabul etmek zorundadır.”³⁸⁹ Fahrüddin er-Razî ise el-Azîz ismine iki mana vermiştir: Bunlardan biri, her şeye galip gelen, diğeri ise eşi benzeri olmayandır.³⁹⁰

el-Azîz ismi Kur'ân-ı Kerîm'de çokça geçen isimler arasında yer alır. Doksan kadar âyette Allah'ı niteleyen bu isim başka isimlerle birlikte zikredilmiştir. Kırk yedi yerde Hakîm ismi ile birlikte gelen Azîz ismi, Kavî, Hamîd, Rahîm, Alîm,

³⁸⁴ Koşar, *İmam Mâtürîdî'de Esmâ-i Hüsnâ*, s. 53.

³⁸⁵ Hâlîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 199.

³⁸⁶ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 258.

³⁸⁷ İbn Manzur, *Lisânü'l Arab*, ss. 227-228; Tahir Ahmed ez-Zavî, *Tertibü'l-Kâmusi'l-Muhit*, c. 3, Kahire 1973, s. 215.

³⁸⁸ Askerî, *el-Furuk fi'l-Luğa*, s. 173.

³⁸⁹ Zeccâc, *Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, s. 33.

³⁹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 2, s. 264.

Gafûr, Gaffâr, Vehhâb, Kerîm, Cebbâr ve Zü'ntikam isimleriyle de zikredilmiştir. Azîz ismi ile bu isimler arasında birbirini teyit etme ve dengeleme münasebeti vardır.³⁹¹

Gazzâlî el-Azîz ismini şöyle ifade etmiştir: “Azîz, benzeri az bulunan, kendisine şiddetle muhtaç olunan ve ulaşılması zor olandır. Bu üç anlamı kendinde toplamayan kimseye Azîz ismi verilmez.”³⁹²

Aynı kökten if'âl babına girerek ism-i fâil şeklinde türeyen Mu'iz ismi, “aziz kılan” demektir. Bu isim Allah'a izâfe edildiğinde ise; “dilediği kimseyi yücelten, güçlü ve değerli kılan” anlamlarına gelir.³⁹³

el-Mu'iz ismi, Kur'ân-ı Kerîm'de isim formunda geçmemekle birlikte esmâ-i hüsnâ hadislerinde Allah'ın ismi olarak zikredilmiştir. Bu isim aynı zamanda hadislerde karşıt anlamı olan “Müzil” ismi ile müzdevice* isimler grubunda yer alır.³⁹⁴

Hattâbî el- Mu'iz ismini şöyle açıklar: “Mu'iz düşmanlarına karşı dünyada dostlarına destek verip onları üstün kılan, ahirette de onları en güzel şekilde ağırlayıp aziz kılandır.”³⁹⁵ Halîmî ise bu isme “nimet ve ihsan sebeplerini kolaylaştıran” şeklinde anlam vermiştir.³⁹⁶

Gazzâlî el-Mu'iz ismini “mülkü dilediğine verip alandır” şeklinde anlam vermiş ve: “Hakiki mülk, muhtaç olma zilletinden kurtulmak, nefsânî ve şehvânî arzuları ve kusurları kırmak ve cehâlet sağırlığını ortadan kaldırmakla mümkün olur. Allah'ın aziz kıldığı mü'min kimselerin vasıfları bunlardır.” şeklinde açıklamada bulunmuştur.³⁹⁷

Esmâ-i hüsnâ'yı dualarında sık sık zikreden Hz. Peygamber'in gece kalktığında şöyle dua ettiği bildirilmiştir:

³⁹¹ Topaloğlu, “Azîz”, *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, s. 331.

³⁹² Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 139.

³⁹³ Topaloğlu, “Muiz”, *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 94.

* Allah'ın bazı isimleri müzdevicedir, yani birbirine anlam bakımından zıt isimlerden oluşur. İsimlerin anlamlarının daha kolay anlaşılması için esmâ-i hüsnâ alanında yapılan çalışmalarda bu yöntem kullanılmıştır.

³⁹⁴ Zeccâc, , *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 41.

³⁹⁵ Hattâbî, *Şe'nü'd-Duâ*, s. 58.

³⁹⁶ Halîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 208.

³⁹⁷ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 174.

"لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ"

“Çok bağışlayan, hükmünde galip olan, yerin göklerin ve her ikisi arasında bulunanların Rabbi olan, yenilmeyen ve daima galip olan bir tek Allah’tan başka ilah yoktur.”³⁹⁸

3.5.5. el-Müzill

Sözlükte hor, hakir görülmek, zayıf olmak, boyun eğmek anlamlarına gelen ve izzetin zıttı olan zillet masdarından türeyerek if’âl babından ism-i fâil olan müzil kelimesi, “zelil eden, alçaltan, düşüren, hor ve hakir eden manalarına gelir.”³⁹⁹

Bu isim Zât-ı İlâhiyyeye nispet edildiğinde, “dilediği kimseyi alçaltan, hor ve hakir duruma düşüren, rezil eden” anlamlarına gelir.⁴⁰⁰ Müzil ismi de Mu‘iz ismi gibi Kur’ân-ı Kerîm’de isim formunda geçmemekte, türetildiği kökün fiil formu Allah’a izâfe edilmektedir: “De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kâdirsin.”⁴⁰¹

el-Müzill olan Allah, dostlarını aziz kılarken, düşmanlarını zelil kılar. O, ahirette kâfirleri⁴⁰² ve günahkârları⁴⁰³ ve hatta günahkârlara meyleden münafıkları zillet içinde bırakacak, iman edip salih amel işleyen kullarını ise, zillete bulaştırmayacaktır.⁴⁰⁴ Allah inanan kullarını kendisine itaat ve ibadetle şereflendirmiş, inanmayanları ise samimiyetsizlikle, gösteriş ve riyayla, nefislerinin arzu ve isteklerine uymakla zelil kılmıştır.⁴⁰⁵

Hattâbî, el-Müzil ismini şöyle açıklamaktadır: “Müzil, inkâr edenleri dünyada kölelikle, cizye vermekle ve alçaltmakla zelil kılan, ahirette de onları cezalandırmakla ve ebediyen cehennemde kalmakla zelil kılandır.”⁴⁰⁶

Gazzâlî ise zelilin tanımını yaparak Allah’ın Müzil oluşu hakkında şunları söylemiştir:

³⁹⁸ Nesâî, “Nuut”, 17, c. 14, 400.

³⁹⁹ İbn Manzûr, *Şerhu Esmâilahi'l-Hüsnâ*, s. 60.

⁴⁰⁰ Topaloğlu, “Muiz”, *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 95.

⁴⁰¹ Âl-i İmrân, 3/26.

⁴⁰² el-Kalem, 68/43; el- Meâric, 70/44.

⁴⁰³ Yunus, 10/27.

⁴⁰⁴ Yunus, 10/26.

⁴⁰⁵ İbn Kesir, vd. , *Esmâullahi'l- Hüsnâ*, ss. 317-318.

⁴⁰⁶ Hattâbî, *Şe'nü'd-Duâ*, s. 59.

Allah bir kimseyi insanlara muhtaç olacak şekilde gözünü onların elindekine diktirmiş, ihtiyaç miktarıyla kanaat edemeyecek derecede kendisine bir hırs vermiş ve nefesine aldanıp cehalet karanlığında kılacak şekilde onu alçaltmış ise, işte onu hakîr etmiş ve azîzlik elbisesini kendisinden soymuştur. İşte bu, şâni yüce Allah'ın kudretinin bir neticesidir. O dilediğini aziz, dilediğini zelil yapar.⁴⁰⁷

3.5.6. el-Cebbâr

Cebr kelimesinin sözlükte birçok anlamı bulunmakla beraber asıl manaları şunlardır: “Kırık kemiği yerine getirerek tedavi etmek, bozuk olan bir şeyi ıslah edip düzeltmek, bir kimseyi fakirlikten kurtarıp zenginleştirmek, birine bir işi zor kullanarak yaptırmak.” Cebbâr kelimesi ise cebr kökünden türemiş mübalağalı ism-i fâildir. Bu sözlük anlamlarına göre cebbâr; “kırık dökük ve bozuk olan şeyleri düzeltip onaran, her şeyi tasarrufu altına alan ve iradesini her durumda yürüten” demektir. Bunlardan başka zalim, zorba, gaddar, kahredici, kibirli merhametsiz ve baskıcı anlamlarına da gelir.⁴⁰⁸

Zeccâc, Esmâillahi'l-Hüsnâ adlı eserinde Araplar'ın, alabildiğince boyu olup yükselen hurma ağacına da elin erişemediği yükseklikte olduğu için cebbâr dediklerini kaydetmiştir. Dolayısıyla bu kullanımdan cebbâr kelimesinin “ulaşılamayacak derecede azâmet ve ceberût sahibi” anlamında da kullanıldığını zikretmiştir. Cebbâr kelimesine ise şöyle mana vermiştir: “Cebbâr, insanlardan diğer insanları dilediği şeye zorlayan zorba kişidir. Yüce Allah'ın Cebbâr ismi ise, o kırık kemikleri düzelter ve fakiri zenginleştiren demektir.”⁴⁰⁹

Cebbâr ismi Arap literatüründe iki zıt anlamı içerisinde barındıran kelimelerdendir. Şöyle ki bu isim Allah'a nispet edildiğinde, “dilediğini zorla yaptıran, kendisi hiçbir şeye zorlanmayan, asi ve azgın kullarını kahreden, emir ve yasaklarını kullarına yaptırmaya gücü yeten, aynı zamanda yaraları saran, tedavi eden, dertlere derman olan, kırıkları onaran, yoksullara rızık veren, yarattıklarının işlerini düzene koyan” anlamlarına gelir. Bu isim kullar için kullanıldığında ise, bencil, zorba, asi, başkasına hak tanımayan, Allah'a karşı boyun eğmek istemeyen, azgın ve sınır tanımaz anlamlarına gelir.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, ss. 174-175.

⁴⁰⁸ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, c. 4, ss. 113-114; İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, ss. 302-303.

⁴⁰⁹ Zeccâc, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, ss. 34-35; Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, s. 240; Hattâbî, *Şe'nü'd-Duâ*, s. 48.

⁴¹⁰ Topaloğlu, “Cebbâr”, *DİA*, c. 7, İstanbul 1993, s.181; Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 166.

el-Cebbâr isimi Kur’ân-ı Kerîm’de on âyette geçmektedir. Yalnızca bir âyette diğer isimlerle birlikte Allah’ı nitelemektedir.⁴¹¹ Diğer dokuz âyette ise, beşer için Allah’a boyun eğmek istemeyen, zorba, bencil gibi yergi ifade eden manalar taşır.⁴¹²

Elmalılı Hamdi Yazır, Cebbâr isminin iki manaya geldiğini, bunlardan birinin “kullarının eksiklerini tamamlayan, ihtiyaçlarını gideren, işlerini düzelten” diğerinin ise, “dilediğini zorla yaptırmaya kâdir olan, hükmüne karşı çıkma ihtimali bulunmayan” olduğunu ifade eder. Çoğu müffesirin de ilk manada birleştiğini kaydeder.⁴¹³

Halîmî’ye göre el-Cebbâr isminde, Allah’ın hem yaratma hem de yaratılanı idare etme vasfı vardır. O, Cebbâr ismini “cebirle yapan ve kullarının durumunu düzelten” şeklinde tanımlar.⁴¹⁴ Fahrüddin er-Râzi ise bu isme: “Yaratılmışların halini iyileştiren, hakkı galip getiren, her güçlüğü kolaylaştıran ve her kırığı onaran” anlamlarını verir.⁴¹⁵

Cebr kökünden türemiş sözcüklerin hadislerde de kullanıldığını görmekteyiz. Nitekim Hz. Peygamber namazlarında iki secde arası okuduğu şu duada aynı kökün emir sigasını zikrederek şu şekilde niyaz ederdi:

"اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَاهْدِنِي، وَاجْبُرْنِي، وَعَافِنِي، وَارْزُقْنِي، وَرَفِّعْنِي"

“Allahım! Beni bağışla, bana mehamet et, bana hidayet et, beni güçlendir, zayıflığımı ortadan kaldır, bana afiyet ver, beni rızıklandır ve beni yücelt.”⁴¹⁶

3.5.7. el-Kahhâr

Kahhâr ismi, “üstün olmak, galip gelmek, hükmetmek, yenilmez güce sahip olmak ve zorla istediğini yaptırmak” anlamlarına gelen kahr kökünden türemiştir. “Kahr” kelimesi aynı zamanda “eti suyu çıkıncaya kadar pişirmek” anlamında da kullanılmaktadır. Mübalağa kalıbında gelen bu isim, “gücü ve kuvveti her şeyi

⁴¹¹ el-Haşr, 59/23.

⁴¹² el-Mâide, 5/22; Hûd, 11/50; İbrahim, 14/15; Meryem, 19/14, 32; eş-Şuarâ, 26/130; el-Kasas, 28/19; el-Mü’min, 40/35; Kâf, 50/45.

⁴¹³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 6, ss. 4872-4873.

⁴¹⁴ Halîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 204.

⁴¹⁵ Râzî, *Levâmi’u’l-Beyyinât fî Şerhi Esmâillâhi ve’s-Syfât*, s. 207.

⁴¹⁶ Tirmizî, “Salât”, 95; İbn Mâce, “İkâmet”, 23.

kuşatan, mağlup edilemeyen, yegâne kudret ve tasarruf sahibi” demektir.⁴¹⁷ Kakhâr isminin türemiş olduğu kahr kavramı, dil bilimciler ve âlimlerin çoğu tarafından; “boyun eğdirip, üstün gelmek” (tezlîl ve galebe) olarak kabul edilmiştir.⁴¹⁸

Fahrüddîn er-Râzî ise aynı kavramı; “zor kullanmak ve mecrasından çıkarmak suretiyle bir şeye boyun eğdirmek” şeklinde tanımlamış ve bu ismi Allah’a izâfe edildiği takdirde; “başkasını ilâhi iradenin dışında iş yapmaktan alıkoymak ve kendi iradesince hareket etmekten kişiyi men etmek” şeklinde anlamak gerektiğini ifade etmiştir.⁴¹⁹

el-Kakhâr ismi Kur’ân-ı Kerîm’de altı âyette Allah’ı nitelemektedir. Bu âyetlerin hepsinde el-Vâhid ismi ile birlikte zikredilen el-Kakhâr ismi, dört âyette⁴²⁰ şirk anlayışına karşı tevhid inancını pekiştirmek, diğer iki âyette⁴²¹ ise kıyamet gününe dikkat çekmek amacıyla zikredilmiştir.

Halîmî, bu isme; “hiçbir şekilde mağlup edilemeyen ve üstün gelinemeyen” manasını verirken; Allah’ın bu ismiyle, bazen yarattıklarını ağır ve üzücü imtihanlara tâbi tutabileceğini fakat hiçbir varlığın O’nun takdirinin dışına çıkamayacağını ifade eder.⁴²² Hattâbî ve Zeccâc ise, el Kakhâr ismini: “Haddini aşır kendisine isyan eden zorba ve azgın kulları azap ve ceza ile muamele eden, diğer bütün canlıları ise ölümle yok etmek suretiyle onlar üzerinde mutlak galip olandır” şeklinde açıklamışlardır.⁴²³

Allah’ın Kakhâr ismini sadece azap eden şeklinde anlamak eksik ve hatalı olur. Kahr kavramının zıttı lütuftur. Kakhâr olan Allah aynı zamanda sonsuz lütf sahibidir. Kullar yapıp ettikleriyle Allah’ın kahrından ve lütfundan nasiplenirler. Her hükmünde âdil olan Allah’ın, hükümlerine karşı çıkan kimselere hak ettikleri cezayla karşılık vermesi azap etmesi şeklinde değil, hükmünde âdil olması şeklinde anlaşılmalıdır. Bu durumda kulların yapması gereken ise, Allah’ın kahrına sebebiyet verecek fiil ve davranışlardan kaçınarak, daima lütfunu talep etmektir.⁴²⁴

⁴¹⁷ İbn Manzur, *Şerhu Esmâillahi’l-Hüsnâ*, s. 45; İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 1237; Zeccâc, *Esmâillahi’l-Hüsnâ*, s. 38.

⁴¹⁸ Topaloğlu, “Kakhâr”, *DİA*, c. 24, İstanbul 2001, s. 169.

⁴¹⁹ Râzî, *Levâmi’u’l-Beyyinât fî Şerhi Esmâillâhi ve’s-Sıfât*, s. 229.

⁴²⁰ Yûsuf, 12/39; er-Râd, 13/16; Sâd, 38/65; ez-Zümer, 39/4.

⁴²¹ İbrâhim, 14/48; el-Mü’min, 40/16.

⁴²² Halîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 202.

⁴²³ Zeccâc, *Esmâillahi’l-Hüsnâ*, s. 38; Ebû Süleyman el-Hattâbî, *Şe’nü’d-Duâ*, s. 53.

⁴²⁴ Yurdağür, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 103.

Gazzâlî, el-Kahhâr ismini açıklarken “Allah’ın düşmanlarını zelîl etmek ve öldürmek suretiyle kahrettiğini, O’nun kahrının ve kudretinin altında bütün varlıkların aciz kaldığını” ifade eder.⁴²⁵

Hiz. Aîşe’den rivayet edilen bir hadiste, Hiz.Peygamber’in gece kalktığında Allah’ın diğler isimleri ile birlikte Kahhâr ismini de zikrettiğı duası şöyledir:

“Çok bağışlayan, hükmünde galip olan, yerin göklerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi olan, yenilmeyen ve daima galip olan bir tek Allah’tan başka ilah yoktur.”⁴²⁶

3.5.8. el-Vâcid

Vâcid kelimesi, sözlükte “bulmak, bilmek, istediğini elde etmek, üzûlmek, öfkelenmek, çok sevmek, zengin ve mâlik olmak” gibi manalara gelen vecd kökünden türemiştir. İsm-i fâil kalıbında gelen bu sözcük; “bilen, bulan, seven, zengin ve mâlik” olan demektir. Bu isim Allah’a nispet edildiğinde ise, “kendisine darlık, fakirlik ve acizlik ulaşmayan, hiçbir şeye muhtaç olmayan, her şeyin sahibi, her şeye gücü yeten” anlamlarına gelir.⁴²⁷

Zeccâc, el-Vâcid ismini zengin anlamındaki ganî ismiyle eş anlamlı kabul etmiş ve: “hiçbir şeye muhtaç olmayan, her şeyden müstağni olan” şeklinde tanımlamıştır.⁴²⁸ Bu tanımına delil olarak ise şu âyet-i kerîmeyi zikretmiştir: “İşte sizler Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz. Ama içinizden cimrilik yapanlar var. Ancak kim cimrilik ederse bilsin ki, o kendisine cimrilik etmektedir. Zira Allah ganî, siz ise fukarasınız”.⁴²⁹

Bu ismin, ganî ismiyle aynı anlamda olduğunu düşünen bir diğler kişi de Hattâbî’dir. O, el-Vâcid ismine; “kullarının taleplerini yerine getirmekten hiçbir şekilde yüksünmeyen” manasını vermiştir.⁴³⁰

⁴²⁵ Gazzâlî, *el-Maksadül’ Esnâ Şerh-u Esmâillâhil’Hüsnâ*, s. 155.

⁴²⁶ Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, “Nuut”, 17, c. 4, s. 400.

⁴²⁷ Topaloğlu, “Vâcid”, *DİA*, c. 42, İstanbul 2012, s. 409; İbn Manzur, *Şerhu Esmâilahi’l-Hüsnâ*, s. 114; İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 1539.

⁴²⁸ Zeccâc, *Esmâillahi’l-Hüsnâ*, s. 57.

⁴²⁹ Muhammed, 47/38.

⁴³⁰ Hattâbî, *Şe’nü’d-Duâ*, s. 81.

Halîmî ise, el-Vâcid ismini; “hiçbir şey kendisinden gizli kalmayan, istediğini istediği an huzurunda bulan, kendinden kaçış ve kurtuluşun mümkün olmadığı zât” şeklinde açıklamıştır.⁴³¹

el-Vâcid ismi Kur’ân-ı Kerîm’de geçmemektedir. Bununla beraber türemiş olduğu fiilin çeşitli âyetlerde Allah’a nispet edildiği görülmektedir. Bu fiil kimi âyette “bilmek ve bulmak”⁴³² kimi âyette ise “güç yetirmek”⁴³³ ve “zengilik”⁴³⁴ anlamında kullanılmıştır.

Vâcid kelimesini fâkîd (yitiren, elde edemeyen, arzusuna ulaşamayan) kelimesinin zıttı olarak tanımlayan Gazzâlî, bu ismin Allah’ı nitelediğinde şu manaya geldiğini açıklar: “Vâcid, kendisi için lüzumlu olan şeylerin hiçbirinden mahrum olmayan demektir. Ulûhiyyet sıfatları ve bunların kemâli hususunda kendisine gerekli olan her bir şey şanı yüce olan Allah’ın zâtında mevcuttur. Bu itibarla o, Vâcid’dir. Yine o, mutlak Vâcid’dir. Ondaki başkası her ne kadar kemâl sıfatlarına ve bu sıfatların esbâbına sahip ise de diğer birçok şeye sahip değildir.”⁴³⁵

3.5.9. el-Melik, el-Mâlikü’l-Mülk

Sözlükte “sahip olmak, hükmetmek, istila etmek, elinin altında bulundurup tek başına tasarruf etmek” anlamlarına gelen مَلِكٌ (mülk) kökünden türemiştir. Melik kelimesi ise; hükümdar, yönetici, sahip demektir. Bu isim sıfât-ı müşebbehe kalıbında türemiş olup devamlılık ve mübalağa ifade etmektedir. Melik ismi Allah için düşünüldüğünde bu özelliğin Allah’ta devamlı ve her konuda var olduğunu bildirir. Arapça’da; hanımını yönetmesi, idare etmesi anlamında koca hükümdara benzetilmiş ve bu anlamda melik olarak isimlendirilmiştir.⁴³⁶

Ragıp el-İsfâhânî, Melik isminin manasını açıklarken “mülk” ve “milk” mastarlarını ayrı ayrı ele almış bu ismin “mülk” mastarından türediği görüşünün baskın olduğuna dikkat çekmiştir. “Mülk” daha kuvvetli bir anlama sahiptir. Bununla birlikte aynı kökten gelen mâlik ve mâlikü’l-mülk ismi ise “milk” mastarından türemiştir. Mülk kökü özellikle “akıl sahipleri canlılara emir ve yasaklarıyla

⁴³¹ Halîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 198.

⁴³² Tevbe, 9/5.

⁴³³ Nisâ, 4/43.

⁴³⁴ Talâk, 65/6.

⁴³⁵ Gazzâlî, *el-Maksadül’ Esnâ Şerh-u Esmâillâhil’Hüsnâ*, s. 268.

⁴³⁶ İsfâhânî, *el-Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 1392; Zeccâc, *Esmâillâhi’l-Hüsnâ*, s. 30; Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, ss. 43-44.

hükmetmeyi” ifade ettiğinden, insanların yönetimi için melik, diğer bütün varlıkların tasarrufu için ise mâlik kavramı kullanılmıştır. Bu nedenle Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’a nispeten zikredilen “insanların meliki” ifadesine karşılık “nesnelerin meliki” ifadesinin kullanılmayacağını belirtir.⁴³⁷

el-Melik olan Allah, yerin ve göklerin ve ikisi arasındakilerin hükümlerini elinde bulundurandır. O, yoktan var eden ve var ettiği her şey hakkında dilediği gibi tasarrufta bulunandır. O, zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde hiçbir varlığa muhtaç olmayan, muhtaç olunandır. Her bir şeyin varlığı ondan veya ondan olandandır. Dilediğine dilediği mülkü veren, mülkün yegâne sahibidir. İnsanlardan hükümdar ve yönetici olanlara da melik ismi verilir. Ancak onlar gerçek manada melik değildir. Çünkü onlar Allah’ın yardımına, lütfuna muhtaç ve acizdirler. Allah ise gerçek manada hükümdar, mutlak Meliktir.⁴³⁸

Allah’ın bir diğer ismi olan el-Mâlikü’l-Mülk “milk” mastarından türemiş olup “görünen ve görünmeyen, dünya ve ahiretin mülkü yalnız kendisine ait olan” anlamına gelmektedir. Bu isim, terkihi halinde Kur’ân-ı Kerîm’de yalnızca bir âyette şu şekilde zikredilmiştir: “De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden de geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kâdîrsin.”⁴³⁹

Melik ismi ise Kur’ân-ı Kerîm’de, bir âyette “Melikü’n-nâs”⁴⁴⁰ (bütün insanların hükümdarı), iki âyette “Melikü’l-hakk”⁴⁴¹ (gerçek hükümdar), iki âyette⁴⁴² ise, elif-lamlı olarak el-Kuddûs ismiyle birlikte kullanılarak Allah’a izâfe edilmiştir.

Halîmî el-Melik ismini; “yoktan var ettiği her şey hakkında tasarrufta bulunan zât” olarak tanımlamıştır.⁴⁴³ Gazzâlî ise, Melik ve Ganî ismini karşılaştırarak Ganî ismine “hiçbir şeye muhtaç olmayan,” Melik ismine ise; “her şey kendisine muhtaç olan, bütün mevcûdâtın müstağni olan” anlamını vermektedir.⁴⁴⁴

⁴³⁷ İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 1390.

⁴³⁸ Sönmez, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 87.

⁴³⁹ Âl-i İmrân, 3/26.

⁴⁴⁰ en-Nâs, 114/2.

⁴⁴¹ Tâhâ, 20/114; el-Mü’minûn, 23/116.

⁴⁴² Haşr, 59/23; el-Cumâ, 62/1.

⁴⁴³ Halîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 194.

⁴⁴⁴ Gazzâlî, *el-Maksadül’ Esnâ Şerh-u Esmâillâhil’Hüsnâ*, s. 126.

Melik ismi Kur’ân-ı Kerîm’de zikredildiği gibi hadislerde de geçmektedir. Hz. Ebu Bekir (r.a.) Hz.Peygamber’e sabah ve akşam olduğunda okuyacağı bir dua talebinde bulunmuş, Hz. Peygamber de içerisinde Melik isminin de geçtiği şu duayı okumasını söylemiştir:

"اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَ
مِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ"

“Allah’ım! (Ey) göklerin ve yerin yaratıcısı, görünen ve görünmeyeni bilen, her şeyin Rabbi, sahibi ve yöneticisi! Nefsimin şerrinden ve şeytanın şerrinden sana sığınırım”.⁴⁴⁵

3.5.10. el-Ganî, el-Muğnî

Sözlükte “zengin olmak, başkasına muhtaç olmaktan berî olmak, hayatiyetini sürdürmek, bir yerde ikamet etmek” anlamlarındaki “gînâ” mastarından türeyen ganî kelimesi fakir kelimesinin zıttıdır. Araplar beli kırık olan ve kendi başına hareket edemeyen, ayakta duramayan kimseye fakir derler. Ganî ise, hayatını kimseye muhtaç olmadan kendi varlığıyla yetinerek sürdürebilen, zengin, her şeyden müstağni olan demektir.⁴⁴⁶

Ganî ismi Allah’a nispet edildiğinde, “mutlak ve sonsuz zengin olan, gerek zâtı gerekse sıfatları bakımından her türlü ihtiyaçtan münezzehtir” anlamına gelir. El-Ganî olan Allah yaratma, yönetme ve helâk etme konusunda bir yardımcıya ihtiyaç duymayıdır. Yeme, içme ve uyuma gibi ihtiyaçlardan münezzehtir. Onun, eş, çocuk ve aile edinmeye ihtiyacı yoktur. Kullarının kendisine ibadet etmesinin, şükretmesinin, ona bir yararı olmayacağı gibi; inkâr edip küfretmelerinin de ona bir zararı dokunmaz. Göklerde ve yerde olan her şey ona aittir. O her şeyden müstağnidir ve bütün varlıklar ona muhtaçtır.⁴⁴⁷

“Dilediğini zengin ve ihtiyaçsız kılan” anlamındaki el-Muğnî ismi ise; Kur’ân-Kerîm’de geçmeyip sadece Tirmîzî rivayetinde zikredilen meşhur esmâ-i hüsnâ hadisinde yer almaktadır. el-Muğnî olan Allah, kullarına her konuda yeten, onları

⁴⁴⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, “Nuut”, 17, c. 4, s. 403.

⁴⁴⁶ İbn Manzur, *Şerhu Esmâilahi'l-Hüsnâ*, s. 140; İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi'l-Kur’ân*, ss. 1103-1104.

⁴⁴⁷ Zeccâc, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 63; Hattâbî, *Şe'nü'd-Duâ*, ss. 92-93; Halîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 196.

maddi ve manevi olarak zengin kıldır. Çoğu kaynakta bu isme Necm sûresindeki: “Zengin eden de ihtiyaçtan kurataran da odur.” âyeti⁴⁴⁸ delil gösterilirken⁴⁴⁹ Fahrüddin er-Râzî; “Bizim Rabbimiz her şeye varlık ve özelliğini veren sonra da doğru yolu gösterendir.” âyetini⁴⁵⁰ Allah’ın el-Muğnî ismi için delil kabul etmiştir.⁴⁵¹

el-Ganî ismi Kur’ân-ı Kerîm’de on âyette⁴⁵² Hamîd (övülmeye lâyık) ismiyle, bir âyette⁴⁵³ Halîm (acele ve kızgınlıkla muamele etmeyen) ismiyle, bir âyette⁴⁵⁴ Kerîm (bütün fazilet türlerine sahip) ismiyle beraber zikredilirken, bir âyette de “zü’r-rahme” nitelemesine bitişik olarak gelmiştir.⁴⁵⁵

Ebû İshak ez-Zeccâc ve öğrencisi ez-Zeccâcî, ganî ismi ile kâdir ismi arasında bağlantı kurmuş ve ganî ismini Allah’ın kudretinin bir ifadesi olarak yorumlamışlardır.⁴⁵⁶

Maturîdî el-Ganî ve el-Muğnî isimlerini açıklarken; insanın âciz ve fakir oluşuna dikkat çekerek daima Allah’ın rızkına, rahmetine ve cennetine muhtaç olduğunu ifade etmiştir. Mutlak ganî olan Allah’ın fakir kullarını fazlıyla zenginleştirdiğini söyleyen Maturîdî, kullar arasında bir üstünlüğün bulunmadığını ve Allah’ın fakirlik ve zenginlikle kullarını imtihan ettiğini de ifadesine ekler. Burada fakir kulun sabrı zengin kulun ise şükrü ölçülmektedir.⁴⁵⁷

Gazzâlî ise bu isimleri tanımladıktan sonra, kullar arasında Allah’ın ganî kıldığı kimseler olduğuna değinir ve bunu şöyle açıklar: “Muhtaç olan ve muhtaç olduğu şey de kendisinde bulunan kişi mecâzen ganîdir. Kul Allah’tan başkasına muhtaç olmadığı zaman ganî ismini alır. Fakat esas muhtaç olma durumu hiçbir zaman kendisinden yok olmaz. Hakiki ve mutlak ganî ise, asla hiçbir suretle başka birine muhtaç olmayan demektir. Zâtının hâricinde hiçbir şeye muhtaç olmamak, ancak şanı yüce olan Allah için düşünülebilir.”⁴⁵⁸

⁴⁴⁸ Necm, 53/48.

⁴⁴⁹ Zeccâc, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 63; Hattâbî, *Şe'nü'd-Duâ*, s. 93.

⁴⁵⁰ Tâhâ, 20/50.

⁴⁵¹ Râzî, *Levâmi'u'l-Beyyinât fî Şerhi Esmâillâhi ve's-Sıfât*, s. 344.

⁴⁵² el-Bakara, 2/267; en-Nisâ, 4/131; İbrahim, 14/8; el-Hacc, 22/64; Lokmân, 31/12, 26; Fâtır, 35/15; el-Hadîd, 57/24; el-Mümtehine, 60/6; et-Teğabûn, 64/6.

⁴⁵³ el-Bakara, 2/263.

⁴⁵⁴ en-Neml, 26/40.

⁴⁵⁵ el-Enâm, 6/133.

⁴⁵⁶ Zeccâc, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 63; Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, s. 117.

⁴⁵⁷ Koşar, *İmam Maturîdî'de Esmâ-i Hüsnâ*, s. 69.

⁴⁵⁸ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 296.

el-Ganî ve el-Muğnî isimleri Allah'ın mahlûkâta ihsanda bulunup onları zenginleştirmesi vasfını bize tanıtmaktadır. Bu zenginlik elbette tek yönüyle maddi bir zenginlik olarak anlaşılmalıdır. Allah kullarının manevî ihtiyaçlarını gidererek onların gönüllerini de zenginleştirmektedir. Nitekim Hz. Peygamber de aynı hususu şöyle dile getirmektedir: “Zenginlik fazla servete sahip olmak değildir; asıl zenginlik gönlün ihtiyaç duygusundan uzak kalabilmesidir.”⁴⁵⁹

3.5.11. el-Celîl, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm

Celîl kelimesi, sözlükte büyük, azamet sahibi, ulu, kuvvetli ve uzun ömürlü olmak gibi anlamlara gelen celâl vleya celâle kökünden türemiştir. Zeccâc celîl ismini açıklarken bu kelimenin iki anlamı olduğunu söyler. Bunlardan biri; cüsse olarak büyük, kalın iri anlamında kullanılmasıdır. Nitekim Araplar devenin büyüğüne de celîl demişlerdir. Diğer anlamı ise; kadir, değer, itibar ve mevki olarak büyük ve yüce olan kimseyi nitelemek için kullanılmasıdır.⁴⁶⁰

Bu isim Allah'a nispet edildiğinde; “hiçbir kıyas kabul etmeyen, yaratılmışların vasıflarından münezze, mertebesi yüksek olan azâmet ve kibriyâ sahibi” demektir.⁴⁶¹ Râgıb el-İsfahânî, Allah'ın Celîl ismi ile vasıflandırılmasının sebeplerini şöyle sıralar: “Ya kendi varlığına delâlet etmesi istenen azîm, büyük varlıkları yaratması veyahut hakkıyla bilinmekten ve duyularla algılanmaktan yüce oluşudur”.⁴⁶²

Allah'ın bir diğer ismi olan Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm ise, celîl ismiyle aynı anlama sahip “celâl” ve kerem kökünden türeyen “ikrâm” kelimesiyle beraber kullanılmış; Arapça'da sahip anlamına gelen “zû” kelimesinin de bitişiyle terkihi halini almıştır. Bu isim; “azâmet ve ikram sahibi” anlamında yüce Allah'a nisbet edilmektedir. Zü'l-Celâl ismi, Allah'ın kadrinin ve şânının yüceliğini nitelemek için kullanılırken, Zü'l-İkrâm ismi ise; kullarına karşılıksız nimet veren ve ihsanda bulunan anlamında kullanılır.

Mâturîdî bu isme iki mana vermektedir. Bunlardan birincisi, mahlukât tarafından övülmeye layık olan, ikincisi ise; mahlukâttan dilediğini yücelten ve ona

⁴⁵⁹ Buhârî, “Rikâk”, 15.

⁴⁶⁰ Zeccâc, *Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 50; İbn Manzur, *Şerhu Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 82; İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, s. 330.

⁴⁶¹ Topaloğlu, “Celîl”, *DİA*, c. 7, İstanbul 1993, s. 267.

⁴⁶² İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, s. 330.

dünya ve ahirette ihsanda bulunandır.⁴⁶³ Matûrîdî ile paralel düşünceye sahip olan Halîmî ise Zü'l-Celâl ve'l-İkrâm ismi hakkında; Allah'ın ikrâm ve kibriyâ sahibi oluşuyla birlikte aynı zamanda mahlukâtı tarafından ikrâm, tenzih ve ta'zim hakkına sahip olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶⁴

el-Celîl ismi esmâ-i hüsnâ içerisinde yer alan el-Kebîr ve el-Azîm ismi ile de yakın anlamlıdır. Fakat bunlar birbirinin tekrarı niteliğinde olmayıp; Kebîr ismi Allah'ın zâtının, Celîl ismi sıfatlarının, Azîm ismi ise hem zâtının hem sıfatlarının kemâlini anlatmak için kullanılmıştır.⁴⁶⁵ Ayrıca ismin türediği celâl kökünün “uzun ömürlü olmak” manası Allah'a nispet edildiğinde “zamandan münezze olan ve varlığın başlangıcı” anlamındaki kadîm ismi ile aynı manayı taşıdığını görürüz.⁴⁶⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de el-Celîl ismi münferid olarak geçmemekle birlikte Zü'l-Celâl ve'l-İkrâm ismi iki âyette Allah'ı nitelemektedir.⁴⁶⁷ Ayrıca Allah adının anılmasından sonra ta'zim etmek amacıyla azâmeti ve şânı yüce olan anlamındaki “azze ve celle”, “celle celâluh” ve “celle şânüh” ifadeleri de sıkça kullanılmaktadır.⁴⁶⁸

Allah'ın ikram sahibi olması, özel bir anlam içerir. İkrâm ile nimet verme anlamındaki in'âm sözcüğü birbirinden farklıdır. Allah kendisine inanan, inanmayan, itaat eden veya isyan eden bütün kullarına nimet vermektedir. Bu ikram değildir. Oysa Allah sadece değer verdiği, sevgi gösterdiği kendisine dost olan kimselere ikramda bulunur. Allah kullarına bu dünyada ikramda bulunabileceği gibi bu ikrâmı ahirete de erteleyebilir. Bütün azâmet ve ikramların sahibi odur.⁴⁶⁹

Hz. Peygamber namazda selamdan sonra Allah'tan bağışlanma dileyerek Zü'l-Celâl ismiyle şöyle dua etmiştir:

"اَللّٰهُمَّ اَنْتَ السَّلَامُ و مِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْاِكْرَامِ"

⁴⁶³ Koşar, *İmam Mâtürîdî'de Esmâ-i Hüsnâ*, s. 119.

⁴⁶⁴ Halîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 210.

⁴⁶⁵ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 227.

⁴⁶⁶ Râzî, *Levâmi'u'l-Beyyinât fî Şerhi Esmâillâhi ve's-Sifât*, s. 276.

⁴⁶⁷ er-Rahmân, 55/27, 78.

⁴⁶⁸ Hulûsi Kılıç, “Celle Celâluh”, *DİA*, c. 7, İstanbul 1993, s. 271; Topaloğlu, “Celîl”, *DİA*, c. 7, s. 267.

⁴⁶⁹ İbn Kesir, vd. , *Esmâullahi'l- Hüsnâ*, ss. 145-146.

“Allah’ım! Selam sensin, selâmet sendendir. Ey celâl ve ikrâm sahibi (Rabbim!), sen yüceler yücesisin.”⁴⁷⁰

3.5.12. el-Vâris

Vâris kelimesi, sözlükte “herhangi bir çaba sarfetmeden bir mala sahip olmak, ölen bir kimsenin servetinden pay almak” anlamlarına gelen “irs” ve “virâse” mastarlarından türemiştir. İsm-i fâil şeklinde türeyen vâris kelimesi, sâhipleri öldükten sonra mülkleri kendisine kalan veya başkaları gittikten ya da yok olduktan sonra bâki kalan kişiye denir.⁴⁷¹ Bu isim Allah’a nispet edildiğinde ise; “bâki, ölümsüz hayat sahibi, kâinatın gerçek sahibi, bütün mevcûdat yok olduktan sonra daim olan, her şey kendisine dönen ve her şeyin varlığı kendisine bağlı olan” anlamlarına gelmektedir.⁴⁷²

Hattâbî el-Vâris ismini; “yaratılmışların hayatı son bulduktan sonra da varlığını sürdüren, elden ele dolaşan insan mülklerini ölümlerinden sonra asıl sahibi olarak geri alan” şeklinde açıklamıştır.⁴⁷³

Kur’ân-ı Kerîm’de veraset kavramı fiil kalıpları şeklinde ondan fazla âyette geçerken, el-Vâris ismi iki âyette⁴⁷⁴ azamet çoğulu (vârisîn/vârisûn) şeklinde, bir âyette⁴⁷⁵ de “hayru’l-vârisîn” ifadesiyle Allah’ı nitelemektedir.

Âlimlerin çoğu Allah’ın el-Vâris ismini, Mü’min suresi 16. âyet⁴⁷⁶ ışığında yorumlamış ve bu isimden murâdın; Allah’ın mülkûn ve tasarrufun gerçek sahibi olduğu ve dünyadaki mülk sahibi fânilerin yok olmasından sonra gerçek mülk sahibi olarak bâki kalacağına anlaşılması gerektiğini vurgulamışlardır.⁴⁷⁷

Nitekim Fahrüddin er-Râzî el-Vâris ismini, aynı âyeti delil göstererek şöyle açıklar:

Şunu bil ki, varlığı mümkün olan tüm varlıkların maliki Allah’tır. Fakat Allah kerem ve ihsan sahibi oluşu nedeniyle, bazı eşyayı geçici olarak kullarının mülkiyetine vermiştir.

⁴⁷⁰ Müslim, “Mesâcid”, 135-136, c. 1, s. 414.

⁴⁷¹ İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, ss. 1551-1552; İbn Manzur, *Şerhu Esmâilahi’l-Hüsna*, s. 152; Topaloğlu, “Vâris”, *DİA*, c. 42, İstanbul 2012, s. 522.

⁴⁷² Zeccâc, *Esmâillahi’l-Hüsna*, s. 65; Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, s. 173; İbn Manzur, *Şerhu Esmâilahi’l-Hüsna*, s. 152; İsmail Karagöz, *Esmâ-i Hüsna*, s. 177.

⁴⁷³ Hattâbî, *Şe’nü’l-Duâ*, s. 96.

⁴⁷⁴ el-Hicr, 15/23; el-Kasas, 28/58.

⁴⁷⁵ el-Enbiyâ, 21/89.

⁴⁷⁶ “Öyle bir gün ki, onlar meydana fırlarlar; kendileriyle ilgili hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz. “Bugün mülk kime aittir?” diye sorulur; “Bir ve Kahhâr olan Allah’ındır” denir.” , Mü’min, 40/16.

⁴⁷⁷ Halîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 189; Gazzâlî, *el-Maksadül’ Esnâ Şerh-u Esmâilâhil’Hüsna*, s. 307.

İnsanlar ölümlü Allah ise Bâkî'dir. Bu yüzden insanlar öldüklerinde sahip oldukları eşyalar, ilk sahibi olan Allah'a kalır. Allah'ın Vâris olmasından maksat işte budur. Şu ayet bu anlama işaret etmektedir: "Bugün mülk kimindir? Bir ve Kâhâr olan Allah'ındı".⁴⁷⁸

Aynı düşünceye sahip olan Gazzâlî ise buna ek olarak basiret sahiplerinin bu ismin manasını her an hissetmekte ve mülkiyetin ve hâkimiyetin sahibinin yalnız Allah olduğunu her an kabul etmekte olduklarını belirtmektedir.⁴⁷⁹

el-Vâris olan Allah; her şeyin ilk sahibi ve son vârisidir. Ölümsüz ve dâim olan Allah'ın varlığı başkasına bağlı değildir. Bâkî olan Allah, mülkün de yegâne sahibidir. Bize düşen bu dünyada onun lutfettiği emaneti O'nun rızası yolunda adaletle tasarruf edebilmektir.

3.5.13. el-Vâsi'

Sözlükte geniş olmak, her şeyi içine alıp kapsamak, güç yetirmek, kudretli olmak, zengin olmak, rızkını genişletmek gibi anlamlara gelen و-س-ع kökünden vâsi' ismi genişliği, çokluğu ve fazlalığı ifade eder.⁴⁸⁰ Râgıb el-İsfahânî genişlik manası verdiği kelimeyi kullanım alanına göre üçe ayırır. Bunları; mekânla ilgili, hâl ile ilgili ve kudret, cömertlik ile ilgili olarak ifade eder.⁴⁸¹

"Bir şeyi içine alacak kadar geniş olan ve güç yetiren" gibi anlamları bulunan Vâsi' ismi Allah'a nispet edildiğinde; "ilmi, rahmeti, mağfireti ve kudreti ile her şeyi kuşatan" manalarını ifade eder.⁴⁸² Hattâbî, el-Vâsi' ismini; "zenginliği, kullarının bütün ihtiyaçlarını gidermeye kâfi, rızık hazineleri, bütün mahlûkâtı rızıklandırarak ölçüde olan zât" şeklinde açıklar.⁴⁸³

Halîmî ise, Allah'ın el-Vâsi' isminin teşbihi mümkün olmayan isimlerinden olduğunu belirtmiş ve: "Onun ilminin ve kudretinin kapsamı çok geniştir. Hiçbir şey onu aciz bırakamaz ve hiçbir şey ona gizli kalmaz. Onun fazlı ve rahmeti her şeyi kapsayacak genişliktedir." şeklinde tanımlamıştır.⁴⁸⁴

⁴⁷⁸ Râzî, *Levâmi 'u'l-Beyyinât fi Şerhi Esmâillâhi ve's-Sıfât*, ss. 351-352.

⁴⁷⁹ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsnâ*, s. 307.

⁴⁸⁰ Zeccâc, *Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, s. 51; Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah*, s. 72; İbn Manzur, *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, s. 90.

⁴⁸¹ İsfahânî, *el-Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, s. 1563.

⁴⁸² Topaloğlu, "Vâsi'", *DİA*, c. 42, İstanbul 2012, s. 547.

⁴⁸³ Hattâbî, *Şe'nü'd-Duâ*, s. 72.

⁴⁸⁴ Halîmî, *el-Minhâc*, c. 1, s. 198.

Kur'ân-ı Kerîm'de yedi âyette⁴⁸⁵ "Alîm" ismi ile zikredilen el-Vâsi' ismi, bir âyette⁴⁸⁶ "Hakîm" ismi ile birlikte kullanılmıştır. Ayrıca çeşitli âyetlerde "أَوْ رَحْمَةً" (bol ve geniş rahmet sahibi)⁴⁸⁷ ve "وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ" (mağfireti geniş)⁴⁸⁸ şeklinde terkipler olarak da zikredilmiştir.

Bu isim, zaman zaman el-Ganî ismi ile aynı anlamda kullanılsa da el-Vâsi' ismi daha geniş anlama sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin muhtevası göz önünde bulundurulduğunda; el-Vâsi' ismi genel olarak, Allah'ın ilminin, mağfiretinin, rahmetinin, nimet, rızık ve ihsânının çokluğunu ve genişliğini ifade eder.⁴⁸⁹

el-Vâsi' ismine genişlik, bolluk, zenginlik manalarını veren ve Allah'ın ilminin genişliğine vurgu yapan Gazzâlî, gerçek ve mutlak Vâsi'nin şânı yüce olan Allah olduğunu ifade eder ve bunu şöyle açıklar:

Allah'ın ilmi hudutsuzdur, bir noktaya varıp kesilmez. Zira eğer onun ilmine bakılsa, mâlûmât denizinin sahili olmadığı, hatta denizler mürekkep olsa da bununla onun ilmi yazılmak istense kâfi gelmeyeceği anlaşılır. Yine Allah'ın mahlûkâtına olan ihsânına ve nimetlerine bakılsa bu husustaki mukadderâtında hudutsuz olduğu anlaşılır. Allah'ın ilminin, nimetlerinin, ihsânının haricindeki her bir genişlik, her ne kadar büyük olursa olsun, mutlaka sınırlıdır, bir tarafa dayanır.⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ el-Bakara, 2/115, 247, 261, 268; Âl-i İmrân, 3/73; el-Mâide, 5/54; en-Nûr, 24/32.

⁴⁸⁶ en-Nisâ, 4/130.

⁴⁸⁷ en-En'âm, 6/147.

⁴⁸⁸ en-Necm, 53/32.

⁴⁸⁹ Karagöz, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 162.

⁴⁹⁰ Gazzâlî, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil' Hüsnâ*, s. 235.

SONUÇ

Allah'ın varlığının bilinmesi insan için zarurî bir ihtiyaçtır. Çünkü insan ancak onu yaratan Rabbi'nin varlığını kabul edip, ona yöneldiğinde, ona sevgi ve saygıyla tâzimde bulunduğunda huzur bulur. Bunun için de insanın ilah olarak kabul ettiği yüce varlığı gerçek anlamda tanınması ve bilmesi gerekir. İnsan fitratı inanmak, sevmek ve itaat etmek gibi eylemler üzerinedir. Allah'a inanmak, ona yönelmek ve onun buyruklarına uymak fitratın ve aynı zamanda dinin gereğidir. Bu sebeple ancak fitratı üzere yaşayan insan dünya saadetine vasil olur. Allah'a inanan ve onu yaratıcısı olarak kabul eden insan ona ulaşma çabası içindedir. Bu aşamada esmâ-i hüsnâ Allah-insan ilişkisi inşâsında çok önemli bir yere sahiptir. Onun vasıflarını tanıdıkça yaşadığı evreni, tabiâtı ve Allah-âlem ilişkisini daha sağlam temellere dayandıran insan, her şeyin yegâne sahibi olan Allah karşısında acizliğini kabullenmektedir.

Allah Teâlâ güzel isimlerinin tecellilerini dünya hayatında; kullarına sonsuz merhameti, adaleti, ihsanı ve ikramıyla, dua ve isteklerine icabet edip, günahkâr kullarını bağışlamasıyla, zorlukları kolaylaştırıp, her sıkıntılarında onlara yardım eli uzatmasıyla, ayrıca inkârda aşırıya giden kulları cezalandırmasıyla, bilinen ve bilinmeyen bütün âlemlere hükmetmesiyle gözler önüne sermektedir. Bu tecellilere şahit olan insan, dünya hayatında Allah'a yakınlaşmak, onun sonsuz affına, merhametine, nimet ve ihsânına mazhar olmak ister. Bunun da Allah'ın ilâhi mesajı olan Kur'ân-ı Kerîm'de kendini tanıttığı güzel isimlerinin manalarını kavrayarak ve yüce yaratıcısını bu isimlerle anarak mümkün olacağını düşünür. Nitekim Allah Teâlâ kullarından, kendisine güzel isimleri ile dua etmelerini istemiştir. Duâların kabulünde önemli yeri olan esmâ-i hüsnâyı tefekkür ederek hayatın merkezine almak her müslümanın görevidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de dört yerde geçen "Allah'ın en güzel isimleri" anlamına gelen esmâ-i hüsnâ terkibi, A'râf sûresi 180. âyette: "En güzel isimler Allah'ındır. Ona güzel isimleriyle dua edin ve onun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çaptırılacaklardır." şeklinde zikredilmiştir. Bundan başka İsrâ sûresi 110. âyette, Tâhâ sûresi 8. âyette ve Haşr sûresi 24. âyette aynı şekliyle geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a nispet edilen isimlerin sayısı yüzü geçmekle birlikte İslâm dünyasında meşhur olan doksan dokuz isim Hz.Peygamber'e isnad edilen Tirmîzî rivayetinde zikredilmektedir.

Esmâ-i hüsnâ'nın kelime yapısını incelerken doksan dokuz ismin toplamda on sekiz farklı vezinde geldiğini tespit ettik. Bu vezinlerin yedisi ism-i fâil vezni, dördü mübâlağalı ism-i fâil vezni, dördü sıfat-ı müşebbehe vezni, ikisi masdar vezni, biri ise ism-i tafdil vezni şeklindedir. Bu vezinlerin taksimini yaparken bazılarının Arap dilinde ortak kullanıma sahip olduklarını gördük. Özellikle mübâlağalı ism-i fâil ve sıfat-ı müşebbehe vezinleri arasında müşterek kullanılan vezinleri tespit edip çalışmamızda belirttik. Kelime yapılarına göre tasnif ettiğimiz isimlerin Kur'ân-ı Kerîm'deki örneklerini incelerken, doksan dokuz ismin içerisinde bazı isimlerin fiil formunda gelerek Allah'ı nitelediğini tespit ettik. Böylece çalışmamızın temelini oluşturan meşhur esmâ-i hüsnâ hadisinde zikredilen bazı isimlerin, rivayette geçtiği şekliyle Kur'ân-ı Kerîm'de yer almadığı sonucuna ulaştık.

Esmâ-i hüsnâ içerisinde Allah'ın zâtını, yüceliğini ve kudretini ifade eden isimleri semantik analiz yöntemi ile inceledik. Aynı kökten gelen fakat farklı vezinlerde olan isimlerin anlam karşılaştırmalarını yaparak, vezinlerin manaya etkileri üzerinde yoğunlaştık. Bunu yaparken isimlerin âyet ve hadislerde geçen örneklerine de yer vererek, kastedildiği manalar ile isimlerin kelime anlamları arasındaki bağlantının yakınlığını görmüş olduk. Ayrıca İsm-i A'zam konusu üzerinde yaptığımız araştırmalar neticesinde, bu ismin, yüce yaratıcının bütün ilâhi isim ve sıfatlarını kapsayan Allah ismi olduğu sonucuna vardık. Üç bölümden oluşan çalışmamızda hedeflediğimiz gibi isimlerin kelime yapılarını, hangi vezinlerde kullanıldıklarını ve ifade ettikleri manaları tespit ederek çalışmamızı sonlandırdık.

İnsan Allah'a yakın olduğu takdirde yaratılış gayesini ve ilâhî mesajın maksadını doğru çözümlerabilir. Bu çalışmanın asıl amacı, esmâ-i hüsnâ rehberliğinde, Allah'ı daha yakından tanıma ve onu daha iyi anlama çabası içerisinde olmaktır. Duâmız ve temennimiz en güzel isimlerin sahibi olan yüce yaratıcının bu çabamızda bizi muvaffak kılmasıdır.

KAYNAKÇA

- ABDÜLBÂKÎ, M. Fuad, *el- Mu'cemü'l- Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâr'ul-Hadîs, Kahire 2007.
- ALTIN, Mehmet, *Esmâ-i Hüsnânın Semantik Tahlîli ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2015.
- ALTUNTAŞ, Halil ve Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2009.
- BİÇER, Ramazan, *Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve el-Emedü'l-Aksâ Adlı Eseri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.
- BULUT, Ahmet, "Arap Dilinde Terkid", *UÜİFD*, 5/5, 1993, ss. 357-368.
- ÇELEBÎ, İlyas, "İsim-Müsemmâ Meselesi", *İlam Araştırma Dergisi*, 3/1, 1998 ss. 103-116.
- _____; "İsim-Müsemmâ", *DİA*, c. 22, İstanbul 2000.
- EL-ASKERÎ, Ebu Hilâl, *el-Furuk fi'l-Luğa*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2002.
- DOĞAN, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1996.
- EL-HATTÂBÎ, Ebû Süleyman, *Şe'nü'd-Duâ*, Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk (nşr.), Beyrut 1992.
- EL-BUHÂRÎ, Ebu'l Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Kitâbu't-Tevhîd" 12, c. 11, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- _____; Kitâbu't-Deavât,
- _____; Kitâbu't-Teheccüd,
- _____; Kitâbu'l-Ezân
- _____; Kitâbu'r-Rikak.
- EL-GALÂYİNÎ, Mustafâ b. Muhammed, *Câmi 'u'd-dürûsi'l- Arabiyye*, Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1993.
- EL- HALÎMÎ, Ebû Abdullah Hüseyin b. Hasan, *el- Minhâc fi Şuabî'l- İmân*, thk. Halîm b. Muhammed, c. 1, Dâr'ül-Fikr, Beyrut 1979.
- EL-İSFAHÂNÎ, Râgıb, *el-Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, Saffân Adnân Dâvûdî (nşr.), Beyrut 1997.
- EL-MÂTURÎDÎ, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbu't- Tevhîd*, thk. Yusuf Ziya Yörükân, İstanbul 1979.
- EL-MÜBERRED, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdülhalik Azîme, c. 4, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, ty. .
- EN-NÎSÂBÛRÎ HÂKİM, el Muhammed b. Abdullah, *Müstedrek*, , c. 1, Beyrut 1990.
- EN-NECDÎ, Muhammed Hammud, *en-Nechü'l Esmâ fi Şerhi Esmâ*, c. 1, yy, ty. .
- ER-RÂZÎ, Fahrüddin Muhammed Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c. 15, y.y, Kahire 1967.

- _____; *Levâmi'ü'l-Beyyinât fî Şerhi Esmâillâhi ve's-Sıfât*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Beyrut 1984.
- EŞ-ŞEHRİSTÂNÎ, Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut 1975.
- ET-TABERÎ, Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Tevîli Âyi'l-Kur'an*, c. 27, Dâru Âlimi'l-Kutub, Beyrut 2003.
- ET-TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ, *es-Süneni Tirmizi*, “*Kitâbu'd-De'avât*” 82, c. 9, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- _____; *Kitâbu's-Salât*.
- EZ-ZÂVÎ, Tahir Ahmed, *Tertibü'l-Kâmusi'l-Muhit*, c. 3, yy, Kahire 1973.
- EZ-ZECCÂC, Ebû İshâk İbrahim b. es-Seri, *Tefsîru Esmâ'illahi'l-Hüsna*, thk. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk, Dımaşk 1986.
- EZ-ZECCÂCÎ, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk, *İştikâku Esmâillâh*, thk. 'Abdu'l-Huseyn el-Mubârek, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986.
- FIRINCI, Doğan, *Arap Dilinde Sıfat-ı Müşebbehe ve Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2012.
- _____, *Arap Dili Morfolojisi*, Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara 2018.
- GAZÂLÎ, Ebû Hamîd Muhammed, *el-Maksadül' Esnâ Şerh-u Esmâillâhil'Hüsna*, Yaman Arıkan, (çev.), Uyanış Yayınları, İstanbul 2007.
- İBNU'L 'ARABÎ, Muhyiddîn, *Allah'ın İsimlerinin Sırları ve Mânâlarının Keşfi*, Ramazan Biçer (çev.), Gelenek Yayınları, İstanbul 2010.
- İBN FARÎS, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, *Makayisu'l- Luğa*, c. 2, yy, Kahire 1260.
- İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ahmed b. 'Ali *Fethu'l- Bârî bi Şerhi'l-Buhârî*, c. 11, Beyrut 1987.
- İBN HANBEL, Ahmed, *el-Müsned*, c. 2, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân el-Büstî *el-İhsân bi Tertîbi Sahîhi İbn Hibbân*, Kemal Yusuf el-Hût (nşr.), c. 3, Beyrut 1987.
- İBN KESİR, Ebü'l-Fida İmamüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. 1, Dâru'l-Endelüs, Beyrut 1996.
- İBN KESİR, vd. , *Esmâullahi'l- Hüsna*, Polen Yayınları, İstanbul 2007.
- İBN MÂCE, Ebû Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvinî *es-Sünen*, “*Kitâbu'd-Duâ*” 10, c. 3, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed Mükerrerem, *Lisânü'l-'Arab*, c. 1, Beyrut 1956.
- _____; *Şerhu Esmâillahi'l-Hüsna*, Dâru's-Sahabe li't- Tûras, Tanta 1992.
- KARAGÖZ, İsmail, *Ayet ve Hadisler Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsna*, DİB Yay. , Ankara 2007.
- KÂŞÂNÎ, Mollamahmud Muhsin Muhammed b.Şâh Mahmud, *İlmü'l-Yakîn fî Usuli'd-Dîn*, c. 1, İntişarat-ı Bidar, Kum 1979.

- KILAVUZ, Ahmet Saim, “Akâid”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 2, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.
- KILIÇ, Hulûsi, “Celle Celâluh”, *DİA*, c. 7, İstanbul 1993.
- KOÇ, Turan, *Din Dili*, İz Yayınları, İstanbul 1998.
- KOŞAR, Musa, *İmam Matürîdî’de Esmâ-i Hüsnâ*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992.
- MAKSUDOĞLU, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1990.
- MÜSLİM B. HACCÂC, Ebu’l- Hüseyin, el-Câmiu’s-Sahîh, “Kitâbu’z-Zikr” 5, 6, c. 6, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- _____ ; Kitâbu’s-Salât,
- _____ ; Kitâbu’l-Mesâcid.
- ÖMER, Ahmet Muhtar, “Morfolojik (Sarfî) ve Leksikolojik (Mu‘cemî) Delâletler Arasında Esmâ-i Hüsnâda Terâdüfün Nefyi [ve Furûkun İsbâtı]”, Ömer Kara (çev.), *Marife Dergisi*, S. 1, 2004, ss. 207-225.
- PAKSOY, Kadir “Allah’ın Doksan Dokuz İsmiyle ilgili Rivayetin Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3/11, 2011, ss. 91-111.
- SOYSALDI, Mehmet, *Kur’ân’ı Anlama Metodolojisi*, Ankara 2001.
- SÖNMEZ, Ramazan, *Esmâ-i Hüsnâ*, Konevî Yayınları, Konya 2014.
- ŞAHİN, Hüseyin, *Esmâ-i Hüsnâ ve Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.
- TOKMAK, Mustafa, *Arap Dilinde İsm-i Fâil ve Mübâlağa Vezinleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2017.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Esmâ-i Hüsnâ”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 11, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- _____ ; “Allah”, *DİA*, c. 2, İstanbul 1989.
- _____ ; “Alî”, *DİA*, c. 2, İstanbul 1989.
- _____ ; “Azîz”, *DİA*, c. 4, İstanbul 1991.
- _____ ; “Bâkî”, *DİA*, c. 4, İstanbul 1991.
- _____ ; “Cebbâr”, *DİA*, c. 7, İstanbul 1993.
- _____ ; “Celîl”, *DİA*, c. 7, İstanbul 1993.
- _____ ; “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, c. 11, İstanbul 1995.
- _____ ; “Evvel”, *DİA*, c. 11, İstanbul 1995.
- _____ ; “Hak”, *DİA*, c. 15, İstanbul 1997.
- _____ ; “Hay ”, *DİA*, c. 16, İstanbul 1997.
- _____ ; “Kahhâr”, *DİA*, c. 24, İstanbul 2001.
- _____ ; “Kayyûm”, *DİA*, c. 25, İstanbul 2002.
- _____ ; “Kavî”, *DİA*, c. 25, Ankara 2002.

- _____; “Kebîr”, *DİA*, c. 25, Ankara 2002.
- _____; “Mecîd”, *DİA*, c. 28, Ankara 2003.
- _____; “Muiz”, *DİA*, c. 31, İstanbul 2006.
- _____; “Müteâlf”, *DİA*, c. 32, İstanbul 2006.
- _____; “Selâm”, *DİA*, c. 36, İstanbul 2009.
- _____; “Vâcid”, *DİA*, c. 42, İstanbul 2012.
- _____; “Vâris”, *DİA*, c. 42, İstanbul 2012.
- _____; “Vâsi’ ”, *DİA*, c. 42, İstanbul 2012.
- _____; “Zâhir”, *DİA*, c. 44, İstanbul 2013.
- TUNÇBİLEK, Hasan Hüseyin, “Allah’ın Sıfatlarının Mahiyeti Problemi”, *DEÜİFD*, S. 16, İzmir 2002, ss. 149-187.
- ÜNLÜ, Suat, “İlk Türkçe Kur’an Tercümelerine Göre Esmâ-i Hüsnâ”, *UÜİFD*, 2/16, Bursa 2007, ss. 215-285.
- YARIMBAŞ, Emine, *Kur’ân-ı Kerîm’de Esmâ-i Hüsnâ ve Mesajları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 11, Eser Neşriyat, İstanbul 1979.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Arş”, *DİA*, c. 3, İstanbul 1991.
- YILDIRIM, Suat, “Azîm”, *DİA*, c. 4, İstanbul 1991.
- YILMAZ, Selahattin, “Arapça’da Allah İsmiinin Etimolojisi ve O’nunla Yapılan Deyimlerin Filolojik Yapısı”, *CÜİFD*, 2/7, Sivas 2003, ss. 201-207.
- YURDAGÜR, Metin, *Âyet ve Hadislerde Esmâ-i Hüsnâ Allah’ın İsimleri*, Marifet Yayınları, İstanbul 2006.
- _____; “Esmâ-i Hüsnâ’nın İhsâ’ı ve el-Mukît İsmiinin Düşündürdükleri”, *EÜİFD*, S. 2, Kayseri 1985, ss. 359-372.
- YÜKSEL, Ahmet, *Arapça Kelime Bilgisi*, Samsun 2013.

ÖZ GEÇMİŞ

Hümeyra ŞENGÜL, 28.08.1990 tarihinde Samsun'da doğdu. Samsun İlkadım Anadolu İmam Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2013 yılında mezun oldu. 2019 yılında OMÜ SBE Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans programını bitirdi. İyi derecede İngilizce ve Arapça bilmektedir.

İletişim Bilgileri

E mail : sengulhumeyra55@gmail.com

Telefon : 05458560992

